



**Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü**

*Institute for International Relations and Strategic Research*

# ULİSA: ULUSLARARASI ÇALIŞMALAR DERGİSİ

*ULİSA: JOURNAL OF INTERNATIONAL STUDIES*

Cilt / Volume: 7, Sayı / Number: 1 (2023)

E-ISSN: 2602-3245

## **Vasfiye İrem Yalçın**

Donald Trump'ın Söylemlerinde Göçmen Karşıtlığı Ve Irkçılık: Popülizm Perspektifinden Eleştirel Söylem Analizi

*Anti-Immigration And Racism In Donald Trump's Rhetoric: A Critical Discourse Analysis From The Perspective Of Populism*

## **Kenan Aslanlı**

Afganistan'ın Doğal Kaynak Zenginlikleri Ve Jeopolitik Güç Mücadelesi

*Afghanistan's Natural Resource Wealth And Geopolitical Power Struggle*

## **Necati Demircan**

Kuşak Ve Yol Girişiminin Yoksulluğun Ortadan Kaldırılmasına Etkisi

*The Impact Of Belt And Road Initiative On Poverty Eradication*

## **Mehmet Alkanalka**

Amerika Birleşik Devletleri'nin Tam Spektrum Hâkimiyeti Konseptinin Değişen Tehditlere Göre Dönüşümü

*The Transformation Of The United States' Concept Of Full Spectrum Domination According To Changing Threats*

## **Hazal Çakaloğlu**

Güncel Gelişmeler Işığında Sudan Ülke Analizi

*Sudan Country Analysis In The Light Of Current Developments*



**ULİSA: ULUSLARARASI ÇALIŞMALAR DERGİSİ**, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü tarafından yayınlanmaktadır. *Ulisa*, yılda iki sayı yayınlanan, uluslararası hakemli akademik bir dergidir. Yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

Dergide, Uluslararası İlişkiler disiplininin akademik olarak ilgilendiği alanlardaki çalışmalara bilhassa öncelik verilmektedir. Ayrıca İktisat, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Tarih, Hukuk, Antropoloji, Çevre ve Kent Çalışmaları veya uluslararası ilişkilere dair sosyal bir meseleyi ele alan fen ve mühendislik eserlerine de yer verilebilmektedir. Kısaca, *Ulisa*, uluslararası ilişkilerin herhangi bir boyutunu ele alan bütün makalelere açıktır.

*Ulisa*'nın temel yayın ilkesi, nicelikten ziyade niteliği ön plana çıkarmak, Türkçe literatürün zenginleşmesini sağlamak ve disiplinlerarası çalışmayı teşvik etmek üzerine kuruludur. *Ulisa*, açık erişim politikasını benimsemektedir.

**ULİSA: JOURNAL OF INTERNATIONAL STUDIES** is published by Ankara Yıldırım Beyazıt University Institute of International Relations and Strategic Studies. *Ulisa* is a biannual academic journal. The publication languages are Turkish and English.

The articles focusing on the topics which are within the scope of the discipline of International Relations are given priority in the journal. In addition, articles from the fields like Political Science, Economics, Public Administration, History, Law, Anthropology, Environment or engineering which deal with a social dimension of a technical topic can also be published. In other words, *Ulisa* is open to all articles focusing on any dimensions of international relations.

The publication principle of *Ulisa* depends on highlighting quality rather than quantity, contributing to the academic literature in Turkish and encouraging interdisciplinary studies. *Ulisa* supports open access to information.

E-ISSN : 2602-3245  
E-posta / E-mail : ulisa@aybu.edu.tr  
Ağsayfası / Webpage : dergipark.gov.tr/ulisa  
Posta Adresi / Postal Address : Güvenerler Mah., Cinnah Cad., No: 16, 06690, Çankaya Ankara, Turkey.  
Haziran, 2023 – June, 2023



### Editör(ler)

Doç. Dr. İbrahim Demir

### Yardımcı Editörler

Arş. Gör. Gülşen Yılmaz  
Arş. Gör. Öznur Albayrak  
Arş. Gör. Muhammed Oruç

### Yayın Kurulu

Dr. Öğr. Üyesi Abdolmoghset Banikamal  
Dr. Öğr. Üyesi Adisa Avdiç Küsmüş  
Prof. Dr. Birol Akgün  
Prof. Dr. Çağrı Erhan  
Prof. Dr. Ersel Aydınlı  
Doç. Dr. Fatih Tayfur  
Dr. Öğr. Üyesi Kenan Aslanlı  
Dr. Öğr. Üyesi Md. Nazmul Islam  
Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol  
Prof. Dr. Murat Önder  
Prof. Dr. Musa Kazım Arıcan  
Prof. Dr. Mustafa Kibaroğlu  
Prof. Dr. Saifuddin Ahmed  
Prof. Dr. Sayed Mohammed Abdullah Al Mamun Chowdhury  
Prof. Dr. Sinem Akgül Açıkmeşe

### Danışma Kurulu

Prof. Dr. Ali Balcı  
Prof. Dr. Barış Özdal  
Prof. Dr. Emre İşeri  
Prof. Dr. Giray Sadık  
Prof. Dr. Hacı Mustafa Eravcı  
Prof. Dr. Hasan Ali Karasar  
Prof. Dr. Hüseyin Bağcı  
Prof. Dr. İrade Bağirova  
Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol  
Prof. Dr. Mehmet Akif Okur  
Prof. Dr. Mustafa Aydın  
Doç. Dr. Pınar İpek

Dr. Öğr. Üyesi Seçkin Köster  
Prof. Dr. Senem Aydın Düzgüç  
Dr. Steven Morewood  
Prof. Dr. Tafiğ Necefli  
Prof. Dr. Şener Aktürk  
Prof. Dr. Şükrü Hanioglu  
Prof. Dr. Tayyar Arı  
Prof. Dr. Toğrul İsmayıl  
Prof. Dr. Yaqup Mahmudov  
Prof. Dr. Yusuf Sarınay  
Prof. Dr. Ziya Öniş

### Editor(s)

İbrahim Demir, PhD.

### Assistant Editors

Res. Assist. Gülşen Yılmaz  
Res. Assist. Öznur Albayrak  
Res. Assist. Muhammed Oruç

### Publication Board

Abdolmoghset Banikamal, PhD.  
Adisa Avdiç Küsmüş, PhD.  
Birol Akgün, PhD.  
Çağrı Erhan, PhD.  
Ersel Aydınlı, PhD.  
Fatih Tayfur, PhD.  
Kenan Aslanlı, PhD.  
Md. Nazmul Islam, PhD.  
Mehmet Seyfettin Erol, PhD.  
Murat Önder, PhD.  
Musa Kazım Arıcan, PhD.  
Mustafa Kibaroğlu, PhD.  
Saifuddin Ahmed, PhD.  
Sayed Mohammed Abdullah Al Mamun Chowdhury, PhD.  
Sinem Akgül Açıkmeşe, PhD.

### Advisory Board

Ali Balcı, PhD.  
Barış Özdal, PhD.  
Emre İşeri, PhD.  
Giray Sadık, PhD.  
Hacı Mustafa Eravcı, PhD.  
Hasan Ali Karasar, PhD.  
Hüseyin Bağcı, PhD.  
İrade Bağirova, PhD.  
Mehmet Seyfettin Erol, PhD.  
Mehmet Akif Okur, PhD.  
Mustafa Aydın, PhD.  
Pınar İpek, PhD.

Seçkin Köster, PhD.  
Senem Aydın Düzgüç, PhD.  
Steven Morewood, PhD.  
Tafiğ Necefli, PhD.  
Şener Aktürk, PhD.  
Şükrü Hanioglu, PhD.  
Tayyar Arı, PhD.  
Toğrul İsmayıl, PhD.  
Yaqup Mahmudov, PhD.  
Yusuf Sarınay, PhD.  
Ziya Öniş, PhD.

**Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi**  
***Ulisa: Journal of International Studies***  
**Cilt 7, No 1 | Volume 7, No 1**

**İÇİNDEKİLER | CONTENTS**

<b>Vasfiye İrem Yalçın</b>	<b>1-18</b>
Donald Trump'ın Söylemlerinde Göçmen Karşıtlığı Ve Irkçılık: Popülizm Perspektifinden Eleştirel Söylem Analizi <i>Anti-Immigration And Racism In Donald Trump's Rhetoric: A Critical Discourse Analysis From The Perspective Of Populism</i>	
<b>Kenan Aslanlı</b>	<b>19-32</b>
Afganistan'ın Doğal Kaynak Zenginlikleri Ve Jeopolitik Güç Mücadelesi <i>Afghanistan's Natural Resource Wealth And Geopolitical Power Struggle</i>	
<b>Necati Demircan</b>	<b>33-43</b>
Kuşak Ve Yol Girişiminin Yoksulluğun Ortadan Kaldırılmasına Etkisi <i>The Impact Of Belt And Road Initiative On Poverty Eradication</i>	
<b>Mehmet Alkanalka</b>	<b>44-54</b>
Amerika Birleşik Devletleri'nin Tam Spektrum Hâkimiyeti Konseptinin Değişen Tehditlere Göre Dönüşümü <i>The Transformation Of The United States' Concept Of Full Spectrum Domination According To Changing Threats</i>	
<b>Hazal Çakaloğlu</b>	<b>55-70</b>
Güncel Gelişmeler Işığında Sudan Ülke Analizi <i>Sudan Country Analysis In The Light Of Current Developments</i>	



# ULISA: Uluslararası Çalışmalar Dergisi

## Journal of International Studies

Cilt 7, Sayı 1 - Volume 7, Number 1

Vasfiye İrem YALÇIN\*

\*Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, Türkiye; rem-yalcin@hotmail.com; 0009-0009-3980-6523.

### Donald Trump'ın Söylemlerinde Göçmen Karşıtlığı Ve Irkçılık: Popülizm Perspektifinden Eleştirel Söylem Analizi

Amerikan demokrasisi, köklerini Bağımsızlık ve İnsan Hakları Bildirgelerinden alan Amerikan anayasasına dayanmaktadır. 13 koloniyi bir ulus haline getiren bu anayasada, Amerika'yı oluşturan insanların Avrupa'nın ve dünyanın çeşitli yerlerinden gelmeleri sebebiyle "çokluktan birliğe" tabiri kullanılmakta ve çoğulculuğun Amerika'nın temeli olduğu vurgulanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin 45. başkanı Donald Trump, başkanlığı sırasında ABD anayasasındaki bu çokluktan birliğe kavramı ile çelişen pek çok çoğulculuk karşıtı söylemde bulunmuştur. Donald Trump'ın başkanlığının Ocak 2021'de sona ermesiyle birlikte, Amerikan demokrasi tarihinde bıraktığı izlerin bilhassa popülizm ve çoğulculuk ilişkisi açısından değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu çalışma, Donald Trump'ın heterojen bir toplum olan Amerikan halkı hakkındaki ayrıştırıcı söylemlerinden örnekler sunarak, popülizm teorisini 'biz ve onlar' temelinde, eleştirel söylem analizi çerçevesinde incelemeyi hedeflemektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Donald Trump, Eleştirel Söylem Analizi, Popülizm, Xenofobi, Ötekileştirme.

### Anti-Immigration And Racism In Donald Trump's Rhetoric: A Critical Discourse Analysis From The Perspective Of Populism

American democracy is based on the American constitution, rooted in the Declarations of Independence and Human Rights. In this constitution, which made the 13 colonies a nation, the term "from multitude to unity" is used because the people who make up America come from various parts of Europe and the world, and it is emphasized that pluralism is the basis of America. During his presidency, the 45th President of the United States of America, Donald Trump, made many anti-pluralist rhetoric that contradicted this concept of plurality-to-unity in the US constitution. With the end of the presidency of Donald Trump in January 2021, the necessity of evaluating the traces left in the history of American democracy, especially in terms of the relationship between populism and pluralism, has emerged. This study aims to examine the theory of populism on the basis of 'us and them', within the framework of critical discourse analysis, by presenting examples of Donald Trump's discriminatory discourses about the American people, which is a heterogeneous society.

**Keywords:** Donald Trump, Critical Discourse Analysis, Populism, Xenophobia, Othering.

Araştırma Makalesi | Original Article

**Atıf:** *Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1 (2023), ss. 1-18.

**Citation:** *Ulisa: Journal of International Studies*, Vol 7, No 1 (2023), pp. 1-18.

Başvuru 31.05.2023 Received | Kabul 23.06.2023 Accepted

Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi, Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (ULİSA) tarafından yayınlanmaktadır.  
Ulisa: Journal of International Studies is published by the Institute for International Relations and Strategic Research (ULİSA).  
E-ISSN:2602-3245 | <https://aybu.edu.tr/yulisa>

# Donald Trump'ın Söylemlerinde Göçmen Karşıtlığı Ve Irkçılık: Popülizm Perspektifinden Eleştirel Söylem Analizi

Vasfiye İrem Yalçın

## 1. Giriş

8 Kasım 2016'da Amerika Birleşik Devletlerindeki Başkanlık seçimini cumhuriyetçilerin adayı Donald Trump kazandı. 2017 yılında Amerikan Başkanlığına seçilen Donald Trump ABD tarihinin en kutuplaştırıcı ve tartışmalı başkanı olmuştur. Donald Trump milyarder sınıfının doğrudan yönetimine dayanan kapitalizm, otoritaryanizm, ve milliyetçiliği temsil eden biri olarak tanımlanabilir. İnsan Hakları İzleme Örgütü 2017 Dünya Raporunda Trump hakkında şunları yazmıştır: "Donald Trump'ın ABD başkanlığı için yürüttüğü başarılı kampanya, bu hoşgörüsüzlük politikasının canlı bir örneğiydi. Bazen açıkça, bazen kod yoluyla ve yön vererek, birçok Amerikalı'nın ekonomik durgunluktan ve giderek çok kültürlü bir toplumdaki duyduğu hoşnutsuzluktan, temel haysiyet ve eşitlik ilkelerini ihlal edecek şekilde bahsetti. Göçmenleri klişeleştirdi, mültecileri kötüledi, Meksika kökenli olduğu için bir yargıca saldırdı, engelli bir gazeteciyle alay etti, birçok cinsel saldırı iddiasını reddetti ve kadınların kendi doğurganlıklarını kontrol etme haklarını geri alma sözü verdi." (Fuchs, 2018). Tüm bu vaat ve söylemlere bakıldığında araştırmalar göstermektedir ki Donald Trump popülizm çerçevesine tam olarak uymaktadır. Bu çalışma Trump'ın adaylığını ilan ettiği andan, başkanlığının sonuna kadar olan süreçte, Trump'ın seçilmiş ırkçı ayrıştırıcı ve göçmen karşıtı söylemlerinin popülizm teorisine uyduğunu kanıtlamayı hedeflemektedir. Bunu kanıtlayabilmek için uygun olan yöntem olarak eleştirel söylem analizi seçilmiştir. Bunu sebebi ise eleştirel söylem analizinin çalışma alanları, ırkçılık ve cinsiyetçiliğin söylemsel yeniden üretimi; gücün meşrulaştırılması; yeniden üretimde siyaset, medya ve eğitimin rolü; onay üretimi; toplumun farklı kesimleri arasındaki egemenliğin ve uluslararası iletişim ve iletişimdeki dengesizliklerin söylemsel olarak yeniden üretilmesidir. (Dijk T. A., 1995).

## 2. Metod

Eleştirel söylem analizi (genellikle ESÖ ya da İngilizce CDA olarak kısaltılır), söylem analizine yönelik çeşitli yaklaşımlardan oluşan disiplinler arası bir alandır (Jørgensen & Phillips, 2002). Başlangıçta eleştirel söylem analizi, 1970'lerin sonunda dilbilimin bir parçası haline gelmiş olmasına rağmen, ancak 1990'larda ayrı bir araştırma yöntemi olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Şah, 2020). Eleştirel söylem analizinden bahsetmeden önce öncelikle söylem ve söylem analizinin ne anlama geldiğini açıklamakta fayda vardır.

### 2.1. Söylem

Dil, fikirleri ifade etme, şahıslar arası bildirişim ve etkileşim aracıdır. Dil aynı zamanda bir güç ve kontrol aygıtıdır çünkü kullanımı yoluyla bir eylem gerçekleştirir. Dilin tüm bu amaçlarla kullanımına söylem adı verilir (Ercan ve Danış, 2019). Etimolojik olarak söylem, Latince "discurrere" ve "discursus" kelimelerinden kaynaklanmaktadır. Discurrere acele, trafik anlamına gelir ve discursus dağılma, dağılma, yayılma anlamına gelir. Orta Çağ Latincesinde discursus, "yoğun tartışma"yı, "sohbeti" ve "müzakereyi" temsil eder (Wodak, Disorders of Discourse, 1996). Mecazi anlamda "konu hakkında uzun uzadıya konuşmak", "bir konuda iletişim kurmak" anlamlarına gelmektedir. Söylem, belli normlar, terminoloji ve müzakereden oluşan sistemli dil ile ilgili düzenleri anlatmak amacıyla oluşturulan bir kavram olarak sınıflandırılır (Tonkiss, 2006).

Beşeri bilimlerde “söylem” fikrinin kurucusu olan Michel Foucault, söylemi şu şekilde tanımlar: “Tüm dünyayı ve insanları şekillendiren, sınırları belirli olan ancak bu sınırların sarsılabilir olduğu, düşüncelerden, inançlardan, yargılardan, değerlerden, sembollerden, sözcüklerden, harflerden, kurumlardan, normlardan, geleneklerden ve dilden oluşan birçok hiyerarşik yapı ve güç ilişkisini içinde barındıran büyük bir yapıdır (Elliott, 1996)”. Foucault’cu yaklaşımda söylem, “anlatımların kapsamlı alanı, bir ifadeler topluluğu ve bir ifadeler dizisini anlatan sistemli bir harekettir.” Foucault, söylemin birinci durumda yazma, ikinci durumda okuma ve üçüncü durumda takas olan bir oyundan başka bir şey olmadığını söyler (Foucault, 1987).

Norman Fairclough (1995) ise söylemi en temel anlamıyla yazılı ve sözlü dilin kullanımını olarak tanımlar. 'Söylem' terimi, sosyal pratiklerin semiyotik<sup>1</sup> bileşenlerini ifade eder. Bu nedenle söylem, dili (yazılı ve sözlü ve diğer semiyotiklerle birlikte, örneğin şarkı söylerken müzikle birlikte), sözsüz bildirişimi (jestler, mimikler vb.) ve görsel ifadeleri (örneğin resimler) içerir. Söylem kavramı, göstergebilimin bu çeşitli biçimlerine ilişkin özel bir bakış açısı olarak anlaşılabilir – onları diğer söylemsel olmayanlarla eklemlenmelerinde toplumsal pratiklerin anları olarak görür (Chouliaraki & Fairclough, 1999).

## 2.2. Söylem Analizi

Söylem analizi, metinleri ve metinlere neden olan iletişim sürecini çözümleme yöntemidir ve birincil amacı metnin daha derinden anlaşılmasını ve anlaşılmasını sağlamaktır (Özer, 2007). Söylem analizi, sosyal psikolojide son zamanlarda yaşanan gelişmelere dayanarak nitel incelemelerde göze çarpan bir inceleme yöntemidir ve kavramların başkalaşımına odaklanan bir teşebbüs şeklinde kabul görmektedir. Bu yöntem, sözlerin hareket yönünün altını çizmek ve dil felsefesindeki “konuşma-eylem teorisi” ile kişilerin dünyayı algılayış biçimlerini şekillendirmek amacıyla gündelik yaşamlarında dili ne şekilde kullandıklarını inceleyen “etno-metodoloji”den faydalanır. Bu yönden “söylem analizi”, “anlam”ın türlerini ve farklılıklarını inceleyen bir hermenötik ve semiyotik şeklinde tanımlanabilir (Foucault, 1987).

“Söylem analizi”, çeşitli sosyal bilim dallarından (edebiyat çalışmaları, sosyoloji, psikoloji, dilbilim, antropoloji gibi) beslenen ve bu çeşitli disiplinlerin hipotetik yaklaşımlarına göre şekillenen bir analiz metodudur. Bu yönüyle “söylem analizi”, bütünleşik tek bir kuram, yöntem ve pratik değildir; aksine, çeşitli disiplinlerde ve değişik inceleme geleneklerinde gerçekleştirilen homojen olmayan bir inceleme ve araştırma metodudur (Tonkiss, 2006).

## 2.3. Eleştirel Söylem Analizi

Eleştirel Söylem Analizi ya da Çözümlemesinin tarihi, 1980'lerin başlarında ortaya çıkan “Eleştirel Dilbilim” çalışmalarına kadar uzanmaktadır. Halliday'in “Sistemik İşlevsel Dilbilim” yaklaşımından yola çıkarak oluşturulan ESA'nın hedefi; ideoloji ve ideolojik oluşumların dilsel karakteristikler ve oluşumlar içinde ne şekilde ortaya çıktığını incelemektir. East Anglia Group'un ilk çalışmalarının ardından, Kress ve Hodge (1979), Van Dijk (1985), Fairclough (1989) ve Wodak'ın (1989) çalışmaları, ESA'nın temel kuramlarını, ilkelerini ve uygulamalarını açıklama ve geliştirilmesinde etkili olmuştur (Wodak & Meyer, 2009).

Eleştirel söylem analizi çalışmaları, Foucault'nun söylem ve iktidar arasında kurduğu ilişki sayesinde ortaya çıkmıştır (Güngör, 2020). Eleştirel söylem analizi, toplumsal ve kültürel değerler ile farklı konulardaki söylem arasındaki ilişkileri incelemeye olanak sağlayan bir yöntemdir. Toplumsal dünyanın inşasına, toplumsal özelliklerin ve bağların kararlaştırılmasına yardımcı söylemsel uygulamalar aracılığıyla her konuda anlamlı bilgiler üretilebilir. Nitekim bazı ifadeler

---

<sup>1</sup> Göstergebilim.

ve açıklamalar diğerlerinden daha anlamlı olabilir (Wodak, 1996). Otorite ve güç zaman zaman mutlak problemlerin değişkenlerini belirlemek, bilinen pratikler için normlar koymak, takvimi değiştirmek amacıyla kullanılabilir. Bu bağlamda eleştirel söylem analizi, güçten ne şekilde faydalandığını, stratejilerin ne türlü seçildiğini ve ideolojileri incelemek amacıyla oluşturulan yeni bir araştırma yöntemi seçeneğidir. (Howarth & Griggs, 2016).

ESA, disiplinler arası araştırmanın önemini vurgularken, çeşitli gündem, teorik model ve araştırma metodu ile farklı tutumları içeren disiplinler arası bir inceleme müfredatı şeklinde tanımlanır (Weiss & Wodak, 2003). Tek başına dil birimlerini incelemek yerine; disiplinler arası, çok disiplinli ve çok yönlü bir yaklaşım gerektiren kompleks sosyal vakaların incelenmesidir (Fairclough & Wodak, 1997).

ESA'nın çalışma alanları, ırkçılık ve cinsiyetçiliğin söylemsel yeniden üretimi; gücün meşrulaştırılması, yeniden üretimde siyaset, medya ve eğitimin rolü; onay üretimi; Toplumun farklı kesimleri arasındaki egemenliğin ve uluslararası iletişim ve iletişimdeki dengesizliklerin söylemsel olarak yeniden üretilmesidir. (Dijk T. A., 1995). Antropoloji, sosyoloji, metodoloji, etnoloji, bilişsel ve sosyal psikoloji gibi sosyal gruplar, sosyal yapılar, insan bilişi ve davranışı gibi alanlara ortak ilgi duymaktadır (Bloor ve Bloor, 2007). Bu nedenle ESA, farklı yaklaşımlara, farklı bakış açılara ve farklı teorik temellere dayanan disiplinler arası çalışmalara olanak sağlar.

Van Dijk, 1980'lerden bu yana Eleştirel Söylem Analizi'nin ayrı bir metod ve teori olarak çalışılması için uğraşan en seçkin düşünürlerinden biri olmuştur. Ancak, nihaî araştırmalarında Van Dijk (2009b) "Eleştirel Söylem Analizi" yerine "Eleştirel Söylem Çalışmaları (ESÇ)" ifadesini tercih etmektedir; böylece türlü yaklaşımları içinde bulunduran disiplinler arası bir inceleme alanı olan eleştirel yaklaşımın yalnızca bir söylem analizi metodu olduğu yanlışını ortadan kaldırmayı hedeflemektedir.

Van Dijk'e (2009b) göre söylem, kolayca tanımlanamayan çok boyutlu bir olgudur. Buna göre söylem, dilsel bir nesne, bir davranış, bir sosyal etkileşim biçimi, bir sosyal uygulama, zihinsel bir temsil, etkileşimli bir olay veya etkinlik şeklinde görünür olabilir. Kendi kuramsal ilgi alanı içinde, söylemi iletişimsel bir olay olarak ele alır - jestleri ve mimikleri, görüntüleri ve diğer semiyotik biçimlerin yanı sıra konuşma etkileşimi ve yazılı metinleri kapsar. Van Dijk'e göre toplum, küresel, beşeri ve politik yapıları ve mikro düzeyde yüz yüze etkileşimleri kapsar.

Van Dijk, söylemdeki çatışmanın tarihsel, siyasi ve toplumsal arka planının bağlamına, zıtlıkların, güç bağlarının ve toplulukların çözümüne, "Biz ve Onlar" hakkındaki pozitif ve negatif düşüncelerin tespitine, farz edilen ve sezdirilen bilgilerin açıklığa kavuşturulmasına, kutuplaşmış grupların görüşleri ise kelime seçimi ve sözdizimsel yapının incelenmesi gerektiğine işaret etmektedir (Karaduman, 2017).

Van Dijk'e göre, eleştirel söylem araştırmalarının çoğunda merkezi ifade "güç"tür ve daha ayrıntılı açıklamak gerekirse bu güç "gruplar"ın veya "kurumların toplumsal gücü"dür. Gücü hakimiyet ve denetim kavramlarıyla tanımlayan van Dijk, grupların diğer grupların eylemlerini veya düşüncelerini az çok denetim altına alabiliyorsa, o grupların bir miktar güce sahip olduğunu savunur. Hakim grupların gücü; kurullarla, yasalarla, normlarla, alışkanlıklarla ve dahi genel mutabakatla bütünleşerek Gramsci'nin "hegemonya" kavramının biçimlerini alabilir. Van Dijk'in söylem ve iktidar ilişkisine yönelik çözümlemesinde öncelikle söylemin özel bir biçimine ulaşılmaktadır. Örneğin siyaset, medya, eğitim veya bilim güç kaynaklarıdır. İkincisi, eylem zihnimiz tarafından kontrol edilir. Dolayısıyla, insanların zihinleri etkilenebilirse, ikna ve hileyle yönlendirmeden bilindiği üzere, kişilerin hareketleri de bilvasita kontrol edilebilir. Son olarak, "söylem-iktidar" düğümünde bu, en nüfuslu söylemi kontrol eden grupların, diğerlerinin düşünce ve hareketlerini bilvasita denetim altına alma ihtimalinin nispeten yüksek olduğu anlamına gelir (Dijk A. T., 2015).

Eleştirel söylem analizinin temel konularından biri gücün kötüye kullanılmasıdır. Bu nedenle medya metinlerinde "güç ve iktidar" söylemlerinin ne şekilde yeni baştan kurulduğu eleştirel söylem araştırmaları için hayati bir başlangıç noktasıdır. Toplumsal adaletsizliklerin

(sınıf, etnisite, cinsiyet, ırk, güç, tahakküm açısından) dilde nasıl yapılandırıldığını ele alan eleştirel söylem analizi, söylem yapılarını veya söylem politikalarını görünür hale getirmeyi ve toplumsal dinamiklerin alt yapısını açıklamayı amaçlar (Karaduman, 2017).

Sonuç olarak, ESA bir teori ve bir analiz yöntemidir; başlangıç noktası toplumsal eşitsizliklerden kaynaklanan sorunlardır. Güç, ideoloji ve tahakküm çatışmaları bu sorunların temelini oluşturmaktadır. ESA araştırmacıları kendilerini "güçlüye karşı" ve "zayıfın yanında" konumlandırarak "taraf" olduklarını açıkça ifade etmektedirler. ESA'da amaç; güçlü kitlelerin ve kurumların zayıf gruplara ve azınlıklara (kadınlar, mülteciler gibi) nasıl hükmettiğini ve egemen ideolojilerin dilbilimsel analizlerle nasıl inşa edildiğini ortaya koyarak bu kalıplaşmış yapıyı ortaya çıkarmak ve değiştirmektir.

### 3. Teori

#### 3.1. Popülizmin Yükselişi

1850'lerde ortaya çıkan popülizm, ortaya çıkışından bu yana siyaset biliminin en ihtilafli konseptlerinden olmuştur. Bununla birlikte son zamanlarda bu konsept, siyaset bilimi literatüründe eskisine nazaran, kendine daha fazla yer bulmaya başlamıştır. Örneğin popülizm 2017'de Cambridge Dictionary tarafından yılın kelimesi ilan edildi. Bu durum; akademik literatürde direkt olarak popülizm terimini araştıran çalışmalar ve popülist olduğu ileri sürülen olayları inceleyen çalışmalar günden güne artmaktadır (Kıvrak Köroğlu, 2020).

Popülizm kavramına dikkat çekmek için sağlam pratik nedenler de bulunmaktadır: artan kutuplaşma, büyüyen elit karşıtı duygu, sahte ve tek tip üreten partizan medyanın artması gibi. Günümüz koşullarına sahip bir dünyada popülizm yakın zamanda ortadan kalkmayacak gibi görünmektedir. Donald Trump, Narendra Modi ve Marine Le Pen dönemi eninde sonunda sona erecek olsa da; yeni Trump'lar, yeni Modiler, yeni Le Pen'ler onların gölgesinde doğacaktır. Dahası, popülizmin mirasının kolay kolay ölmemesi beklenmektedir: popülist bir aktör siyasi arka plandan kaybolursa da, uzun vadede önemli kültürel ve kurumsal sonuçları olacaktır, örneğin Trump sonrası Cumhuriyetçi parti kesinlikle bu sonuçlarla mücadele etmek zorunda kalacaktır. Bu nedenle kavramı anlamak bugün hayati önem taşımaktadır (Moffitt, 2020).

Kelimenin kaynağının incelenmesi, kavramın ilk analizi açısından önemli bir başlangıç noktasıdır. Popülizm kavramının kökeni Latince "populus" kelimesine dayanmaktadır. Başka bir deyişle, konsept doğrudan doğruya "insanları" veya "halkı" ifade eder. Popülizm kavramsal olarak; ingilizce "halk" kelimesinin "halkçılık" kavramına dönüşmesiyle ortaya çıkmıştır (Canovan, 1981).

Tarihsel olarak incelendiğinde; Popülizm 19. yüzyıl sonları Çarlık Rusya yönetimine karşı halkın değerlerini yücelten "Narodnik Hareketi"nden kaynaklandığı düşünülmektedir. Narod kelimesi Rusça'da halk/millet anlamına gelmektedir. Narodniks hareketinin (narodniks) adını aldığı yer burasıdır. Bu hareketin ana ilkesi "Halka Doğru Gitmek" idi. 1800'lerin sonlarında Rus aydınlarından oluşan bir grup, Çarlık Rusya'sında yönetime karşı halkın değerlerini öne çıkarmaya başlamıştır. İlk olarak kentlerde, bilhassa üniversitelilerin bulunduğu ortamlarda gelişen bu düşünce hareketi, Çarlığın seçkin değerlerine karşı Rusya'da halk egemenliğine dayalı bir hükümet kurmaya çalışarak köylülere ve kırlara yayılmaya çalıştı. Hareket kısa sürede şiddete başvurarak meşruiyetini yitirmiş olsa da, Bolşevik hareketine ile Rus ihtilaline esin olarak zemin hazırlamıştır (Kıvrak Köroğlu, 2020). Devamında, 1929 ekonomik krizinin Latin Amerika'da sebep olduğu iktisadî küçülmenin etkileri sebebiyle, 1930'lu yıllarda iktisat stratejilerine refakat eden başka bir popülizm mevcesini izledi (Panizza, 2005). Nihayetinde, 20. yüzyılın son on yılından sonra bilhassa Batı Avrupa'da yükseliş dalgası yaşanmıştır. Avrupa bütünleşmesine muhalefet Avrupa kuşkuçuluğu, fazlalaşan göçe karşı yerelcilik ve çok kültürlülük gibi kavramlarla özellikle



Batı Avrupa'da sağ kanat partilerin desteğini artıran bir başka popülist dalgayla yüz yüze gelinmiştir. Aynı dönemde Sovyet sonrası zamanın liberal tutumlarına bir reaksiyon olarak Doğu Avrupa'da itibar kazandığından bahsetmek ihtimal dahilindedir (Kıvrak Köroğlu, 2020).

Bugün popülizmin ortaya çıktığı tarihsel koşullardan çok uzakta olduğumuzu söylemek mümkündür zira bütün dünyada popülizmin doğduğu döneme göre demokratik -ya da demokrat olduğunu iddia eden- yönetimler ve hareketler artmıştır. Kamu yönetimi ve katılım kavramlarına, başta demokrasi söylemi olmak üzere bütün politik davranışlar tarafından eşine rastlanılmamış bir ihtimam gösterilmektedir. Bu durum, popülist hareketleri, bilhassa da popülist söylemi, demokrasiyle yönetilen memleketlerde politikanın bölünmez bir kısmı haline getirmiştir. Popülizm teorisini Canovan; popülizmin katî iktisadî ve toplumsal sorunlara müteakip oluştuğunu onaylarken; popülizmi, "halk egemenliği" ve "çoğunluk yönetimi" ilkelerinin düşünsel yankıları şeklinde tanımlayarak, bu iki ilkenin beraberliğinin altını çizer (Kıvrak Köroğlu, 2020). Aynı zamanda çağımızın en önemli popülizm teorisyenlerinden olan Mudde ve Kaltwasser, popülizmin liberal demokratik bir çerçevede belirli noktalarda konumlanarak günümüzde neredeyse tüm dünyada tartışıldığının altını çizmektedir (Mudde & Kaltwasser, 2019). Bilvasita, popülizmin yakın gelecekte siyaset biliminin ana konularından biri olacağı varsayılabilir. Popülizm, birden fazla ülkede, birden fazla bölgede pek çok farklı kontekste incelenmektedir. Dolayısıyla, popülizm üzerine çalışan kimler açısından "popülizmler çağı" olarak adlandırılabilir bir dönemden geçtiğimiz söylenebilir (Krastev, The Age of Populism: Reflections, 2011).

### 3.2. Popülizm Nedir?

Popülizmin tek ve kapsayıcı bir tanımını vermek çok zordur. Popülizm üzerine yapılan hemen hemen tüm araştırmalar, popülizmin net bir tanımını bulmanın zorluğunu vurgulayarak başlar. Öyle ki popülizmin ne olduğu konusunda görüş birliği yoktur (Uslu, 2021). Bunu takiben; her inceleme, popülizmi yakın olduğu yaklaşım ışığında tanımlamaya çalışmakta, incelendiği zaman ve doğduğu bölgenin politik konstrüksiyonu bağlamında yeni bir tutum oluşturmaktadır. Cambridge sözlüğüne göre popülizm, 'sıradan insanlara istediklerini vererek onların desteğini almayı amaçlayan siyasi fikirler ve faaliyetlerdir' (Cambridge Dictionary, 2022). Bu yüzeysel tanıma rağmen, popülizmin birçok farklı ifadesi vardır.

Dünyadaki (ABD, Rusya ve Üçüncü Dünya Ülkeleri) birçok popülizmi inceleyen Peter Worsley, Amerikalı sosyolog Edward Shils'in popülizm tanımlamasının kusursuz bir tanım olarak görülebileceğinin altını çizmektedir. Shils'in tanımlamasında göze çarpan iki norm, halk egemenliği ve yönetenler ile halk arasında -araçlar olmadan- dolaysız temas olması popülizmin dayanacağı ana ilkelerdir. Worsley ayrıca popülizmin yalnızca mutlak bir düşünce sistemi veya organizasyon şekli değil, daha genel olarak siyasi kültürle alakalı olduğunun altını çizer. Sözelimi, popülist sendrom, herhangi bir siyasetin ya da özel olarak herhangi bir zümrenin yönetiminde ya da bağlamında görünür olmasındansa, daha genel bakıldığında siyasetle ilişkilidir (Peter Worsley, 1969).

Popülizm analizine söylemsel bir yaklaşım öneren Ernesto Laclau, popülizmi siyasetin kendisiyle eşdeğer varsaymakta, bütün politik eylemlerin az ya da çok popülist olacağını savunmaktadır. Laclau, popülizm teorisini, genellikle belirli bir söylemde ele alınan siyasi tema ve nokta üzerinde yoğunlaştırır (Laclau, 1977). Popülizm kavramının geniş kullanımına karşın Laclau, benzer bir temel olarak hepsinde ortak paydanın ve referansın 'halk' olduğunu belirtir (Laclau, Politics and Ideology in Marxist Theory, 1977). Popülist söylemin ana göstergesi "halk"tır. Yalnız halka vurgu yapan bütün söylemlerin popülist olduğu manasına gelmez, zira popülist bir söylem de toplumsal alanı "halk" ve "güç bloğu" olarak bölümlendirir. Diğer bir deyişle, popülizm, "halkın iktidar bloğuna veya güç ideolojisine karşı bir konumunu" ifade eder.

Cas Mudde ve Cristobal R. Kaltwasser, popülizm üzerine birikmiş literatürü inceleyerek popülizmin muhtelif tutumlar çerçevesinde anlamlandırıldığını tensip etseler de; birikmiş olan literatür ve incelemeler arasında popülizmi bir söylem, bir ideoloji ya da bir dünya görüşü olarak tanımlayan ve "entelektüel bir yaklaşım" bazında tanımlayanların giderek arttığını belirtmektedirler. Bu yaklaşımla ele alındığında popülizmin temel özellikleri ve unsurları üzerinde daha kolay fikir birliğine varılacağı belirtilmektedir. Bu bağlamda; Popülizm, toplumu nihai olarak iki türdeş ve karşıt gruba, 'saf insanlar'a karşı 'yozlaşmış elitler'e bölünmüş olarak gören ve siyasetin halkın "volonté générale"sinin (genel iradesinin) bir tezahürü olması gerektiğini savunan ince-merkezli bir ideolojidir (Mudde & Kaltwasser, 2017).

Popülizmin "ince merkezli bir ideoloji" olarak tanımlanması, popülizmin diğer ideolojilerle bir araya gelerek görünür olması anlamına gelir. Bu nedenle popülizm, gerçek dünyada oldukça farklı ve bazen birbiriyle çelişen ideolojilerle ortaya çıkmakta ve birçok farklı biçim alabilmektedir (Mudde & Kaltwasser, 2017). Diğer bir deyişle popülizm, çağdaş toplumların ürettiği problemlerle geniş ve detaylı cevaplar sunan yalın bir ideoloji olarak değil, eklektik bir ideoloji olarak diğer ideolojilerle birlikte kendini göstermektedir. Kesin olmak gerekirse, popülizm yalnız başına mevcut olmaktansa başka konseptler ya da ideolojilerle görünür olur ve varlığını sürdürür. Dolayısıyla hem sağ hem de sol politikalar ve düşünce yapıları popülist elementler gösterebilmektedir. Popülizmin sosyo-ekonomik ve sosyo-politik kontekste bağlı olarak farklı zaman ve mekânlarda çeşitli biçim ve eksenlerde kendini göstermesi olasıdır.

Mudde ve Kaltwasser, geliştirdikleri popülizm tarifinin yalnızca kapsadıklarıyla değil, esas olarak dışladıklarıyla, sözcüğü zıt karakterleriyle anlanacağını vurgularlar ve popülizmin direkt karşıtlarının elitizm ve çoğulculuk olduğunu belirtirler (Mudde & Kaltwasser, 2017). İbraz edilen popülizm tanımı ve belirtilen karakterleri veya kontrast özellikleri, popülizm için üç temel kavramı önemli kılmaktadır: "halk", "seçkinler" ve "genel irade".

Müller (2016) de popülizmin etraflı bir kuramının olmadığını ve "popülizmin yazılı bir doktrin değil, belli bir iç mantığa sahip açık iddialar bütünü olduğunu" belirterek; Mudde ve Kaltwasser gibi o da popülizmin iki ana özelliğini elitizm ve plüralizm karşıtlığı şeklinde göstermektedir. Müller, popülizmin siyaseti, ahlaki açıdan saf ve bütünleşmiş insanlar ve ahlaki açıdan düşük durumdaki yozlaşmış seçkinler arasındaki bir ayrım aracılığıyla ele aldığını belirtir. Elitlere karşı olmak, popülist olmak için zorunlu fakat kâfi olmayan bir hususiyettir (Müller, 2016). Popülistler elit aleyhtarı olmanın yanında daima plüralizm karşıtıdır. Popülistler, kendilerinden başka herkesin ahlaksız olduğunu ve gerçek insanlara ait olmadığını ileri sürerler. Dürüst ve nezih sıfatlarıyla anlamlandırdıkları halkla her zaman bütünleşirler ve karşıtlarını "halk düşmanı" olarak tanımlarlar. Böyle bir siyaset, özünde bir kimlik siyaseti biçimidir ve halkı homojen ve yekpare bir yapı olarak kabul eder.

### **3.3. Popülizmin Temel Unsurları**

#### **3.3.1. Halk**

Popülizmin merkezinde "insan" kavramı yer alır. Ancak "insan" kavramının kendisi zor hatta muğlak bir konsepttir. Değişik deneyimler ve yaklaşımlarla ele alınan ilerici ilgiye rağmen, kamu konseptinin özellikleri büyük oranda açıklığa kavuşturulamamıştır. Modern siyasi söylemdeki ehemmiyetine rağmen, siyaset kuramcıları tarafından yeterince incelenmemiştir. Bu nedenle farklı popülistler için farklı anlamlara gelebilir (Canovan, 1981). Laclau'nun ifadesiyle halkın bu kadar "boş gösterenler" olması popülizmi bu kadar güçlü kılmakta ve aynı zamanda halkın inşa edileceğine işaret etmektedir (Laclau, 2015).

"Halk" kavramı günlük dilde kullanıldığında üç farklı anlama karşılık gelebilir: ulus olarak halk, seçkinler dışında kalan sıradan insanlar olarak halk ve herkes olarak halk (Canovan, 1981). Müller (2016) ayrıca "halk" kelimesinin Antik Yunan ve Roma İmparatorluklarından bu yana en az üç farklı anlamda kullanıldığını belirtir. İlki, herkes olarak halk (siyasetin tüm elemanları);

ikincisi, "alışılmış insanlar" (dışlanmış, ezilen veya unutulmuş) olarak insanlar; üçüncüsü, açıkça bir bütün olarak ulusun kültürel anlamında insanlardır. Bu bağlamda "insan" kavramı doğal olarak esnektir ve farklı anlamlarda kullanılabilir. Esnek yapısı da her kullanımda bir konstrüksiyon kapsamaktadır.

Taggart, popülizmin "halk" kavramının bu kadar çok kullanmasının "halk" kavramının çağrışımıyla ilgili olduğunu belirtir. Halk konsepti, çoğunluğu ifade eder; bu nedenle halkın desteğini almak yasallığın ana dayanağını oluşturur. Yalnız bu kalabalık ve çokluk çoğulcu değil, yekpare ve homojendir. Bir bütün olarak resmedilen halk, temel fikir ayrılıkları olmayan, işbirliği içinde olan bir mevcudiyet olarak ele alınır. Popülistler, homojen ve çoğunluk nüfusla bütünleşme iddiasındadır. Başka bir deyişle, insanlarla özdeşleşerek bütünleşik bir "biz" kimliği oluşturduğu ve dışarıdakilerin "biz" olmadığı iddiasıdır (Taggart, 2000). Popülizmin tek, homojen ve birleşik popüler fikri sadece bir kurgu değil, aynı zamanda "riskli" bir tutumdur. Habermas'ın işaret ettiği şekilde, insanlar yalnızca cemi biçimde varlıklarını sürdürebilir. Halkı birincinden gören tutum, bu "homojen konstrüksiyonun" haricindekilere yönelik baskıcı tutumları kaçınılmaz hale getirmektedir(Orhan, 2020).

Temelde popülistler kim olduklarını, kim olmadıkları aracılığıyla tanımlar. Popülistlerin halkı birbirine zıt kutuplara ayırması ve bu kutuplardan herhangi birinin kınanması da kimlik oluşturma çabalarının önemli bir parçasıdır (Taggart, 2000). Bu durumda, "öteki" addedilen sosyal grup bağlama göre değişir. Fark yaratan, bu "öteki"nin varlığıdır, zira "öteki"nin varlığı sebebiyle özünde muğlak ve oldukça ayrıncı olan "halk"a bir kimlik temin edilebilmekte, bu şekilde insanlar arasında işbirliği ile pekiştirme sağlanabilmektedir. Üstelik popülizmde öteki olarak adlandırılan bu grup halktan dışlanmakta ve halka dâhil edilmemektedir. Halkı yüceltmenin ve elitlerin kritiğini yapmanın yanı sıra popülistler, bazı insanların gerçek insanlar olduğunu iddia ederler. Bununla beraber, gerçek kişilerle yalnızca kendilerinin birleştiğini ya da yalnızca bu kişileri temsil ettiklerini iddia ederler (Müller, 2016). Her durumda, halktan olmayanların temsil edilmeleri gerekmez ve aslında herhangi bir hakları yoktur.

### 3.3.2. Seçkinler

Popülizmin ayırt edici özelliği, toplumu iki homojen ve düşman gruba ayırmasıdır: "gerçek insanlar" ve "yozlaşmış seçkinler". Buna göre siyasetin özünde halkın genel iradesinin bir ifadesi olduğu ve toplumsal başkalaşımın seçkinler içindeki köklü değişimle gerçekleşebileceği iddia edilmektedir (Krastev, 2007). Yalnız bu durum elitleri kim oluşturduğu hakkında çok az bilgi vermektedir. "Halkın" muhalifi olan "elitler" ile ilgili bilimsel bağlamda teorik bir sınır ya da maddi bir kriter tanımlanmamıştır. Bu sebeple popülizmin ikinci elemanı olan ya da kendisini siyasi muhalefeti üzerinden tanımlayan "seçkinler" ayrı ve maddi bir topluluk olmayıp değişken olabilmektedir. Elitlerin kimliklendirilmesi daha çok gerçek insanların popülist siyaset tarafından nasıl tanımlandığıyla ilgilidir.

Popülist söylemde bir alt sınıf olarak "elitler" deneysel şekilde kesin bir ayırım değil, ampirik gerçeklik ile sembolik yapının bir karışımıdır. "Elit" terimi, popülistler tarafından seferber edilen veya seferber edilecek ve oy aldıkları veya aldıkları "gerçek insanlar" dışındaki grup anlamına gelir; elitlerin ve halkın bileşimi, sosyo-politik bağlama ve ilgili gruplar ve sınıflar arasındaki güçle ilişkili olarak değişkendir (Rodriguez-Garavito ve Gomez, 2018). Örneğin, seçkinler muhalefet durumundaki popülist bir aktör ve iktidar konumundaki popülist bir aktör için farklılık gösterebilir ya da soldaki bir popülist ve sağdaki bir popülist için elit tanımlaması farklılık gösterebilir.

Aslında popülist siyasetin güncel pratiklerinde seçkinler kategorisinin sembolik bir yapı olduğunu çoğu zaman gözlemlemek olasıdır. Popülistler genellikle varyetli ve baskın ile dezavantajlı grupları elit kategorisi içinde harmanlar. Bu demli bir karma, hem deneysel olarak manasız hem de simgesel ve siyasal olarak güçlüdür. Amerika ve Avrupa'daki göçmenler ya da Macaristan'daki Çingeneler ve Hindistan'daki Müslümanlar, daha düşük sosyal mevkilerinin

tersine "ayrıcalıklı" olarak görülmektedirler. Popülistler bu toplulukları "gerçek insanların" - gerçek beyaz Amerikalılar, gerçek Hıristiyan Macarlar, gerçek Hindu Hintliler - faydalarını suistimal ediyor olarak varsaymaktadırlar (Rodriguez-Garavito & Gomez, 2018). Bir diğer nokta ise; Yabancı düşmanı popülistler, özellikle Avrupa'da, "insanları" etnik olarak tanımlar ve genellikle "yabancıları" (göçmenleri) dışlar.

Buradan çıkan mantıksal sonuç, elitlerin başka bir ırksal topluluk üzerinden de tanımlanması gerektiğidir; Popülistler elitleri bir başka ırkın bileşeni olarak değil, göçmenlerin çıkarlarını gerçek insanların (yerli halk) çıkarlarından daha fazla savunanlar şeklinde sunar (Mudde & Kaltwasser, 2017). Bu çerçevede, koşul bakımından üstün olan zengin ve baskın siyasi ve profesyonel gruplar, popülist söylemde çoğu zaman elit muamelesi görse veya elitizm karşıtlığının hedefi olsalar da; seçkinlerin popülist söylemdeki şekli ve yeri, onları sosyoekonomik ve sosyo-politik durumlarına indirgeyerek ifade etmez ve noksansız bağlamsal bir durumdur; konum, dönem gibi birçok faktöre dayanarak değişir. Popülizmde mühim olan, halk aleyhtarı elitlerin simgesel bir yapı içinde yer almalarıdır. Elitlerin deneysel tepkisi tamamen bağlama bağlıdır ve olgusal olarak hayali bir yapıdır.

### 3.3.3. Genel İrade

Popülizmin temel özellikleri anti-seçkinlik ve anti-çoğulculuktur. Sonuç olarak, popülistler elit aleyhtarı olmanın yanı sıra daima plüralizm aleyhtarıdır. Popülistlerin plüralizm karşıtı olmaları, hem halkın bütüncül ayrıca bircinsten bir şekilde incelenmesi hem de buna bağlı halkın çoğul bir biçimde temsil görmesi manasındadır. Popülistler, gerçek insanların yalnızca kendileri tarafından temsil ettiğini savunmakta ve bu duruma inanmaktadır (Müller, 2016). Buna göre popülistler, çoğu kez, halkın bildiği, arzuladığı bir tek paydaş iyi olduğunu ve bir siyasi aktör olarak bu iyiyi açıkça yerine getireceklerini iddia ederler. Başka bir deyişle; popülistler, "halkı" tek anlamlı varsayarlar ve politikacılara iktidara geldiklerinde ne yapmaları gerektiğini açıklayan şartlı bir yetki verirler (Müller, 2016). Bu bağlamda Mudde ve Kaltwasser, aralarındaki bariz farka rağmen popülist aktörlerin genel olarak 'Rousseauist' olduğunu belirtmektedir. Pek çok popülist, genel irade kavramını kullanarak Rousseau'nun temsili hükümet eleştirisini paylaşmaktadır. Popülizmin esasen siyaseti halkın genel iradesinin (volonté générale) bir anlatımı olarak ele aldığı iddia edilmektedir (Mudde & Kaltwasser, 2017). Bu, popülistlere temsile karşı ve "doğrudan demokrasi"den yana bir konum verir. Fakat umumî kanının tersine; Popülistler genel olarak temsili demokrasiye karşı değildir, yalnızca belirli bir temsil biçimini benimseyip ve onaylarlar. Popülistler için hayatî olan, halkın tek gerçek temsilcisi olarak iktidar olmalarıdır; aksi takdirde temsili siyaset bir problem değildir.

Popülist siyaset uygulamalarında da genel iradenin izleri sıklıkla görülür. Popülistler kendilerini ve destekçilerini toplum olarak görürler. Kendini özdeşleştirdiği halkın tek meşru temsilcisi olarak gören popülist aktörler, sürekli olarak halkın iradesine seslenirler. Seçimlerde mağlup olup muhalefet pozisyonunda olduklarında bile karşı çıktıkları sistem ve elitlerin halkın iradesine engel olduğunu iddia etmektedirler. Tüm bunlar, halkın popülist temsilini Rousseau'nun genel iradesiyle bir tutmaz.

Popülistler, halk iradesinin demokratik temsilini savunur gibi görünseler de; esasen "gerçek insanların" göstermelik bir temsiline dayanırlar. Halkın iradesi, "hakiki kişiler"in kimliği aracılığıyla tahmin edilmektedir. Yalnızca halkın genel iradesinin temeli olan halkın bütünü sürekli değişen ve bu sebeple hiçbir zaman anlaşılamayan ve özünde temsil edilemeyen bir olgudur. Yani tek ve tutarlı bir "halk iradesi"nin hayal olduğunu söylemek mümkündür. Bu çerçevede popülist siyasette genel iradeden, daha doğrusu "gerçek kimlik"ten çok "halkın ruhu" ya da "özü" belirleyicidir. Müller'in (2016) belirttiği gibi, "popülistler iradeyi temsil etme iddiasından yola çıkarak aslında sembolik bir özü temsil etme iddiasında bulunurlar" Popülist aktörlerin devamlı halk oylaması gibi doğrudan demokrasi aygıtlarına başvurması, halkın iradesiyle kendilerini meşrulatırma çabalarındandır. Onlar için referandum "gerçek insanların"

çıkarları için planladıkları şeyi onaylamak ve pekiştirmek anlamına gelir. Rousseau'nun genel iradesinin bir aracı olarak yurttaşların kanunları hem yapma hem de uygulama yetkisine sahip olduğu referandum, popülistlerin referandumu ile tam olarak aynı olmasa da; kesişme noktaları da vardır.

### 3.4. Donald Trump ve Bir İdeoloji Olarak Sağ Popülizm

Inglehart ve Norris, Amerika Birleşik Devletleri'nde popülizmin yükselişini Batı toplumlarındaki kültürel tepkiye dayanarak açıklamaktadır. Onlara göre popülizm sadece ekonomik nedenlerle doğmaz, aynı zamanda insanlar ilerici toplumsal değişime tepki gösterir. Batı toplumlarının karma ve kültürel olarak çeşitli bir yönde ilerlemesi ile çevre koruma, insan hakları ve cinsiyet eşitliği gibi hususlar ön plana çıkmaktayken; yetersiz eğitilmiş, orta yaşlı ve yaşlı beyaz, dindar ve erkek nüfus arasında bu tür ilerici değerlere ve siyasalara karşı kendilerini tehdit altında hissedenden büyük ve kızgın bir reaksiyon oluştu. Batı'da, nüfusun kültürel anlamda baskın olan kesimleri, ayrıcalıklarının ve statülerinin aşınmasına karşı popülizme yönelmeye başladı (Inglehart & Norris, 2016). Refah devletinin çöküşü ve ardından komünizmin başarısızlığı karşısında popülizm, kimlik siyasetini kullanarak siyasi arenadaki eksikliği tamamlamak için büyük adımlar attı. Gerçekten de günümüzün popülist dalgası, "post-liberal ve post-sosyalist" bir ortamda kapsamlı ve köklü sorunların belirtisidir. Böylelikle siyasetteki kadim sağ-sol çatallanması, popülistler ve kozmopolit-liberaller şeklinde bir kültürel ayrıma dönüştü. Bu arka plana karşı, ekonomik egemenliğin yitirilmesinin telafisi kültürel hâkimiyet kapsamında aranmakta ve popülist siyaset, etnik ya da kültürel kimlikler üzerinden ayrıştırıcı ve ataerkil bir yolla kendisine rahatlıkla yer bulabilmektedir.

Mudde'nin popülizmi ince çekirdek bir ideoloji olarak açıklamasından hareketle, aynı tanımı Trump'ın ekonomik ve siyasi ajandası için kullanmak mümkündür. Trump'ın popülizmi, merkezinde belirli bir teorik çekirdeğe sahip değil ve milliyetçilik, ırkçılık, yalnızlık, korumacılık ve neo-merkantilizmin bir bileşimi gibi görünmektedir. Bu nedenle, Trumpçı "popülizm yalnızca bukalemun benzeri değil, bununla beraber, her hâle ve isteğe göre şekillendirilebilen elâstik bir düşünce yapısıdır." (Jakupec, 2018). Bunun için, başından beri kavramsal belirsizliği olan Trumpizm, Taggart'ın analojisine uygun olarak bukalemun benzeri özellikler göstermiştir. Aşağıda inceleneceği gibi, Trumpizm, kendisine rehberlik eden belirli bir değerler dizisinin veya felsefenin olmadığı bir ortamda, çok sayıda ve bazen çelişkili ideolojik yönelimlerle ilişkilendirilen bir kavram haline geldi (Jakupec, 2018). Trump'ın popülizmi, Soğuk Savaş sonrası neo-liberalizmle yarışan yeni bir doktrin olarak doğdu. Neoliberalizmin sunduğu sözlerin başarısız olmasıyla birlikte siyasi olarak mevcut intizam irdelenmeye başlandı (Jakupec, 2018). Jakupec'e göre kapitalizm ve sosyalizm çekişmesinin yerini günümüzde farklı bir ideolojik kavga almıştır ve bu kavga "popülist ve anti-neoliberal kapitalist ideoloji ile neoliberal kapitalist ideoloji" arasındadır. Evvelî popülizmler gibi Trumpizm de Amerikan demokrasisinin bir bileşeniydi ne var ki liberal demokrasiyle de sıkıntılı bir ilişkisi vardı. "...popülizm temelde demokratik olmayan liberalizme illiberal demokratik bir tepkidir" (Mudde & Kaltwasser, 2017) saptamasından hareketle, Trump popülizminin de liberal demokrasinin demokratik olmayan yönleri hakkında keyifsiz sorular sorduğu ve halkın çoğunluğunun desteklediği illiberal cevaplar aradığı savunulabilir.

Popülizme yadsılı bir gözle bakan Inglehart ve Norris (2016), günümüzün yeni popülist dalgasını "çokkültürlülüğe karşı tek kültürlülük, uluslararası işbirliği ve kalkınma yardımlarına karşı ulusal çıkar, insanların, fikirlerin, ilerici ve liberal toplumsal değerlere karşı emek ve sermaye ve gelenekçiliği savunurlar ve bunu "savunma olgusu" olarak tanımlarlar ve Trump'ın retoriğine bağlarlar. Onlara göre "Trumpizm, ırksal öfke, çokkültürcülük karşıtlığı, milliyetçi yalnızlık, geçmişe nostalgik nostalji, kadın düşmanlığı ve cinsiyetçilik, güçlü tek adam yönetimi, saldırgan bir siyasi tarz ve İslam karşıtlığıdır" (Inglehart & Norris, 2016). İdeolojik olarak cılız, elâstik ve paradoksal olmasıyla birlikte, seçkin ve intizam karşıtı söylemi, halka yönelik sade ve dolambaçsız dili, idealize edilmiş, homojen ve dışlayıcı halk tanımı, halkın iradesinin önceliği ve

onu temsil eden retorik, meseleleri aşırı basitleştirme, komplocu bakış açısı, akademik uzmanlık ve entelektüelleri küçümseme ve çoğulculuğa karşı duruşu Trumpizm'in öne çıkan diğer popülist özellikleri arasında yer almaktadır (Jakupc, 2018).

Trump'ın popülizminin en önemli bileşeni çoğulculuk, politik doğruluk ve çok kültürlülük karşıtıydı. Trump, plüralizme karşı çıkarak beyaz Amerika'nın geniş desteğini kazanmak amacıyla sık sık "bağnazlığı, ırkçılığı, göçmen karşıtlığını, kadın düşmanlığını, İslamofobiyi ve yabancı düşmanlığını" kullandı (Kellner, 2016). Bu anlamda, Trumpizmin popüler tanımı oldukça ayrıştırıcıdır. Trump'ın "Önce Amerika" söylemi, beyaz ABD'nin tehdit altında olduğunu, Amerikan ulusal değerlerinin küreselci bir saldırıya uğradığını ve güçlü bir liderin buna karşı durması gerektiğini savundu. Washington'un iki partili sistemine hakim olan siyasi seçkinlerin beraberinde; göçmenler, Kızılderililer, kadınlar, Müslümanlar, siyahlar ve eşcinseller, "vatanseverliklerini kaybeden zararlı elementler" olarak beyaz ABD'ye yönelik temel tehditlerdi. Taggart'ın deyişiyle "vatan"a karşı bir tuzak kurmuşlardı. Demografik, politik ve kültürel olarak beyaz Amerika'nın bu "zarar verenlere" karşı himaye edilmesi gerekiyordu. Örneğin, Trump'ın gözünde Meksikalı göçmenler uyuşturucu bağımlısı "tecavüzcüler" iken (Trump, 2015), Müslümanlar potansiyel "teröristler"di. (New York Times, 2017). Ayrıca Amerikalıların ücretsiz olarak ödediği vergilerle kendilerine sunulan kamu hizmetlerinden de yararlanmışlardır (Parmar, 2017). Trump, özellikle göçmen karşıtı duruşuyla, nüfusu göçmenler karşısında eriyen ve kültürel soykırıma tabi tutulduklarını iddia ettikleri (Avrupa kökenli) beyaz Amerika'nın çıkarlarını gerçekten savunacak bir insandı (Öznos, 2015). Çoğulculuğa, politik doğruluğa ve çok kültürlülüğe muhalefeti, Trump'ın onlar nezdindeki güvenilirliğini ve prestijini de güçlendirdi. Gittikçe daha renkli ve karanlık bir hal alan liberal, çok kültürlü ABD fikrine karşı ülkelerinin kaybedilmesi ve istikballerinin karartılması endişesiyle davranan bu aşırı sağcı grupların aradıkları kurtarıcı popülist Trump oldu. Trump'ın "The American Dream Is Dead" ve "Make America Great Again" gibi nostaljik replikleri bu kurtarıcı imajını güçlendirdi (Washington Post, 2015). Trump'ın bu sloganları, "efsanevi bir" altın geçmişe "nostaljik bir çağrı" idi (Inglehart & Norris, 2016). Kısacası, Trump etrafında endişeli ve öfkeli bir popülist aşırı sağ koalisyonu toplanmıştı. Bu ölçüde başkanlık seçimleri de 'Demokratlar ve Cumhuriyetçiler' arasında değil, 'kurulu düzenin küreselci/liberal/kozmopolit elitleri ile milliyetçi/yerelci popülist kanat arasında' bir mücadele olarak da ilerledi (Nash, 2017). Dolayısıyla Trumpizm, dışlayıcı halk tanımı ve çoğulculuğa karşı duruşuyla sağcı popülizme daha yakındır.

Bu söylemlerle Trump için hayatî olan, suskun çoğunluğun istekleri ile kurulu intizamın kabullenebilecekleri arasındaki ayrıklığı göstermekti. Trump yandaşları, tüm yasadışı göçmenlerin sınır dışı edilebileceğine veya Meksika hükümetinin duvarın parasını ödemeye razı olacağına inanmazken, "biz" (halk) ve "onlar" (öteki) arasındaki ayrımın bu şekilde olduğuna da inançları netleşti (Judis, 2016).

#### 4. Analiz

Trump'ın siyasi ideolojisini ve ırkçı ve ayrıştırıcı görüşlerini daha iyi anlamak için bu bölümde, eleştirel söylem analizinin Van Dijk'e ait modeli kısaca açıklanacaktır. Sonrasında Trump'ın ABD başkan adaylığını açıkladığı tarihten başkanlığının sonuna kadar olan süreçteki söylem, röportaj ve konuşmalarından seçilmiş 3 yazılı ve sözlü ayrıştırıcı metin açıklanan modele göre analiz edilecektir.

#### 4.1. Eleştirel Söylem Analizinde Van Dijk Modeli

Van Dijk'e göre eleştirel söylem analizinde, ya da çözümlemesinde, 2 ana bölüm vardır; makro yapı analizi ve mikro yapı analizi. Yine, makro yapı da kendi içinde ikiye ayrılır; tematik ve şematik analiz. Tematik analiz; yer, zaman gibi eksik bilgileri, genellemeleri ve söylemin ne şekilde oluşturulduğunu inceler. Şematik analizde ardalın bilgisi, bağlamsal bilgi ve tarihler incelenmektedir.

Mikro yapı analizlerinde yazılı ya da sözlü söylemler öncelikle sentaktik incelemeye tabi tutulurlar. Bu aşamada kullanılan kelimelerin hani sırayla dizildikleri, aktif ya da pasif özelliklerinin incelenmesi gibi dil bilgisi incelemeleri yapılır. Daha sonrasında söylem, bölgesel uyum açısından analiz edilir. Bu analiz birbirini takip eden cümlelerin anlamsal ve dilbilgisel uyumlarını inceler, nedensellik ve işlevsellik bağları arar. Sözcük seçimleri ve retorik olarak incelemeye eleştirel söylem analizi tamamlanır. (Van Dijk, 1988) Daha kolay anlaşılabilmesi için aşağıdaki şema kullanılabilir;

##### A. Makro yapı

###### 1) Tematik yapı

a. Söylem (Yazılı ya da sözlü analiz edilecek metin)

b. Anahtar kavramlar (Analiz edilecek söylemi ayıtlamak için seçilen sözcükler)

###### 2) Şematik yapı

a. Ardalan bilgisi (Söyleme sebep olan toplumsal ve sosyal pratikler)

b. Bağlam bilgisi (Söyleme sebep olan arka plandaki olay ve durumlar)

##### B. Mikro yapı

###### 1) Sentaktik analiz

###### 2) Bölgesel uyum (Nedensellik ve işlevsel olarak cümle ve kelimelerin art arda uyumu)

###### 3) Kelime seçimleri

###### 4) Retorik

Van Dijk (2001), çözümlemecinin itina göstermesi gereken söylemin dilbilimsel belirleyicilerinin yukarıdaki gibi bir tablosunu sunar. "Eksiksiz" bir söylem analizi tüm bu yapı ve düzeyler ilgilenmelidir fakat Van Dijk'e göre bu tamamen imkan dâhilinde olmayan bir şeydir; bu gerekçeyle her açıdan eksiksiz bir çözümlemeden bahsetmek yerinde olmayacaktır (Şah, 2020). Bunların hepsine birden odaklanmak yerine, çoğu zaman yeterli veri de olmayabilir, analistin toplumsal soruna en uygun olanları kapsamlı bir şekilde incelemesi en faydalı ve doğru yaklaşım olacaktır.

## 4.2. Metodun Uygulanması

### 4.2.1. Analiz 1

#### A. Makro yapı

##### 1) Tematik yapı

a. Söylem: *"Meksika kendi insanlarını gönderdiğinde, en iyilerini göndermiyor. Seni göndermiyorlar. Seni göndermiyorlar. Pek çok sorunu olan insanları gönderiyorlar ve bu sorunları bize getiriyorlar. Uyuşturucu getiriyorlar. Suç getiriyorlar. Onlar tecavüzcü. Ve bazılarının iyi insanlar olduğunu varsayıyorum."* Başkanlık duyuru konuşması – 16 Haziran 2015

b. Anahtar kavramlar: Meksika, tecavüz,suç, uyuşturucu

##### 2) Şematik yapı

a. Ardalan bilgisi: Belirtildiği üzere yukarıdaki söylem Donald Trump'ın adaylığını açıkladığı sıradaki konuşmasından bir kesittir. Yasadışı yollardan sınırı aşarak ABD'ye giren meksikalıları ima ederek "onlar"dan bahsetmiştir. Ona göre çoğu "tecavüzcü" ve "uyuşturucu satıcısı" olduğu için Amerikan vatandaşlarının kamu güvenliğini tehlikeye atan sorunlarla geldiklerini söylemektedir. Öte yandan, "o sorunları bize getiriyorlar" söyleminde de "biz"den bahsetmektedir. Sonunda, bu insanlardan bazılarının, odada bulunan Meksikalı izleyicilere atıfta, bulunarak iyi olduğunu söyleyerek bitirir.

b. Bağlam bilgisi: Amerikada göçmenler ve suçla ilgili veriler eksiktir, ancak bir dizi çalışma, göçmenlerin yerli Amerikalılardan daha fazla suç işlediğine dair hiçbir kanıt olmadığını göstermektedir. Aslında, birinci nesil göçmenler, yerli Amerikalılardan daha düşük suç oranlarına yatkındır (Kısıtlayıcı göçmenlik yasalarını savunan Göç Çalışmaları Merkezi, göçmen suç verilerinin eksikliklerini gösteren ayrıntılı bir rapora sahiptir.). Ayrıca 1990'lardan beri göç ve suç seviyeleri ters yörengelere sahiptir: suç azalmakta iken göç artmaktadır. Bazı uzmanlar, göçmen akınının payda önemli bir artış sağlamazken, paydayı artırarak suç oranlarındaki düşüşe katkıda bulunduğunu söylemektedir. Trump, 6 Temmuz'da yaptığı açıklamada, belgesiz göçmenlerin şiddet içeren suçlar işlediği veya uyuşturucu kaçakçılığı yaptığı vakalara atıfta bulunduğunu netleştirmiştir. San Francisco'da, belgesiz bir göçmenin ve beş kez Meksika'ya sınır dışı edilen mükerrer bir suçlunun bir kadını öldürme şüphesiyle tutuklandığı son olaya işaret etmiştir (Lee, 2015).

#### B. Mikro yapı

1) Sentaktik analiz: Görülmektedir ki söylem 8 cümleden oluşmaktadır. 7cümle fiil cümlesiyke 1 cümle isim cümlesidir. Fiil cümlelerin tamamı etken çatılıdır, yani işi yapan ve etkileyen öznedir. Cümlelerin tamamı kurallı cümledir, devrik cümlelere yer verilmemiştir. Cümleler geniş ve şimdiki zaman ile çekimlenmiştir, bu da cümleler arası zaman ve anlam bağıını güçlendirirken, söylemin alıcı tarafından daha kolay anlaşılmasını sağlamıştır. Cümleler basit ve kısa kurulmuştur.

2)Kelime seçimleri: Söylemde kelimeler ilk anlamlarında kullanılmıştır; herhangi bir ima, metafor ya da mecaz yoktur. Kelimeler doğrudan doğruya yargılayıcı ve suçlayıcıdır.

3)Retorik: Trump, gönderide hiçbir veriye ya da kaynağa atıf yapmadan bir kitleyi 'suçlu' ve 'tecavüzcü' olarak etiketlemiştir.



## 4.2.2. Analiz 2

### A. Makro yapı

#### 1) Tematik yapı

a. Söylem : Trump, Afro-Amerikan seçmenlere ulaşmaya çalışarak; *"Yoksulluk içinde yaşıyorsunuz, okullarınız iyi değil, işiniz yok, gençliğinizin %58'i işsiz - kaybedecek neyiniz var?"* 19.08.2016, Michigan, Dimondale.

b. Anahtar kavramlar: yoksulluk, işsizlik

#### 2) Şematik yapı

a. Ardalan bilgisi: Trump, 2016 Kasım ayında New York'taki Trump Tower'daki bir toplantıda 100 siyahi papazdan oluşan bir grubun kendisini destekleyeceği sözünü vermişti, ancak bu papazlardan bazıları kendisini destekleme talebi hakkında hiçbir şey bilmediklerini söylediler ve onu açıkça eleştirdiler. Trump, yarım düzine beyaz Trump destekçisinin mitinglerinden birinde bir "Black Lives Matter" protestosunu yere itip tekmeleyip yumruklamasının ardından siyahi liderlerle toplantı yapmak istedi. Trump o sırada "Belki de yaptığı şey kesinlikle iğrenç olduğu için hırpalanmalıydı" dedi. Ve Kuzey Karolina'daki beyaz bir Trump destekçisi, Mart ayında Trump mitinginde polis tarafından yürütülen siyah bir protestocuyu enayi yumruklarken gösteren videonun ortaya çıkmasının ardından saldırıyla suçlandı. Trump, Haziran ayındaki Mart olayını hatırlarken, Afrikalı-Amerikalılar arasında desteğini artırmaya çalışırken, kalabalığın içindeki siyahi bir destekçiyi işaret ederek, "Oh, buradaki Afrikalı-Amerikalıma bakın. Ona bak." Trump, kampanyasında ara sıra siyahi internet yıldızları Lynette "Diamond" Hardaway ve Rochelle "Silk" Richardson'a yer verdi ve onları birden fazla mitingde sahneye çıkardı (LoBianco & Killough, 2016).

b. Bağlam bilgisi: Ağırlıklı olarak Lansing'in beyaz bir banliyösü olan Michigan, Dimondale'de konuşan Trump, bu konuşmada Amerikan imalatının çöküşünden yakındı ve siyah seçmenleri hafife aldıklarını söyleyerek Hillary Clinton ve Demokrat Parti'ye girerken serbest ticaret anlaşmalarını eleştirdi. "Yoksulluk içinde yaşıyorsunuz, okullarınız iyi değil, işiniz yok, gençliğinizin %58'i işsiz - kaybedecek neyiniz var?" Trump, izleyiciye, teleprompterındaki konuşmadan bağımsız bir anda sordu. Bu söylemler sırasında, Yarı Hintli bir adam Trump mitinginden atılmıştır.

### B. Mikro yapı

1) Sentaktik analiz: Yukarıdaki söylem iç içe geçmiş 5 farklı kısa cümlelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu cümlelerin 1'i fiil cümlesiyken 4'ü isim cümlesidir. Cümleler aktif yapıdır. Söylem şimdiki zaman ve geniş zaman ile çekimlenmiştir; bu zaman ve anlam bağıni kurmaktadır. Açık, kısa ve net cümleler kurulmuştur.

2) Kelime seçimleri: Anlaşılması güç kelimelere yer verilmemiştir. Yüklemeleri destekleyecek zarflara ve sıfatlara yer verilerek anlam güçlendirilmeye çalışılmıştır. Yoksulluk, işsizlik, iyi değil gibi hem şekil hem anlam olarak olumsuz kelime ve kelime gruplarına yer verilmiştir.

3) Retorik: Görüldüğü üzere, söylemin inandırıcılığını ve güveninirliğini arttırmak amacıyla gönderici, kaynak göstermeden sayısal verilere başvurmuştur. Siyahi topluluk genellenerek iyi hayat şartlarından uzak oldukları vurgulanmıştır.

### 4.2.3. Analiz 3

#### A. Makro yapı

##### 1) Tematik yapı

a. Söylem: *"Amerika Birleşik Devletleri, özellikle Çin Virüsünden etkilenen Havayolları ve diğer endüstrileri güçlü bir şekilde destekleyecektir. Her zamankinden daha güçlü olacağız!"*  
Twitter-16 Mart 2020

b. Anahtar kavramlar: Çin, virüs

##### 2) Şematik yapı

a. Arda alan bilgisi: Pew Araştırma Merkezi'ne göre, Çinli Amerikalılar ABD'deki en büyük Asya kökenli gruptur ve ülkenin Asya nüfusunun yüzde 23'ünü veya 5,4 milyon insanı oluşturur. Asyalı Amerikalıların yüzyılın ortalarında ülkenin en büyük göçmen grubu olacağı tahmin edilmektedir. Beş ABD'li Asyalıdan biri, eski Başkan Donald Trump'ı Asyalı Amerikalılara yönelik şiddetin artmasının ana nedeni olarak göstermektedir. Göç ve ırk da dahil olmak üzere birçok konuda Donald Trump söylemleriyle, bazıları yabancı düşmanı, hatta aşırılık yanlısı duruşlara ve bakış açılara sahip görünen birçok Amerikalıda aşırı öfkeyi ateşlemiştir (Kai, 2021).

b. Bağlam bilgisi: COVID-19 salgını sırasında Amerika Birleşik Devletleri'nde Asya karşıtı şiddet artmıştır ve eğilim henüz önemli bir azalma belirtisi göstermemiştir. Trump, SARS-CoV-2 koronavirüsünü "Çin virüsü" ve "kung gribi" adlandırmıştır. "Dünya Sağlık Örgütü, damgalanmaya yol açabileceğinden, bir virüsü belirli bir bölgeye bağlamamayı tavsiye ederken, Trump'ın danışmanı Kellyanne Conway, daha önce "kung gribi" terimini "son derece saldırgan" olarak tanımlamıştır." Özellikle salgının başladığı tarihten bu yana Asyalı Amerikalılara yönelik çok sayıda sözlü ve fiziksel saldırı bildirilmiştir. En kötü şöhretli örnek, 16 Mart 2021'de Atlanta'da, 21 yaşında beyaz bir adam olan Robert Aaron Long'un altısı Asyalı kadın olmak üzere sekiz kişiyi öldürdüğü toplu silahlı saldırıydı. Australia Broadcasting Corporation (ABC), bu soğukkanlı çekimi kapsayan bir haber raporunda, çekimin eski Başkan Donald Trump'ın Asyalı Amerikalılara ve özellikle Çinli Amerikalılara yönelik ırkçı söylemine karşı öfkeye yeni bir aciliyet getirdiğini söylemiştir (Reja, 2021).

#### B. Mikro yapı

1) Sentaktik analiz: Twitterdan alınan bu söylem 2 fiil cümlesinden oluşmaktadır. Her iki cümle de aktif yapıdadır. Cümleler kurallı cümlelerdir, devrik cümle kurulmamıştır. Her iki cümle de gelecek zaman ile çekimlenmiştir. Cümleler arası zaman ve anlam bağı kurulmuştur. Alıcı için anlaşılması kolay cümleler ortaya konulmuştur.

2) Kelime seçimleri: Gönderici, ismi o olmamasına rağmen Covid-19 virüsüne Çin Virüsü demiştir. "Güçlü bir şekilde destekleyecektir" ve "her zamankinden güçlü" ifadesinde ABD'nin desteğinin ne şekilde olacağını vurgulamıştır. İkinci cümlede "olacağız" yüklemindeki ötekileştirme ve ayırıştırma açıktır.

3) Retorik: Dünya Sağlık Örgütü tarafında SARS-CoV-2 olarak isimlendirilmiş, küresel bir salgına sebep olan virüse çıkış noktası Çin'in Wuhan şehri olması sebebiyle "Çin Virüsü" demiştir.

## 5. Sonuç

ABD'nin 45. Başkanı Donald Trump, hoşgörüsüzlük temelinde yürüttüğü seçim propagandası sayesinde göreve başlamıştır. Trump'ın propogandası ve başkanlığı sırasında başvurduğu en önemli bileşenler çoğulculuk, politik doğruluk ve çok kültürlülük karşıtlığıydı. Trump'ın "Önce Amerika" söylemi, beyaz Amerika'nın ötekiler tarafından tehdit edildiğini,

Amerikan ulusal değerlerinin küreselci bir saldırıya uğradığını, güçlü bir liderin bunu değiştirmesi gerektiğini savundu. Washington'un iki partili sistemine hakim olan politik seçkinlerin yanında; göçmenler, Kızılderililer, kadınlar, Müslümanlar, siyahlar ve eşcinseller, "vatanseverliklerini kaybeden zararlı unsurlar" olarak beyaz ABD'ye yönelik başlıca tehditlerdi.

Eleştirel söylem analizi, güç, tahakküm, hegemonya, sınıf farkı, cinsiyet, ırk, ideoloji, ayrımcılık, çıkar, kazanç, yeniden yaratma, dönüştürme, gelenek, toplumsal yapı ya da toplumsal düzen gibi temalara odaklanır ve bu konuları birer toplumsal yapı olarak ele alır. Eleştirel söylem analizi, güç ilişkileri, değerler, ideolojiler, kimlik tanımları gibi çeşitli toplumsal olguların dilsel kurgular aracılığıyla bireylere ve toplumsal düzene nasıl yansıdığı ve işlendiği ile ilgilenir (Çelik ve Ekşi, 2008), bu sebeple Donald Trump'ın populizmin incelemek açısından en faydalı yöntemlerden birisidir. T. Van Dijk, söylem ile onun toplumsal uzanımı arasındaki ilintinin zihinsel modeller tarafından gerçekleştirildiğini savunurken, Fairclough bu işlevin söylem pratikleri yani metin üretimi ve tüketimi tarafından gerçekleştirildiğini savunur. Ruth Wodak ise ideolojiyi, eleştirel söylem analizi için eşit güç ilişkilerinin kurulmasında ve sürdürülmesinde mühim bir eleman olarak görmektedir (Wodak, 2001).

Seçilen söylemlerin analizi göstermektedir ki Donald Trump'ın Beyaz olmayanlara, ana akım medyaya ve muhalif politikacılara yönelik nefret söylemi ve şeytanlaştırması ve şiddeti üstü kapalı ve açık şekilde övmesi, aşağılanan grupların üyelerine yönelik birçok sözlü ve fiziksel saldırıyla sonuçlandı. Okul zorbalığı, birçok genç zorbanın Trump'ın nefret dolu terminolojisini kullanması ve/veya onun ayrımcı politikalarına atıfta bulunmasıyla arttı. Özellikle azınlık topluluklarında artan endişe ve korku vardı. Aynı derecede önemli olan Trump, çekirdek destekçilerini tarih, kültür, değerler ve ırksal egemenlik açısından "bildiğimiz Amerika'yı" tehdit eden tehlikeli "ötekiler" konusunda uyararak korku, nefret ve öfke uyandırdı. İster gizli ister açık şekilde, Trump aşırı sağcı popülist bir ideolojiyi, çevrimiçi ve çevrimdışı olarak yaydı. Fakat ırkçı ve yerlici nefret söylemini Donald Trump icat etmedi. Irkçılık ve yerlilik, elmalı turta kadar Amerikalıdır ancak Trump, basın açıklamalarında aşırı sağcılara sempati ve destek ifade eden ve böylece onları ana akım siyasete çeken ilk ABD başkanı oldu (Nacos, Shapiro, & Bloch-Elkon, 2020).

## Kaynakça

- Bloor, M., & Bloor, T. (2007). *The Practice of Critical Discourse Analysis*. London: Routledge.
- Canovan, M. (1981). *Populism*. New York: Hartcourt Brace Javonovich.
- Chouliaraki, L., & Fairclough, N. (1999). Discourse. L. Chouliaraki, & N. Fairclough içinde, *Discourse in Late Modernity: Rethinking Critical Discourse Analysis* (s. 37-52). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Çelik, H., & Ekşi, H. (2008). Söylem Analizi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 99-117.
- Dijk, A. T. (2015). Critical Discourse Analysis. D. Tannen, H. E. Hamilton, & D. Schiffrin içinde, *The Handbook of Discourse Analysis* (s. 466-485). West Sussex: John Wiley & Sons, Inc.
- Dijk, T. A. (1985). *Discourse and Literature*. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company.
- Dijk, T. A. (1995). Aims of Critical Discourse Analysis. *Japanese Discourse*, 17-27.
- Dijk, T. A. (2008). *Discourse and Context: A Sociocognitive Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Dijk, T. A. (2009b). *Society and Discourse: How Social Contexts Influence Text and Talk*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dijk, V. (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage.
- Elliott, R. (1996). Discourse Analysis: Exploring Action, Function and Conflict in Social Texts. *Marketing Intelligence & Planning*, 65-68.
- Ercan, G. S., & Daniş, P. (2019). Söylem, Söylem Çözümlemesi ve Eleştirel Söylem Çözümlemesi: Tanımları ve Kapsamları. *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 527-552.
- Fairclough, N., & Wodak, R. (1997). Critical Discourse Analysis. T. V. (Ed.) içinde, *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction* (s. 258- 284). London: Sage.
- Foucault, M. (1987). *Söylemin Düzeni*. İstanbul : Hil Yayın.
- Fuchs, C. (2018). C. Fuchs içinde, *Digital Demagogue: Authoritarian Capitalism in the Age of Trump and Twitter* (s. 197-257). London: Pluto Press.
- Güngör, B. (2020). Söylem Yaklaşımı Üzerine Bir Kavram Çalışması ve Eleştirel Söylem Analizi. *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*.
- Howarth, D., & Griggs, S. (2016). Discourse Analysis: Social Constructivism and Text Analysis. H. Keman, & J. J. Woldendorp içinde, *A Critical Overview: Handbook of Research Methods and Applications in Political Science* (s. 400-419). Northampton: EdwardElgar Publishing.
- Inglehart, R. F., & Norris, P. (2016). Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash. *HKS Working Paper No. RWP16-026*, 1-53.
- Jakupec, V. (2018). *Development Aid—Populism and the End of the Neoliberal Agenda*. Cham : Springer.
- Jørgensen, M., & Phillips, L. (2002). *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: Sage Publications.
- Judis, J. B. (2016, September 19). *All the Rage*. New Republic: <https://newrepublic.com/article/136327/all-rage-sanders-trump-populism> adresinden alınmıştır
- Kai, J. (2021, June 08). *How Trump Fueled Anti-Asian Violence in America*. Retrieved from The Diplomat: <https://thediplomat.com/2021/06/how-trump-fueled-anti-asian-violence-in-america/>
- Karaduman, S. (2017). Eleştirel Söylem Çözümlemesinin Eleştirel Haber Araştırmalarına Katkısı ve Sunduğu Perspektif. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 31-46.
- Kellner, D. (2016). *American Nightmare: Donald Trump, Media Spectacle, and Authoritarian Populism*, . Rotterdam 2016: Sense Publishers.
- Kıvrak Köroğlu, E. (2020). Farklı Popülizm Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*, 73-87.
- Krastev, I. (2007, September 18). *The Populist Moment*. Eurozine: <https://www.eurozine.com/the-populist-moment/> adresinden alınmıştır
- Krastev, I. (2011). The Age of Populism: Reflections. *European View* , 11-16.
- Kress, G., & R. Hodge. (1979). *Language as Ideology*. London: Routledge and Kegan Paul.

- Laclau, E. (1977). *Politics and Ideology in Marxist Theory*. London: New Left Books.
- Laclau, E. (2015). Towards a Theory of Populism. In D. Howarth, *Ernesto Laclau: Post-Marxism, Populism and Critique* (pp. 120-151). New York: Routledge.
- Lee, M. Y. (2015, Temmuz 8). *Donald Trump's false comments connecting Mexican immigrants and crime*. The Washington Post: <https://www.washingtonpost.com/news/fact-checker/wp/2015/07/08/donald-trumps-false-comments-connecting-mexican-immigrants-and-crime/> adresinden alınmıştır
- LoBianco, T., & Killough, A. (2016, August 19). *Trump pitches black voters: 'What the hell do you have to lose?'*. CNN Politics: <https://edition.cnn.com/2016/08/19/politics/donald-trump-african-american-voters/index.html> adresinden alınmıştır
- Moffitt, B. (2020). *Populism*. Norfolk: Polity Press.
- Mudde, C., & Kaltwasser, C. R. (2017). *Populism: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press .
- Müller, J.-W. (2016). *What Is Populism?* Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Nacos, B. L., Shapiro, R. Y., & Bloch-Elkon, Y. (2020). Donald Trump: Aggressive Rhetoric and Political Violence. *Perspectives on Terrorism*, 2-25.
- Nash, G. H. (2017). American Conservatism and the Problem of Populism. R. Kimball içinde, *ox Populi: The Perils and Promises of Populism* (s. 216). New York: Encounter Books.
- New York Times . (2017, November 29 ). *Trump Shares Inflammatory Anti-Muslim Videos, and Britain's Leader Condemns Them*. New York Times . adresinden alınmıştır
- Orhan, S. (2020). Popülizm, Liberal Demokrasi ve Faşizm Denklemi . *Ankara Üniveritesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 795-840.
- Oznos, E. (2015, August 31). *The Fearful and the Frustrated*". The New Yorker: <https://www.newyorker.com/magazine/2015/08/31/the-fearful-and-the-frustrated> adresinden alınmıştır
- Özer, S. (2007). Söylem Çözümlemesi ve Rivayetlerin Anlaşılmasına Yönelik Katkıları. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 39-57.
- Parmar, I. (2017). Trump's Populism: Lessons from Latin America. *Insight Turkey*, 9-22.
- Peter Worsley. (1969). Populism: Its Meanings and National. G. I. Gellner içinde, *The Concept of Populism* (s. 243-246). London: Weidenfeld and Nicolson.
- Reja, M. (2021, March 21). *Trump's 'Chinese Virus' tweet helped lead to rise in racist anti-Asian Twitter content: Study*. abc News: <https://abcnews.go.com/Health/trumps-chinese-virus-tweet-helped-lead-rise-racist/story?id=76530148> adresinden alınmıştır
- Rodriguez-Garavito, C., & Gomez, K. (2018). 'Responding to The Populist Challenge: A New Playbook for The Human Rights Field. C. R.-G. Gomez içinde, *Rising to the Populist Challenge: A New* (s. 18). Antropos, Bogota, D.C.: Colombia.
- Şah, U. (2020). Eleştirel Söylem Analizi: Temel Yaklaşımlar. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 210-231.
- Taggart, P. A. (2000). *Populism*. Buckingham : Open University Press.
- Tonkiss, K. (2006). Analysis Text and Speech: Content and Discourse Analysis. C. Seale içinde, *Researching Society and Culture* (s. 367-383). London: Sage.

- Toprak, Z. (2014). *Türkiye'de Popülizm: 1908-1923*. İstanbul : Doğan Egmont.
- Trump, D. (2015, Haziran 16). Donald Trump Presidential Campaign Announcement Full Speech. *Donald Trump Presidential Campaign Announcement Full Speech*.
- Trump, D. J. (2015, June 19). *Druggies, drug dealers, rapists and killers are coming across the southern border. When will the US get smart and stop this travesty*. Twitter: <https://twitter.com/realdonaldtrump/status/612083064945180672> adresinden alınmıştır
- Uslu, C. (2021). Bir İdeoloji Olarak Popülizm. *Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University*, 217-230.
- Washington Post . (2015, June 16). *Full text: Donald Trump announces a presidential bid*. The Washington Post: <https://www.washingtonpost.com/news/post-politics/wp/2015/06/16/full-text-donald-trump-announces-a-presidential-bid/?noredirect=on> adresinden alınmıştır
- Weiss, G., & Wodak, R. (2003). *Critical Discourse Analysis: Theory and Interdisciplinarity*. New York: Palgrave Macmillan.
- Wodak, R. (1996). *Disorders of Discourse*. London: Longman.
- Wodak, R. (2001). The Discourse-Historical Approach. R. Wodak, & M. Meyer içinde, *Methods of Critical Discourse Analysis* (s. 63-94). London : Sage.
- Wodak, R., & Meyer, M. (2009). *Methods for Critical Discourse Analysis*. London: Sage.



# ULISA: Uluslararası Çalışmalar Dergisi

## Journal of International Studies

Cilt 7, Sayı 1 - Volume 7, Number 1

Kenan ASLANLI\*

\*Dr. Öğretim Üyesi; Uluslararası İlişkiler, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, Türkiye; kenan.aslanli@yahoo.com; 0000-0003-2270-0852.

### Afganistan'ın Doğal Kaynak Zenginlikleri Ve Jeopolitik Güç Mücadelesi

Makalede Afganistan'ın mineral, nadir toprak elementi, petrol ve doğal gaz kaynakları ve bu kaynaklar uğruna yapılan bölgesel jeopolitik güç mücadelesi ülkenin iç siyasi ve kurumsal etkenleri ile etkileşimli analiz edilmektedir. Taliban'ın 2021 yılında ülkenin neredeyse tümünde siyasi ve askerî olarak kontrolü yeniden elde etmesinden sonra Afganistan'ın doğal kaynak zenginlikleri ve onların akıbeti yeniden dünya basınının gündemine düşmüştür. Bir taraftan Taliban'ın kontrolü altına büyük ve jeopolitik açıdan önemli ekonomik kaynaklar geçmiş, diğer taraftan ise Taliban üzerinden Çin, Rusya ve diğer bazı güçlerin bu ülkenin doğal kaynaklarına erişimi ve yeni jeopolitik güç mücadelesi söz konusu olmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Afganistan, Doğal Kaynaklar, Nadir Toprak Elementleri, Jeopolitik Mücadele, Çin.

### Afghanistan's Natural Resource Wealth And Geopolitical Power Struggle

The article analyzes minerals, rare-earth elements, petroleum, and natural gas reserves of Afghanistan and the geopolitical struggle over these natural resources in relation with domestic political and institutional factors. Following the Taliban's military and political takeover of Afghanistan once again in 2021, the country's natural resource wealth and its fate have been brought to the international agenda, again. In one hand, the Taliban took control of the vast and geopolitically important economic resources; on the other hand, the access of some world powers such as Russia and China to Afghanistan's natural resources and the geopolitical power struggle has been discussed.

**Keywords:** Afghanistan, Natural Resources, Rare-Earth Elements, Geopolitical Struggle, China.

Araştırma Makalesi | Original Article

**Atıf:** *Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1 (2023), ss. 19-32.

**Citation:** *Ulisa: Journal of International Studies*, Vol 7, No 1 (2023), pp. 19-32.

Başvuru 01.06.2023 Received | Kabul 23.06.2023 Accepted

Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi, Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (ULİSA) tarafından yayınlanmaktadır.  
Ulisa: Journal of International Studies is published by the Institute for International Relations and Strategic Research (ULİSA).  
E-ISSN:2602-3245 | <https://aybu.edu.tr/yulisa>

# Afganistan'ın Doğal Kaynak Zenginlikleri Ve Jeopolitik Güç Mücadelesi

Kenan Aslanlı

## 1. Giriş

Orta Asya bölgesinin jeostratejik açıdan önemli ülkesi olan Afganistan'da bilinen 1.500 maden sahasında, toplam değeri 1-3 trilyon dolar civarında olduğu tahmin edilen çeşitli doğal kaynaklar bulunmaktadır (Renaud, 2023). Ülkenin, pil üretiminde kullanılan ve dünyada stratejik önemi olan kaynak hâline gelen lityum rezervlerine sahip olduğuna inanılıyor. Taliban'ın ülke genelinde 2021 yılında kontrolü ele geçirmesinden sonra Afganistan'ın doğal kaynakları ve bunlara yönelik büyüyen Çin ilgisi sıklıkla tartışılmaktadır. Bu makalede özellikle petrol, doğal gaz ve kömür gibi fosil yakıtlardan yenilenebilir veya temiz enerji kaynaklarına geçiş sürecinde kritik öneme sahip olan nadir toprak elementi gibi stratejik kaynaklar üzerinde yapılan bölgesel jeopolitik rekabetin kurumsal kalitesi ciddi anlamda sorunlu olan Afganistan örneğinde kısmen "kaynak laneti" ("resource curse") teorik çerçevesi dahilinde sonuçları ele alınacaktır. "Kaynak laneti" tezi, doğal kaynak rezervlerine sahip ülkelerin, uzun vadeli ekonomik büyüme ve refah açısından, benzer kaynaklara sahip fakir ülkelere göre genellikle daha kötü performans gösterdiğini, kaynak zengini olmayan komşularına kıyasla daha şiddetli iç çatışma ve demokratik olmayan otoriter yönetime ve rejim türüne sahip olma eğiliminde olduklarını ileri sürer (Auty, 1993). Makalede mikro ölçekte doğal kaynak zengini ülkenin kurumsal kalitesi ile bağlantılı olan "kaynak laneti" teorisi ile makro bölgesel ölçekte "yenilenebilir enerji jeopolitiği" kuramının kesişme kümesi ortaya çıkmaktadır.

Yenilenebilir enerji jeopolitiği, yenilenebilir enerjiye geçişin devletler arası enerji, siyasi ve ekonomik ilişkiler üzerindeki bileşik etkilerini incelemektedir. Yenilenebilir enerji sistemlerinin coğrafi ve teknik özellikleri kömür, petrol ve doğal gaz gibi fosil yakıtlardan farklıdır. Yenilenebilir enerji kaynaklarını farklı kılan etkenler bu kaynakların dünya genelinde bol olması, merkezi olmayan üretim modeline uygun olması, dağıtımı elektrik şeklinde olduğundan uzun mesafe kayıplarını da içermesi ve tüm bunların yanında temiz enerji teknolojileri ve ekipmanında yenilenebilir olmayan nadir toprak elementlerine çok ciddi ihtiyaç duyulmasıdır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının coğrafi olarak bolluğu ve yaygınlığı nedeniyle küresel enerji sektöründe oligopolistik piyasalardan daha rekabetçi piyasalara geçiş yaşanabilir. Enerji üretiminin çeşitli yerel aktörler tarafından ve merkezi olmayan bir yapı ile sürdürülmesi yeni enerji modelleri ortaya çıkarabilir. Yenilenebilir enerji taşıyıcısının elektrik olması gerçeği, uzun mesafeli kayıplardan kaçınmak için enerji ilişkileri ve sistemlerinin bölgeselleşmesini tetikleyebilir. Yenilenebilir enerji üretimi teknolojilerinde öncül olmak isteyen ABD ve Çin gibi küresel güçlerin arasında nadir toprak elementlerine ve diğer metal kaynaklarına erişim için dünyanın farklı bölgelerinde artan stratejik rekabet yenilenebilir enerji jeopolitiğinin ortaya çıkan en önemli özelliklerinden birisidir (Scholten, 2018: 1-5).

Bu rekabet alanlarından birisi de Orta Asya bölgesinin çeşitli iç sorunlarla boğuşan ülkelerinden biri olan Afganistan'dır. 2021 yılında kişi başına düşen yaklaşık 370 ABD doları GSYİH ile Orta Asya bölgesinin en yoksul ülkesi olan Afganistan, ülkedeki siyasi kaos ve işlevsel kurumsal altyapının oluşmaması gibi iç nedenlerle doğal kaynaklar uğruna bölgesel ve küresel aktörler arasındaki jeopolitik güç mücadelesinde daha kırılgan yapıya sahip olmaktadır (World Bank, 2022). Bir diğer taraftan ise ülkedeki büyük madenlerin siyasi kaos ve güvenlik riskleri nedeniyle büyük uluslararası maden şirketleri tarafından işletilmesi, kısa vadede zorlaşmaktadır. Ancak güvenlik riskleri ile jeolojik ve siyasi riskler atlatılırsa Afganistan'ın minerallerini ciddi hacimlerde çıkarmakta gönüllü olabilecek başta Çin ve Rus şirketleri olmakla birlikte farklı aktörler devreye girebilir. Bu zaman da enerji geçişi sürecinde çeşitli mineral ve metal kaynaklarına çeşitlendirme stratejisi ile farklı coğrafi lokasyonlarda yatırım yapan Batılı özel şirketlerin ve devletlerin karşı hamleleri söz konusu olabilir. Bu makalenin ana argümanı, doğal kaynak zengini ülkedeki "kaynak laneti" riski ile jeopolitik güç mücadelesi arasında bir etkileşim



olduğu yönündedir. Doğal kaynak zenginlikleri uğruna küresel ve bölgesel güçlerin makro ölçekli stratejik rekabeti, bu rekabetin öznesi olan ülkenin iç siyasi süreçleri ve kurumsal kalitenin düşük düzeyi gibi etkenler nedeniyle tüm aktörler için sonuçsuz ve daha da kaotik bir sürece evrilebilir. Aynı zamanda, maden sanayisi ülkelerinde kurumsal kalite, doğal kaynaklar uğruna yapılan iç ve dış güç mücadelesinin etkisi ile daha da kötüleştiğinden “kaynak laneti” riskini de yükseltiyor.

## 2. Afganistan'ın Doğal Kaynakları: Rezervlerin Miktarı ve Çıkarma Zorlukları

### 2.1. Hidrokarbon Kaynakları

Afganistan aktif bir dağ yapılanması bölgesidir. Hindukuş Sıradağları boyunca yer kabuğundaki fosil ve mineral tabaka, tektonik etkenler tarafından yukarı kaldırılmış ve kısmen açığa çıkmıştır. Bu bölgelerde petrol, doğal gaz ve kömür olmasına rağmen bunlar esas olarak mineral cevher rezervleridir. Afganistan'daki petrol sahalarında keşfedilmiş, haritalanmış hatta yer yer sondajı yapılmış geri kazanılabilir ham petrolün yaklaşık 220 milyon ton veya 1,6 milyar varil olduğu tahmin ediliyor. Ülkedeki en büyük iki hidrokarbon havzası; Amu Derya ve Afgan-Tacik havzalarıdır ki buralarda petrolün yanı sıra 440 milyar metreküp doğal gaz olduğu tahmin ediliyor. Helmand ve Tirpul (Herat yakınları) havzalarında ilk değerlendirmelere göre 22 milyon varil petrol ve 1,3 milyar metreküp doğal gazdan oluşan keşfedilmemiş ve teknik olarak geri kazanılabilir hidrokarbon kaynakları olduğu tahmin ediliyor (Ministry of Mines and Petroleum of Afghanistan, 2019). Rusya tarafının değerlendirmelerine göre Afganistan'da kombine hidrokarbon rezervlerine sahip 8 gaz sahası ve 5 petrol sahası bulunmaktadır. Tahmini kömür rezervlerinin miktarı ise 200 milyon tondan fazladır. Ancak burada var olan kaynakların çıkarılması açısından birkaç sorun vardır.

- Birincisi, hidrokarbon kaynakları bulunan kayalar, Amu Derya havzasında yaklaşık 5.500 metre, iki ülkenin sınır hattı boyunca uzanan Afgan-Tacik havzasında ise 3.700 metre derinliğe sahiptir ki bu da zorlu şartlarda üretim süreci için yüksek teknoloji gerektirerek maliyeti artırmaktadır.
- İkincisi, şu ana kadar bulunan veya tahmin edilen hidrokarbon kaynakları fazla olsa da yatırım ihtiyacı ile riskler göz önüne alındığında ve dünyadaki daha az riskli diğer bölgeler ile kıyasladığımızda (örneğin Teksas, Batı Sibirya veya Afrika'da çok daha büyük kaynaklar çok daha rahat çıkarılabilir) çok elverişli değildir.
- Üçüncüsü, bölgede yeni petrol ve doğal gaz boru hatları inşa etmek gereklidir ki böyle altyapılar çeşitli çeteler ve terör grupları saldırıları için kolay hedeflerdir. Yerel düzeydeki aşiret liderleri ve çete komutanları gaz veya petrol sahalarından da haraç talep edebilmektedir. Güçlü merkezî otoritenin yokluğunda bölgeyi yönetenler, afyon tarlalarından doğal kaynaklara kadar tüm alanlardan tehditle para toplamaktadır.

### 2.2. Metal ve Değerli Taş Kaynakları

#### 2.2.1. Demir, Bakır, Altın, Alüminyum ve Diğer Metaller

Afganistan'da 1.400'den fazla işletilen maden sahası ve işletilmeye daha başlanmamış maden alanları mevcuttur. Afganistan; demir, bakır, altın, lityum ve alüminyum dâhil olmak üzere önemli miktarda metal kaynağına sahiptir. Ülkenin sahip olduğu sadece altın ve lityum rezervinin güncel piyasa değeri 1 trilyon dolar civarındadır ve henüz keşfedilmemiş maden rezervlerinin piyasa değerinin de en az 1 trilyon dolar de olduğu tahmin edilmektedir (T.C. Kabil Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2020). Afganistan'da en fazla bulunan maden kaynağı *demirdir*. Bamyan ilindeki Hacıgak yatağı, Furmorah yatağı ve cevher içerdiği tahmin edilen diğer yataklarda toplam 2,2 milyar ton demir olduğu tahmin edilmektedir (Daly ve Singh, 2021). Afganistan'da demir

dışında en önemli metal kaynağı *bakırdır*. En büyükleri Aynak, Javhar ve Darband olmakla birlikte tüm ülkede 300'den fazla bakır yatağı bulunmaktadır. Toplam bakır rezervlerinin ise yaklaşık 60 milyon ton olduğu tahmin edilmektedir. Ek olarak molibden ve altın da içeren en az 8 keşfedilmemiş bakır yatağı ile ilgili tahminler de mevcuttur. Afganistan'ın resmî raporlarında Badahşan, Batı Zabul ve Gazne illerinde bulunan *altın* yataklarının rezervlerinin 2.700 kg'a yakın olduğu tahmin ediliyor. Ancak Türkiye Kabil Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği 2017 yılı ülke raporunda, sadece Zarkaşan ve Sampty isimli yataklarda, 20-25 metrik ton altın rezervi olduğu ile ilgili tahmin yer almaktadır (T. C. Kabil Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2017). Afganistan, 2020-2021 yıllarında ortalama olarak toplam ihracatın yüzde 20-30'u oranında altın ihraç etmiştir (Trade Map, 2023).

Zabul ve Bağlan bölgelerinde 4,5 milyon ton *alüminyum* ham maddesi olan boksit cevheri bulunmaktadır. Alüminyum üretmek için büyük miktarda elektrik ihtiyacı, yatakların küçük boyutları ve yüksek silika içeriği boksit madenciliğini zorlaştırmaktadır. Afganistan önemli miktarda kurşun, çinko, kalay, tungsten ve cıva rezervine sahiptir. Kandahar bölgesinde, 90.000 ton rezervi bulunan, ülkenin en büyük kurşun ve çinko yatağı vardır. Afganistan'da kalay, cıva ve tungsten oluşumları bol miktarda bulunmakla beraber bu yatakların boyutu yeterince araştırılmamıştır.

### 2.2.2. Değerli Taşlar ve Diğer Kaynaklar

Afganistan, geçmişten bugüne dünyanın önemli lacivert taşı (lapis lazuli), zümrüt ve yakut kaynaklarından biri olmuştur. Değerli taşların çoğu, Kuzeydoğu Afganistan'da (Badahşan, Konar ve Nuristan ili) bulunmaktadır. Bunlar arasında Pencşir Vadisi'nde zümrüt yatakları; Kabil iline yakın bölgelerde yakut ve safir oluşumları; Badahşan'da lacivert taşı kaynakları yer almaktadır. Pencşir Vadisi'nden çıkarılan zümrüt (yıllık üretim değeri ortalama 10 milyon dolar) ve diğer bölgelerden çıkarılan mücevherler Pakistan'da işlenmektedir. Afganistan dağlarında yapı ve dekoratif taş olarak kullanılmaya uygun bol miktarda granit ve mermer bulunmaktadır. Afganistan'da çimento üretimine uygun kireç taşı (kalker) yatakları yaygındır. Ayrıca kromit (1 milyon ton), kükürt (6,5 milyon ton), talk (1,25 milyon ton), asbest (13,4 milyon ton), barit (150 milyon ton), selestit (1 milyon ton), lityum oksit içeren pegamatler (3,8 milyon ton) ve potas (27,5 milyon ton) ile yerel sanayi için önemli miktarda kum bulunmaktadır. Saha komutanları, değerli taş yataklarının kontrolünü sağlamak ve taşların çıkarıldıktan sonra taşınması için "nakliye haracı" talep etmektedir. Tüm bu illegal aktiviteler, Afganistan'da madenciliğin kârlılığını hesaplamayı zorlaştırmaktadır (Oreshkin, 2021).

### 2.2.3. Nadir Toprak Elementleri

Nadir toprak elementleri ("rare earth element") veya nadir toprak metalleri, periyodik tabloda lantanitler olarak yer alan 15 kimyasal element ve lantanitlere benzer bir fizyokimyaya sahip diğer ek iki elementten (skandiyum ve itriyum) oluşmaktadır. Kimyasal elementlerin atom numarası sırasına göre düzenlenmesi ve sınıflandırılmasıyla ortaya çıkan periyodik tabloda, lantanitler olarak yer alan nadir toprak elementleri şunlardır: lantanyum, seryum, prasedmiyum, neodimyum, prometyum, samaryum, evropiyum, gadolinyum, terbiyum, disprosyum, holmiyum, erbiyum, tulyum, iterbiyum ve lütesyum. Yer kabuğunda nispeten bol olmalarına rağmen nadiren konsantre formlarda bulunurlar ve bu açıdan bu elementlerin elde edilmesi ekonomik olarak zordur.

**Tablo 1: Nadir Toprak Elementlerinin Özellikleri**

Sembol	İsim	Atom No	Atom Ağırlığı	Formülü	Yoğunluğu gr/cm <sup>3</sup>	Erime Noktası °C
Sc	Skandiyum	21	44,96	Sc <sub>2</sub> O <sub>3</sub>	3	1.541
Y	İtriyum	39	88,91	Y <sub>2</sub> O <sub>3</sub>	6,9	1.522
La	Lantanyum	57	138,91	La <sub>2</sub> O <sub>3</sub>	6,1	918
Ce	Seryum	58	140,12	CeO <sub>2</sub>	6,8	789
Pr	Prasedmiyum	59	140,91	Pr <sub>6</sub> O <sub>11</sub>	6,8	931
Nd	Neodimyum	60	144,24	Nd <sub>2</sub> O <sub>3</sub>	7,1	1.021
Pm	Prometyum	61	147	Yok	7,3	1.042
Sm	Samaryum	62	150,35	Sm <sub>2</sub> O <sub>3</sub>	7,5	1.074
Eu	Evropiyum	63	152	Eu <sub>2</sub> O <sub>3</sub>	5,3	822
Gd	Gadolinyum	64	157,25	Gd <sub>2</sub> O <sub>3</sub>	7,9	1.313
Tb	Terbiyum	65	158,92	Tb <sub>4</sub> O <sub>7</sub>	8,2	1.356
Dy	Disprosyum	66	162,5	Dy <sub>2</sub> O <sub>3</sub>	8,5	1.412
Ho	Holmiyum	67	164,93	Ho <sub>2</sub> O <sub>3</sub>	8,8	1.474
Er	Erbiyum	68	167,26	Er <sub>2</sub> O <sub>3</sub>	9,1	1.529
Tm	Tulyum	69	168,93	Tm <sub>2</sub> O <sub>3</sub>	9,3	1.545
Yb	İterbiyum	70	173,04	Yb <sub>2</sub> O <sub>3</sub>	6,9	819
Lu	Lütesyum	71	174,47	Lu <sub>2</sub> O <sub>3</sub>	9,8	1.663

Kaynak: MTA, 2017

Nadir toprak elementleri, günümüzde teknolojik ürünlerin ve elektronik cihazların çoğunun kritik bileşenlerini içerir (hibrit ve elektrikli otomobiller, rüzgâr türbinleri, cep telefonları, bilgisayar bileşenleri, manyetik ayırıcı, cam ve lensler vb.). Bu elementler, teknolojik ürünlerde miktar olarak az kullanılmakla beraber teknolojik kaliteyi keskin bir biçimde yükseltmektedir. Bir adet cep telefonu üretiminde (renkli ekran, mikrofon, elektrik devresi vs.) 8 farklı nadir toprak elementi az miktarda kullanılmaktadır. Tüm dünyada nadir toprak elementlerine talebin önümüzdeki on yıllar süresince durmadan artması beklenmektedir. Çünkü enerji, taşımacılık, üretim endüstrisi ve savunma sektörlerinde sürdürülebilir ürünlere yönelik bir küresel talep söz konusudur. 2021 yılında nadir toprak elementlerine yönelik küresel talep 125.000 metrik tona ulaştı, 2030 yılına kadar ise bu talebin 315.000 tona ulaşacağı tahmin edilmektedir (Baskaran, 2022).

**Tablo 2: Nadir Toprak Elementlerinin Kullanım Alanları**

Element	Kullanım Alanları
Skandiyum (Sc)	Havacılık endüstrisi için metal alaşımlar, Mercury buhar lambaları
İtriyum (Y)	Lazerler, metal alaşımları, uydular için mikrodalga iletişimi, mikrodalga filtreleri, seramikler, yakıt verimliliği, renkli televizyonlar, bilgisayar monitörleri, sıcaklık sensörleri, silah hedefleme sistemleri, askerî haberleşme cihazları
Lantanyum (La)	Pillerin elektrotları, petrol arıtımı için katalizörler, elektrikli araba pilleri, yüksek teknolojili dijital kameraların ve video kameraların lensleri, dizüstü bilgisayar pilleri, röntgen filmleri, lazerler, askerî haberleşme cihazları
Seryum (Ce)	Petrol rafinelerinde kullanılan katalizörler, parlatma aletleri, metal alaşımları, lens cilaları (cam, televizyon ön yüzleri, ayna, optik cam, silikon temelli mikroişlemciler, disk sürücüleri)
Prasedmiyum (Pr)	Mıknatıslar, lazerler, projektörler, havaalanı sinyal lensleri, fotoğraf filtreleri, askerî amaçlı kontrol sistemleri, elektrik motorları
Neodimyum (Nd)	Dizüstü bilgisayarlar için güçlü mıknatıslar, lazerler, sıvı parçalayıcı katalizörler, seramik kondansatörler
Prometyum (Pm)	Nükleer piller, sıvı parçalayıcı katalizörler
Samaryum (Sm)	Yüksek sıcaklık mıknatısları, nötron yakalama veya reaktör kontrol çubukları, lazerler, askerî amaçlı kontrol sistemleri, elektrik motorları
Evropiyum (Eu)	Sıvı kristal ekranlar (LCD), floresan aydınlatma, cam katkı maddeleri, Nükleer Manyetik Rezonans (NMR), lazerler, silah sistemleri, iletişim cihazları
Gadolinyum (Gd)	Manyetik rezonans görüntüleme (MR) kontrast maddesi, cam katkı maddeleri, bilgisayar hafızaları, mıknatıslar, lazerler
Terbiyum (Tb)	Aydınlatma için fosforlar, lazerler, floresan lambalar, askerî güdüm ve kontrol sistemleri, hedefleme ve silah sistemleri, elektrik motorları
Disprosyum (Dy)	Yüksek güçlü mıknatıslar, lazerler, askerî amaçlı yönlendirme ve kontrol sistemleri, elektrik motorları
Holmiyum (Ho)	Bilinen en yüksek güçlü mıknatıslar, lazerler
Erbiyum (Er)	Lazerler, cam renklendirici, vanadyum çelik
Tulyum (Tm)	Yüksek güçlü mıknatıslar, portatif X-ray makineler
İterbiyum (Yb)	Fiber optik teknolojisi, güneş panelleri, alaşımlar (paslanmaz çelik), kızılötesi lazerler, taşınabilir X-ray üniteleri için radyasyon kaynağı
Lütesyum (Lu)	X-ışını fosforları, PET tarama dedektörleri, yüksek kırılma endeksli camlar

Kaynak: EPA, 2012

Son yıllarda Çin, dünya çapında nadir toprak elementlerinin %95'ini direkt olarak kendi topraklarından veya dünyanın farklı noktalarında kontrol ettiği sahalardan sağlamaktadır. Bu sektörde lider bir ülke olan Çin, 2020 yılında küresel nadir toprak elementleri rezervlerinde %35'in üzerinde paya sahip olmuştur. Çin, dünyanın nadir toprak elementleri rezervlerinin yalnızca üçte birine sahip olmasına rağmen, 2022 yılında küresel nadir toprak elementleri üretiminin %60'ını, nadir toprak elementleri işleme kapasitesinin %85'ini ve üretilen yüksek güçlü nadir toprak kalıcı mıknatıslarının %90'undan fazlasını oluşturmuştur (Yao, 2022). Çin'in kontrol ettiği nadir toprak elementleri ve mıknatıslar, füzelerde, farklı silah sistemlerinde, radarlarda ve askeri uçaklarda kritik bileşenlerdir. Bu bileşenler için Çin'e bağımlı olma ihtimali ABD savunma sanayisi için önemli risk kaynağıdır. Nadir toprak elementleri Afrika, Asya ve Latin Amerikası ülkelerinde ABD-Çin jeopolitik rekabetini tetiklemekte ve derinleştirmektedir. ABD, Çin'in stratejik minerallerin madenciliği ve işlenmesi üzerindeki tekel pozisyonunda olmasından giderek daha fazla endişe duyuyor.

ABD'nin küresel nadir toprak elementleri rezervlerindeki payı %1 civarındadır, ancak küresel üretimdeki özel ağırlığı %14'ten daha fazla olmuştur (BP, 2021). Rusya ise küresel kanıtlanmış nadir toprak elementleri ve metalleri rezervlerinin yaklaşık %17'sine (Rusya hükümetinin değerlendirmesine göre ise dünya rezervlerinin %25'ine) sahip olsa da, 2020 yılında küresel üretimdeki payı sadece %1 oldu (Korotkov, 2020). Rusya, önemli bir paladyum, skandiyum, titanyum, nikel ve kobalt tedarikçisi olmasına rağmen, Çin gibi küresel pazarların ana oyuncularından biri olamadı. Dünya çapında büyük nadir toprak metal rezervlerine sahip olsa da, Rusya bu sektörde üretimini yeni topraklar kazanmak suretiyle genişletmek için mücadele etmektedir. Ukrayna, piyasa değerinin 3-12 trilyon ABD doları arasında değiştiği tahmin edilen nadir toprak metalleri ve lityum rezervlerine sahiptir. Bu açıdan Rusya'nın en zengin nadir toprak elementleri rezervlerine sahip Avrupa ülkesi olan Ukrayna'ya askeri müdahalesinin bir motivasyonunun bu ülkenin yer altı zenginliği olabileceği ihtimali mevcuttur (Covataru, 2022).

Türkiye, alternatif enerji üretimini destekleyen yenilenebilir enerji ve metal bazlarında çok çeşitli kaynaklara ve kapasitelere sahiptir. Kurumsal altyapı olarak Nadir Toprak Elementleri Araştırma Enstitüsü (NATEN) oluşturuldu. T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından nadir toprak metalleri (REM) madenciliğini geliştirmek için bu alanda "Temel ve kritik madenlerin ve nadir toprak elementlerinin güvenli teminine yönelik yol haritası" da hazırlanacaktır (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020). 2022 yılında T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Eskişehir'in Beylikova ilçesinde 694 milyon ton nadir toprak elementi rezervi keşfedildiğini açıkladı. Beylikova cevher sahasına kurulacak endüstriyel tesis ile 17 nadir toprak elementinin 10'unu üretebileceği belirtildi. İşlenmiş cevherden 10 bin ton nadir toprak oksiti, 72 bin ton barit, 70 bin ton florit ve 250 ton toryum üretilecek (Kilic, 2022). Burada nükleer teknolojilerde bir yakıt olarak kullanılabilen bir maden olan toryum üretimi Türkiye için enerji jeopolitiği açısından avantaja dönüşebilir.

Günümüzde nadir toprak elementlerinin çıkarılması sadece Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde değil, artık çok daha zor coğrafyalarda sürdürülmektedir ki, bunlardan birisi de kaotik Asya ülkelerinden olan Afganistan'dır (Dubro, 2022). Afganistan'ın toplam 5 milyon ton nadir toprak elementi ile lityum ve uranyum rezervlerine sahip olduğu değerlendirilmektedir (Ministry of Mines and Petroleum of Afghanistan, 2019). Afganistan'da bulunan lityum, elektrikli araçlar ve temiz enerji depolama sistemleri için yüksek kapasiteli pillerin çok önemli bir bileşenidir. Helmand bölgesindeki Hanneşin Dağı'nda (ülkenin güneyi) nadir toprak elementlerinden lantanyum, seryum ve neodimyum bulunduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca Helmand ilinin güneyinde ve bazı iddialara göre Pencşir bölgesinde lityum yatakları bulunmaktadır. Hatta Afganistan'ın, pil üretiminde önemli bir hammadde olan lityum için dünyanın en zengin rezervlerinden birine sahip olabileceği belirtilmektedir (Risen, 2010). Bu meseleyi abartıp ülkenin lityum kaynaklarını dünya lityum rezervleri sıralamasında ilk 10 ülke arasında olan bazı ülkeler ile kıyaslayanlar bile olmuştur.

Afganistan'ın sadece bakır ve demir cevheri kaynaklarının güncel fiyatlarla piyasa değeri 1 trilyon dolardan fazladır. Diğer metal, mineral, hidrokarbon ve yüksek fiyatlı nadir toprak elementleri de eklendiğinde çok daha büyük ekonomik zenginlik söz konusudur. Örneğin, nadir toprak elementleri neodimyum oksitin ton başına fiyatı 50.000-60.000 dolar; prasedimyum oksitin ton başına fiyatı ise 45.000-50.000 dolar civarında değişmektedir. Lantanyum, seryum, samaryumun ton başına fiyatları ise 1.600-1.700 dolar aralığındadır (Statista, 2021).

**Tablo 3: Afganistan'ın Bazı Doğal Kaynaklarının Güncel Piyasa Değeri**

Doğal Kaynak	Miktar (M)	Fiyat* (F)	Piyasa Değeri (M x F)
Bakır	60 milyon ton	9.500 USD (ton başına)	570 milyar USD
Demir Cevheri	2,2 milyar ton	200 USD (ton başına)	440 milyar USD
Altın	2.700 kg	63.000 USD (kg başına)	170 milyon USD
Ham Petrol	1,6 milyar varil	70 USD (varil başına)	112 milyar USD

Kaynak: Markets Insider ve Reuters gibi kaynaklardan derleme.

\* Temmuz-Eylül 2021 döneminin ortalama emtia fiyatları baz alınmıştır.

### 2.3. Afganistan maden endüstrisi için yasal ve yapısal çerçeve

Büyük doğal kaynaklara sahip olan Afganistan ülkedeki iç politik kargaşa, aralıksız yaşanan çatışmalar, terör eylemleri, güvenlik riskleri, eğitim sorunu ve yoksulluğun yanı sıra kamu yönetimi sorununu ve kurumsal kalitenin aşağı olması meydan okuması ile karşı karşıyadır. Dünya Bankası tarafından ölçülen, kamu hizmetlerinin kalitesine, kamu hizmetinin kalitesine ve siyasi baskılardan bağımsızlık derecesine, politika oluşturma ve uygulamanın kalitesine ve hükümetin bu tür politikalara bağlılığının güvenilirliğine ilişkin algıları yansıtan "hükümet etkinliği" ("government effectiveness") göstergesi Afganistan'da Taliban hareketinin ülkede kontrolü yeniden ele geçirdiği 2021 yılında daha da kötüleşmiştir (WGI, 2023). Hükümetin, özel sektör işletmelerini teşvik eden sağlam politikalar ve düzenlemeler oluşturma ve uygulama becerisi algılarını doğrudan yansıtan "düzenleyici kalite" ("regulatory quality") göstergesi de 2020-2021 yıllarında göreceli olarak daha da olumsuzlaşmıştır. Aynı eğilim, hukukun üstünlüğü ile ilgili de gözlemlenmiştir. Maden sanayisi ülkelerinde kurumsal kalite doğal kaynaklar uğruna yapılan iç ve dış güç mücadelesinin de etkisi ile daha da kötüleştiğinde "kaynak laneti" riskini daha da yükseltiyor. Kaynak açısından zengin ama kurumsal kalitenin aşağı düzeyde olduğu Afganistan gibi ülkelerde rant kollama davranışı ("rent-seeking behaviour"), uzun vadeli ekonomik büyüme için temel olduğuna inanılan mülkiyet haklarını veya siyasi sorumluluğu zayıflatıyor. Sonuçta ekonomik büyüme temposu orta vadeli perspektifte ciddi anlamda durağanlık sergiliyor. Afganistan'da yıllık GSYİH büyümesi temposunda 2012 yılından sürekli bir azalma eğilimi gözlemlenmektedir. Taliban rejiminin yönetime el koyduğu 2021 yılında ise ekonomi %20 oranında küçülmüştür. Kırılgan kamu kurumlarına sahip olan ve demokratik geleneklere sahip olmayan Afganistan'da kaynak zenginliği ve onu kontrol etme girişimleri, ülkede çatışmaları ve iç savaşı tetikliyor.

Maden sanayisinde kurumsal, yapısal ve yasal çerçeve Taliban rejiminin kontrolünden önce belli ölçüde düzenlenmiştir. 2017 yılında Yüksek Ekonomi Kurulu, Madencilik Sektörü Yol Haritası taslağını onayladı. Madencilik Sektörü Yol Haritasının hedefleri, metaller (boksit, kromit, bakır, altın, demir ve diğer metaller), endüstriyel mineraller (değerli taşlar, nadir topraklar, kum ve çakıl, kükürt, talk) ve mineral yakıtlar ve ilgili malzemeler (ham petrol ve doğal gaz) dahil olmakla Afganistan'ın doğal kaynaklarına stratejik yaklaşımı sağlamaktır. Yasal çerçeve, gerekli reformlar ve endüstriler ve pazarların oluşturulması da dahil olmak üzere madencilik sektöründeki zorluklar burada ele alındı. Şeffaflık ve güvenlik olmadığından resmi kaynaklara göre yerel halk, ülkede yasadışı olarak maden çıkarmaya ve kromit, kömür, mermer, talk ve değerli taşları ülke dışına kaçırmaya devam ediyor. 2019 yılında Afganistan Maden ve Petrol Bakanlığı yayımlanan Madencilik Yönetmeliği ise maden endüstrisinde şeffaflığı, madencilik faaliyetlerinde bulunan işçiler için güvenli bir ortamı ve ruhsatsız yapılan yasa dışı madencilik faaliyetlerinin düzenlenmesini teşvik etmektedir. Maden Kanunu, maden endüstrisinin gelişimini ve ekonomik olarak sürdürülebilirliğini, madencilik faaliyetlerinden gelir sağlanması, maden endüstrisindeki yerel ve uluslararası yatırımları artırmak, yerel halkın maden endüstrisine katılımını (yerel mal ve hizmetlerin kullanımı yoluyla) kolaylaştırmak, ülkenin maden zenginliğini kontrol altına almak gibi hedefler ortaya koydu.

Maden ve Petrol Bakanlığı, Afganistan'ın maden endüstrisini geliştirmek ve yerli ve yabancı yatırımı çekmek için Yüksek Ekonomi Kurulu ve Bakanlar Kurulu ile birlikte küçük ve büyük ölçekli metal ve endüstriyel mineral maden sahalarını ihaleye çıkardı. Metaller için şu madencilik alanlarının ihaleye çıkarılması onaylandı: Balkhab bölgesi (altın), Ghorian (demir cevheri), Kundalan (bakır ve altın), Sayadara (demir cevheri), Veka Dur (altın) ve Zarkaşan (bakır ve altın). Endüstriyel mineraller için aşağıdaki madencilik alanları onaylandı: Daykundi, Ghazni, Herat, Kabul, Kapisa, Kunar, Nangarhar ve Parwan Eyaletleri (mermer); Farah ve Herat Eyaletleri (turmalin ve kalay); Baghlan Eyaleti (kil, alçıtaşı ve boksit); Bamyan, Gazni, Parwan, Helmand ve Vardak Vilayetleri (traverten); Nangarhar Eyaleti (achin manyezit ve talk); Ghor Eyaleti (Karnak Khanjar cıva ve Nalbandon kurşun-çinko); Panjshir Eyaleti (zümrüt ve demir); ve Logar Eyaletinin kuzey kesimi (Aynak bakırı) (Renaud, 2023). Ek 1'de yer alan haritadan anlaşılacağı üzere doğal kaynaklar ülkenin kuzey doğusunda ve merkez eyaletlerde yoğunlaşmıştır ki, bu alanlar da geçmişten günümüze dış aktörlerin jeopolitik mücadelesine ve iç aktörlerin güç mücadelesine tanıklık etmektedir.

### **3. Afganistan'ın Doğal Kaynakları İçin Jeopolitik Güç Mücadelesi**

#### **3.1. Sovyetler Birliği/Rusya ve ABD'nin Afganistan'da Maden Arayışları**

1880'lerde Afganistan'ı ziyaret eden İngiliz jeologlar, bu coğrafyada birçok maden kaynağına sahip yerler keşfetti. Sonraki dönemlerde Ruslar, Almanlar ve İtalyanlar bu ülkede aramalar yaptı ve mineraller içeren bir dizi alanı keşfedip haritaladılar. Bu ülkeler arasından ilk kez Ruslar daha sistematik çalışmalar yürüttü ve Afganistan'daki mineraller hakkında ilk doğru veri setini üretti. ABD ise yeni sahaları belirlemenin yanı sıra, Ruslar tarafından keşfedilmeye değer potansiyel maden sahaları olarak tanımlanan ve fizibilite çalışmasından geçen sahaları doğrulayan hava araştırmaları gerçekleştirdi.

Sovyetler Birliği ve Rusya'nın Afganistan'da stratejik ilgi alanları, bu ülkenin jeopolitik konumunun yanı sıra fosil yakıt (doğal gaz ve petrol) kaynaklarıyken ABD ve Çin'in ilgi alanı ise daha fazla mineral madenleri olmuştur. 1960-1970'lerde Sovyetler Birliği'nden gelen uzmanlar, ülkenin ilk petrol ve gaz yataklarının keşfedilmesine katkı sağladı. Ayrıca Sovyet uzmanları, Afganistan'da 18'i gaz ve 11'i petrol olmak üzere toplam 30'a yakın fosil yakıt menşeli "maden damarı belirtisi" keşfetti. 1960'lı yılların sonunda Sovyetler Birliği, Afganistan'dan doğal gaz ithalatına başladı. 1980'lerde Afganistan'ın doğal gazının %90'ı Sovyetler Birliği'nin inşa ettiği boru hatlarıyla bu ülkeye ihraç edilirken 1984 yılında yıllık ihracat, 3 milyar metreküp ile zirveye ulaştı.

1979-1989 yıllarını kapsayan Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a askerî müdahalesi sırasında, Sovyet silahlı kuvvetlerinin ilk görevlerinden birisi; ülkenin doğal gaz üretim tesislerini ve doğal gaz alanlarını koruma altına almak olmuştur. Sovyet birliklerinin geri çekilmesi sırasında ise sabotajı önlemek için Afganistan'ın doğal gaz sahalarının kapatıldığı iddia edilmektedir. Ruslar, 1980'lerde de Afganistan'da çok fazla miktarda maden keşif çalışması yapmış ve bir dizi maden arama raporu hazırlamıştır. Afganistan'da bırakılan raporların kopyaları, İngilizce ve Derice hazırlanmıştır. Fakat Rusya'ya götürülen ve geride kalan kopyalardan farklı olduğu iddia edilen Rusça kopyalar da mevcuttur. 1990'lı yılları iç savaşla geçiren Afganistan, 2000'li yılların başında Amerikan müdahalesiyle geçici hükümete sahip olduktan hemen sonra Rus enerji devi Rosneft, Afganistan'ın Jar Kuduk, Hoja-Gugerdag ve Yetym-Tag gaz sahalarını araştırmaya ve Hoja-Gugerdag-Mezar-ı Şerif Doğal Gaz Boru Hattını onarmaya yönelik faaliyetlere başladı (Blagov, 2002).

2001 yılında ABD'nin Afganistan'a askerî müdahalesinin ardından 2004 yılında ABD'li jeologlar, Afganistan Jeolojik Araştırmalar Kurumu ile birlikte ülkenin stratejik maden kaynaklarının değerlendirilmesi sürecini başlatmıştır. ABD'li ve Afgan jeologlar, 1980'lerin Sovyetler Birliği işgali sırasında Ruslar tarafından hazırlanan haritalara ve raporlara dayanarak saha araştırmaları yürütmüştür. ABD Jeolojik Araştırma Kurumu (U.S. Geological Survey, USGS),

2006 yılında ABD Deniz Araştırma Laboratuvarına ait bir Orion P-3 uçağını kullanarak ülkenin yaklaşık %70'ini kapsayan havadan jeofizik araştırması gerçekleştirdi. Potansiyel bir cevher madenin üç boyutlu görünümü ile ilgili yer çekimi ve manyetik veriler bir araya toplandı. 2007 yılında ise yine havadan askerî uçak kullanılarak elektromanyetik spektrumda hiperspektral görüntüleme uygulandı. Sonuçta yerden 50.000 fit yükseklikten her biri güneş ışığını benzersiz bir şekilde yansıtan farklı kayaları ve mineralleri haritalamak ve maden rezervleri alanlarını tespit etmek mümkün oldu. Jeolojik, jeokimyasal ve jeofizik bilgileri dijital ortama aktarılan tarihî madencilik haritaları ve raporlarıyla bütünleştirildi (Medlin ve Mirzad, 2010).

Örneğin, 1976 yılında Sovyet uzmanları tarafından yayımlanan Afganistan'ın batı bölgesinin uranyum içeriği başlıklı 33 harita dijital ortama aktarıldı. Bu haritaların temelinde, Batı Afganistan'ın uranyum içeriği daha da güncelleştirildi ve araştırma rotaları belirlendi (USGS, 2007). Çeşitli simülasyonlar, istatistiksel analizler ve uzman görüşleri kullanılarak USGS 2007'de bir ön değerlendirme yayımladı. USGS ve Pentagon yetkilileri, Afganistan ekonomisini değiştirebilecek 1 trilyon dolar değerinde büyük bakır cevheri, demir cevheri, kobalt, molibden, altın ve diğer maden zenginliğinden bahsetmeye başladılar (Risen, 2010). Ancak bu kaynakların yer altından çıkarılması için jeolojik, siyasi riskler ve güvenlik riskleri ile ilgili belirsizlik her zaman aktüel olmuştur. 1979 yılına kadar Afganistan Jeolojik Araştırmalar Kurumunu yöneten ve daha sonra USGS Afganistan Programında koordinatör olarak görev yapan Said Mirzad "Afganistan, maden kaynaklarının gelişmesine imkân tanıyacak şekilde tam istikrara kavuşursa 10 yıl içinde bölgedeki en zengin ülkelerden biri olabilir." açıklamasında bulunmuştur.

ABD İçişleri Bakanlığı, 2018 yılında ülkenin ekonomik ve ulusal güvenliği için kritik olduğu düşünülen 35 maden ürününün bir listesini yayımladı. Listede, Afganistan'da bulunduğu tahmin edilen mineraller de yer aldı (USGS, 2018). ABD, F-35 askerî uçaklarından rüzgâr türbinleri ve elektrikli arabalara kadar geniş yelpazede kullanılan nadir toprak elementleri ve kritik mineraller için ilk başta Çin ile derin stratejik rekabet içerisinde olmuştur. Bu stratejik rekabet; bazı Afrika ülkelerinde ve Asya'nın Afganistan gibi az gelişmiş ülkelerinde çok daha kanlı bir süreç olarak cereyan edebilir.

### **3.2. Çin'in Afganistan'daki Maden Faaliyetleri ve Çıkarları**

Çin şirketlerinin Afganistan'ın doğal kaynaklar sektörüne ilgisi her zaman yüksek olmuştur. 2011 yılında Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC) Afganistan'ın enerji sektörüne 400 milyon ABD doları yatırım yaptı (AEI, 2023). CNPC, Amu Darya petrol ve gaz projesi geliştirme anlaşmasını yenilemeyi 2023 yılında yeniden tartışmaya açmaktadır. 2023 yılında Çin'in Sincan Orta Asya Petrol ve Gaz Şirketi (CAPEIC), Taliban rejimi ile Afganistan'ın kuzeyindeki Amu Darya havzasında petrol çıkarılmasını ön gören anlaşmayı imzaladı. Çin şirketi 2023 yılı içinde 150 milyon dolar ve önümüzdeki üç yıl içinde 540 milyon dolar yatırım yapmayı taahhüt etti. Anlaşmada Taliban yönetimi %20 pay ile ortak olması ve bu payın %75'e çıkarılması da hedeflendi (Pandey, 2023).

Hidrokarbon dışında Çin'in Afganistan'ın maden sektöründe ilk büyük başarısı, "Metallurgical Corporation of China" (MCC) şirketinin 2007 yılında Logar ilindeki Mes Aynak bakır madenin ihalesini 3 milyar dolar yatırım karşılığında kazanması olmuştur. 2007 yılında Jiangxi Copper şirketi Afganistan'da bakır üretimi için bu ülkeye 2.52 milyar ABD doları yatırım yaptı (AEI, 2023). Dünyadaki en büyük bakır madenlerinden birisi olan Mes Aynak, Afganistan'ın değerlendirmesine göre 5,5 milyon ton; Çin tarafının değerlendirmesine göre ise 12,5 milyon ton bakır rezervi barındırmaktadır (Zia, 2018). Bu anlaşma, MCC şirketini Afganistan tarihindeki en büyük yabancı yatırımcı ve özel iş girişimi hâline getirdi. Ancak bölgede bir türlü azalmayan şiddet ve terörden kaynaklanan güvenlik riski, Afganistan hükümet yetkilileri ile yatırım şartları konusunda (proje yatırım getiri oranı konusunda hatta madencilik sözleşmesinde değişiklik yapılmıştır) yaşanan çeşitli anlaşmazlıklar, Çinli mühendislerin çalışmalarının zaman zaman durmasına neden olmuştur (MCC, 2016).



Bunun yanı sıra, ABD tarafı ihale sürecinde Afganistanlı yetkililerin, Çinli şirketten ihaleye katılan diğer şirketleri ortadan kaldırmak için rüşvet kabul ettiği iddialarına ısrarla devam etti. ABD, tüm dünyada âdeta “doğal kaynak avcısı” gibi hareket eden Çin’in, Afganistan’ın maden zenginliğine hükmetmeye başlayacağından endişe etmektedir. Afganistan, tahminen 5 milyon ton nadir toprak elementi, lityum ve uranyum rezerviyle ülkeyi, küresel nadir toprak elementi tedarik zincirinin öncüsü olan Çin için yatırım hedefi hâline getiriyor. Çin, nadir toprak elementlerinin küresel işleme kapasitesinin %90’ını kontrol ediyor. Taliban, doğal kaynaklara ve altyapıya erişimi kontrol ederken Çin ve Rusya başta olmak üzere ABD’nin stratejik rakipleri, bölgesel iddialarını güçlendiren önemli projeler başlatabilirler (Cohen, 2021). Ancak diğer taraftan, yenilenebilir enerjiye geçişle ilgili önemli planları olan Joe Biden yönetiminin, zengin nadir toprak elementleri ve diğer doğal kaynakları tamamen Çin’e bırakıp Afganistan’a kayıtsız kalacağı da gerçekçi bir yaklaşım değildir (Dolan, 2021). Ama 2021 yılında ABD’nin Afganistan’dan çekilmesinin jeopolitik ve jeoekonomik sonucu, Çin’in etki alanını doğal kaynak zengini olan Afganistan’a ulaştırmasına ve Hindistan gibi stratejik ABD müttefikini Orta Asya’dan dışlamasına kadar kısmen varabildi (Dinic, 2021). ABD’nin Afganistan’dan çekilmesinin ardından Çin, Taliban’la yaptığı yeni anlaşmalar sayesinde ülkenin zengin nadir toprak elementlerini (REE) çıkarmak için stratejik fırsat yakaladı. Pil malzemeleri ve diğer yeni teknolojiler küresel tedarik zincirleri için daha vazgeçilmez hale geldikçe, ABD, Japonya ve Avrupa’nın üreticilerinin nadir toprak elementleri için Çin’e olan bağımlılığı azaltmak istediği için alternatif coğrafyalardan lityum tedarikine yatırım yapmaya çalıştıkça Afganistan daha kritik hale gelecektir. Afganistan’ın lityum sektöründe Çin yatırımları karşısında lityum madenlerinin geliştirilmesinin büyük miktarda yatırım gerekmesi ve güvenlik kaygıları gibi bazı engeller vardır. Batılı yatırımcıların yaptırım riski göz önüne alındığında Afganistan’ın lityum sektörüne yatırım yapması pek olası değil. Sonuç olarak, Çin’in Afganistan’ın lityum rezervlerini geliştirmek için ciddi bir çaba gösterip göstermeyeceği konusunda yüksek derecede bir belirsizlik vardır (Blumenthal, Purdy, Bassetti, 2022).

MCC bakır şirketi deneyimi, Afganistan’ın Çinlilerin yapmayı çok istediği yatırımları kabul etmeye daha önce hazır olmadığını gösteriyor. Dünyada madencilik ve nadir toprak metallerinin ticaretini önemli ölçüde kontrol eden Çin’in şu ana kadar Afganistan’ın doğal madenleri ile ilgili girişimleri, ABD baskısı ve yerel dinamikler sonucunda çok az başarıya ulaştı. Afgan lityumu, nadir toprak elementleri ve diğer kaynaklar ile ilgili Batı basınında endişe ile çıkarılan fazla gürültü kısa vadede dinmeyecek gibi görünüyor. Afganistan’ın yerel liderlerine ve saha komutanlarına, Çin’in bundan sonra rüşvet ödemekte istekli olacağı belirsizdir. Afganistan’da 2000’li yılların başından 2014 yılına kadar yapılan 300’den fazla madencilik ve hidrokarbon sözleşmesinin büyük bir çoğunluğu, saha komutanlarının koruması altında yerel güç sahipleri veya yerel liderler tarafından nakit para, seçim destekleri veya diğer çeşitli destekler karşılığında siyasi etki yoluyla hükûmetten elde edilmiştir.

Madencilik sektörü ve doğal kaynak zenginliği yatırımı diğer sektörlerden uzaklaştırarak, devlet harcamaları ile ekonomik büyümeyi engelleyerek ve kurumların kalitesini düşürerek Afganistan’ın "kaynak laneti"ne (“resource curse”) yakalandığı fikri öne sürülmektedir (Dowd, 2021). Kritik minerallere artan küresel bağımlılık, muhtemelen üretici ülkelerde yolsuzluk gibi yönetim sorunlarını şiddetlendirmektedir. Afganistan’daki maden rezervleri, ülkeyi yabancı şirketler veya hükümetler tarafından desteklenen yolsuzluğa karşı oldukça savunmasız hale getiriyor (Leruth, Mazarei, Regibeau, et al., 2022). Afganistan’da çeşitli yer altı maden kaynaklarının işletilmesinin politik ekonomisi çatışma ortamı için çok müsaittir ki, Çin ve Taliban’ın bu keskin çatışma ortamını nasıl yöneteceği belirsizliğini korudu. Afganistan’ın nadir toprak elementleri ve metal kaynakları küresel enerji geçişi sürecinde bu ülkenin önemini yükselttiğinden diğer aktörlerin de sürece müdahil olacağı ve Çin ile rekabet edeceği artık kesin bir gerçekliktir. ABD, Çin, Hindistan, AB ve Rusya gibi bölgesel ve küresel güçlerden her hangi birinin Afganistan’ın doğal kaynakları uğruna yapılan jeopolitik güç mücadelesinde başat aktöre dönüştüğü ve stratejik üstünlük kazandığı henüz söylenemez.

## Sonuç

ABD’li jeoloji uzmanları ve askerî uzmanlar, dünyanın en fakir ülkelerinden biri olan Afganistan’ın 1 trilyon dolar değerinde doğal kaynaklara sahip olduğunu 2010-2011 yıllarında ilan etmiştir. Afganistan hükûmeti, 2017-2019 yıllarında ülkenin mineral kaynaklar ve fosil yakıtlar dâhil tüm doğal kaynak zenginliğinin değerini 3 trilyon dolar olarak tahmin etmiştir. Afganistan; bakır, altın, petrol, doğal gaz, uranyum, boksit, kömür, demir cevheri, nadir toprak elementleri, lityum, krom, kurşun, çinko, değerli taşlar, talk, kükürt, traverten, alçı taşı ve mermer gibi kaynaklar açısından zengindir. Küresel ekonominin koronavirüs pandemisinin olumsuz etkilerinden kademeli olarak arınması ve toparlanması süreci ile yenilenebilir enerji kullanımına yönelik küresel eğilimin güçlenmesi, bakırdan lityuma kadar emtia fiyatlarını daha da yükseltebilir. Dolayısıyla Afganistan’ın sahip olduğu doğal kaynakların piyasa değeri, önümüzdeki süreçte daha da yüksek olacaktır. Ancak mineral ve fosil yakıt kaynaklarının jeolojik olarak erişilebilirliği, doğal kaynakların çıkarılmasının ekonomik olarak rantabl olması, ülkedeki mevcut ve olası güvenlik riskleri ile siyasi kaos nedeniyle yabancı yatırımcının ilgisinin nasıl değişeceği konuları belirsizliğini korumaktadır. Taliban yönetimindeki Afganistan’da bazı maden şirketleri ile 2021 yılı öncesinde imzalanmış keşif ve üretim anlaşmalarının geleceği soru işareti yaratmaktadır. Çin şirketleri bu ülkenin nadir toprak elementleri ve lityum rezervleri başta olmakla doğal kaynakları açısından en gerçekçi dış partner olarak değerlendirilebilir. Ama Çin’in dünyanın farklı bölgeleri ve ülkelerinde ABD ile girdiği “kaynak savaşı”nın Afganistan’a da yansımak ihtimali yüksektir. Afganistan’ın iç siyasetindeki kaos ve ülkedeki güvenlik riskleri devlet kurumlarının kurumsal kalite sorunu ile birlikte “kaynak laneti”nin tüm belirtilerini bu ülkede kendini göstermektedir. Bu gerçeklik de Afganistan’ı doğal kaynaklar için rekabet içerisinde olan dış aktörlerin etkisi karşısında kırılgan yapmakla birlikte bölgesel güvenlik için de bir risk kaynağına dönüştürmektedir. Artan güvenlik riskleri ve ülkenin kurumsal kalite sorunu dış aktörler için bu ülkenin doğal kaynak zenginliklerini erişilmez yapmakta ve jeopolitik güç mücadelesini de sonuçsuz bırakmaktadır.

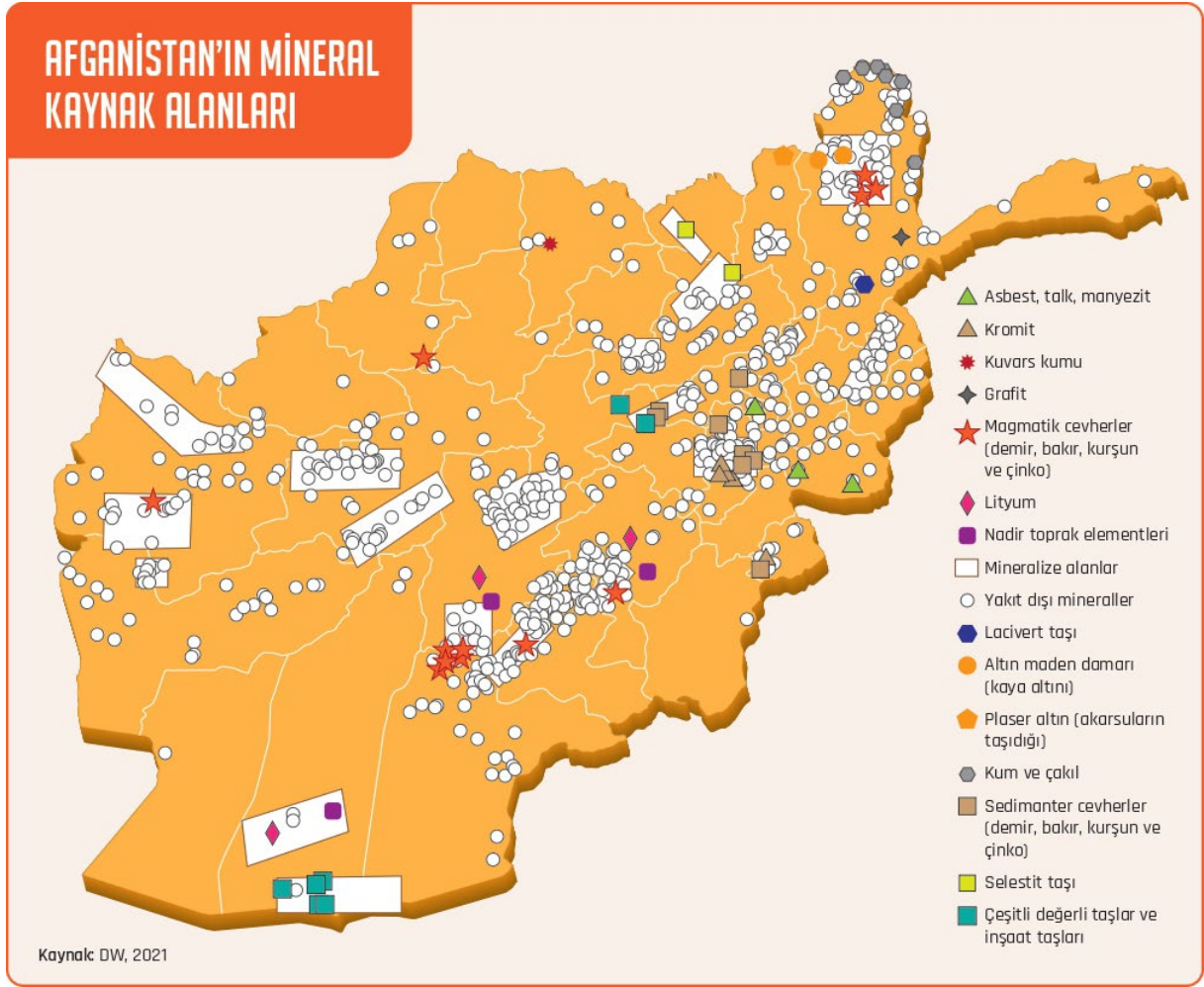
## Kaynakça

- American Enterprise Institute (AEI). (2023). *China Global Investment Tracker*.  
<https://www.aei.org/china-global-investment-tracker/> [Erişim Tarihi: 10.03.2023].
- Auty, R. (1993). *Sustaining Development in Mineral Economies: The Resource Curse Thesis*. New York: Routledge.
- Baskaran, G. (2022). Could Africa replace China as the world’s source of rare earth elements? *The Brookings Institution*. <https://tinyurl.com/5n7frpkj> [Erişim Tarihi: 10.03.2023].
- Blagov, S. (2002). Moscow Mulls a Role in Afghan Oil and Gas Revival.  
<https://tinyurl.com/zdp9s5ut> [Erişim Tarihi: 14.09.2021].
- BP. (2021). *Statistical Review of World Energy 2020*. <https://on.bp.com/350THaz>
- Blumenthal, L., Purdy, C., Bassetti, V. (2022). Chinese investment in Afghanistan’s lithium sector: A long shot in the short term. *Brookings Institution*. <https://tinyurl.com/3ttka4bv> [Erişim Tarihi: 14.12.2022].
- Cohen, A. (2021). As U.S. Retreats, China Looks to Back Taliban with Afghan Mining Investments. *Forbes*. <https://tinyurl.com/3hjyjdjn> [Erişim Tarihi: 15.09.2021].
- Covatariu, A. (2022). Ukraine’s critical minerals and Europe’s energy transition: A motivation for Russian aggression? *Middle East Institute*. <https://tinyurl.com/5c9mncwb> [Erişim Tarihi: 15.03.2023].

- Daly, T. ve Singh, S. (2021). Factbox: What are Afghanistan's untapped minerals and resources? *Reuters*. <https://tinyurl.com/yrc62htv> [Erişim Tarihi: 16.09.2021].
- Dinic, L. (2021). Rare Earth Minerals-China's Key to Afghanistan, and the Taliban's Chance to Raise Living Standards? *China-US Focus*. <https://shorturl.at/pyNY0> [Erişim Tarihi: 30.12.2021].
- Dolan, C. (2021). Why the US will never leave Afghanistan. *The Hill*. <https://tinyurl.com/2tkabvn> [Erişim Tarihi: 17.09.2021].
- Dowd, A. (2021). Afghanistan's Rare Earth Element Bonanza. *Fraser Institute*. <https://www.fraserinstitute.org/article/afghanistans-rare-earth-element-bonanza> [Erişim Tarihi: 30.11.2022].
- Dubro, A. (2022). *The Rare Earth Dilemma*. Foreign Policy in Focus (FPF). <https://fpif.org/the-rare-earth-dilemma/> [Erişim Tarihi: 30.12.2022].
- DW. (2021). *Afghanistan's minerals to boost Taliban coffers*. <https://shorturl.at/iDTV3> [Erişim Tarihi: 09.11.2022].
- EPA. (2012). *Rare Earth Elements: A Review of Production, Processing, Recycling, and Associated Environmental Issues*. EPA 600/R-12/572. <https://nepis.epa.gov/Adobe/PDF/P100EUBC.pdf> [Erişim Tarihi: 16.09.2021].
- Kilic, Z. B. (2022). *Türkiye uncovers the world's second-largest rare earth element reserve*. Anadolu Agency. <https://www.aa.com.tr/en/energy/turkey/turkiye-uncovers-worlds-second-largest-rare-earth-element-reserve/35729> [Erişim Tarihi: 30.04.2023].
- Korotkov, V. V. (2020). Russian Federal State Research Institute of the Economics of Mineral Resources and Subsoil Use. Online Information Bulletin. No. 217. p. 15. [https://vims-geo.ru/documents/474/\\_217\\_R7cJyGU.pdf](https://vims-geo.ru/documents/474/_217_R7cJyGU.pdf) [Erişim Tarihi: 30.04.2023].
- Leruth, L., Mazarei, A., Régibeau, P., Renneboog L. (2022). Green Energy Depends on Critical Minerals. *Peterson Institute for International Economics*. <https://www.piie.com/sites/default/files/documents/wp22-12.pdf> [Erişim Tarihi: 30.05.2023].
- Martin, N. (2021). Afghanistan: Taliban to reap \$1 trillion mineral wealth. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/en/afghanistan-taliban-to-reap-1-trillion-mineral-wealth/a-58888765> [Erişim Tarihi: 30.04.2023].
- MCC. (2016). Annual Report for 2015. s.33. <https://tinyurl.com/2ejvyxrd> [Erişim Tarihi: 17.09.2021].
- Medlin, J. ve Mirzad, S. (2010). Amid war, appraising the mineral wealth of Afghanistan. *Science* 328 (5986): 1620. <https://bit.ly/3hIZkhl> [Erişim Tarihi: 16.09.2021].
- Ministry of Mines and Petroleum of Afghanistan. (2019). Mining Sector Roadmap. <https://tinyurl.com/nsucr6m9> [Erişim Tarihi: 15.09.2021].
- MTA. (2017). Dünyada ve Türkiye'de Nadir Toprak Elementleri (NTE). <https://tinyurl.com/38yr44ks> [Erişim Tarihi: 16.09.2021].
- Oreshkin, D. (2021). Diamonds are not to be counted. But also, not to be mined. <https://tinyurl.com/xphbyhj6> [Erişim Tarihi: 15.09.2021].
- Pandey, D. (2023). China inches closer to Afghanistan's rare Earth reserves with a new oil deal. *India Today Group*. <https://tinyurl.com/5n776ncm> [Erişim Tarihi: 11.05.2023].

- Renaud, K. M. (2023). The Mineral Industry of Afghanistan. U.S. Geological Survey. <https://pubs.usgs.gov/myb/vol3/2019/myb3-2019-afghanistan.pdf> [Erişim Tarihi: 13.05.2023].
- Risen, J. (2010). U.S. Identifies Vast Mineral Riches in Afghanistan. <https://tinyurl.com/2cwejh2t> [Erişim Tarihi: 16.09.2021].
- Scholten, D (ed.). (2018). *The Geopolitics of Renewables*. Springer International Publishing AG. Lecture Notes in Energy 61, (p.1-5).
- Statista. (2021). Rare earth oxide prices worldwide in 2020 and a forecast for 2021 to 2030. <https://tinyurl.com/n3xpmxpz> [Erişim Tarihi: 17.09.2021].
- Trade Map. (2023). List of products exported by Afghanistan. <https://www.trademap.org/Index.aspx> [Erişim Tarihi: 12.04.2023].
- T.C. Kabil Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. (2017). Afganistan lke Raporu. <https://tinyurl.com/vvtr9pmt> [Erişim Tarihi: 14.09.2021].
- T.C. Kabil Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. (2020). Afganistan lke Raporu. <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-asya/afganistan/raporlar/musavirlik-raporlari> [Erişim Tarihi: 14.09.2021].
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanliği. (2020). Nadir Toprak Elementleri Raporu. <https://www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/plan-program/NadirToprakElementleriSektorRaporu.pdf> [Erişim Tarihi: 10.10.2022].
- USGS. (2007). OF 2007–1042: Western Afghanistan Uranium Content. <https://pubs.usgs.gov/of/2007/1042/html/uranium.html> [Erişim Tarihi: 15.09.2021].
- USGS. (2018). Interior Releases 2018’s Final List of 35 Minerals Deemed Critical to U.S. <https://tinyurl.com/nw235pb2> [Erişim Tarihi: 16.09.2021].
- World Bank. (2022). GDP per capita (current USD). <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD> [Erişim Tarihi: 16.02.2023].
- Worldwide Governance Indicators (WGI) project. (2023). <https://info.worldbank.org/governance/wgi/> [Erişim Tarihi: 09.05.2023].
- Yao, X. (2022). China Is Moving Rapidly Up the Rare Earth Value Chain. *Brink News*. <https://shorturl.at/pyAGU> [Erişim Tarihi: 30.04.2023].
- Zia, H. (2018). China helping mine the potential for Afghan development amid the shadow of insecurity. <https://tinyurl.com/dka83xtc> [Erişim Tarihi: 16.09.2021].

## EK 1. Afganistan'ın mineral kaynak alanları



Kaynak: DW (2021).



# ULISA: Uluslararası Çalışmalar Dergisi

## Journal of International Studies

Cilt 7, Sayı 1 - Volume 7, Number 1

Necati DEMİRCAN\*

\*Global Studies, Shanghai University, Shanghai, Çin; ndemircan11@hotmail.com; 0000-0002-5319-9629.

### Kuşak Ve Yol Girişiminin Yoksulluğun Ortadan Kaldırılmasına Etkisi

Çin'in 70 yılda yaklaşık 800 milyon insanı yoksulluktan kurtarması insanlık tarihinin en önemli başarısıdır. 2013 yılında Çin devlet başkanı Xi Jinping, tarihi İpek Yolu'nu yeniden canlandıracak ve yirmi birinci yüzyıla damgasını vuracak Kuşak ve Yol Girişimi (KYG) projesini ilan etmiştir. Kuşak ve Yol Girişimiyle yapılacak altyapı çalışmaları, ekonomik yardımlar ve ticari canlanma yoluyla yeni iş imkanları yaratarak yoksulluğu azaltılmasında rol oynayacak bir girişimdir. Dünya Bankası'nın 2030 Sürdürülebilir Kalkınma raporuna göre, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimiyle küresel sürdürülebilir kalkınmaya ulaşarak ülkelerin gelişeceğini öngörüyor. Bu durum Çin'in yoksullukla mücadele başarısını Kuşak ve Yol Girişimi yatırımları aracılığıyla Afrika, Güney Asya ve Ortadoğu'daki dünyanın yoksul ülkelere taşıyarak küresel yoksulluğun azaltılarak ortadan kaldırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışmada şu ana kadar Çin'in KYG kapsamında yaptığı yatırımlara ve Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler gibi çeşitli kurumların 2030 yılı öngörülerine göre küresel yoksulluğun azaltılmasında oynayacağı rol incelenmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Bir Kuşak Bir Yol, Kuşak ve Yol Girişimi, Sürdürülebilir Kalkınma, Yoksullukla Mücadele.

### The Impact Of Belt And Road Initiative On Poverty Eradication

China's lifting nearly 800 million people out of poverty in 70 years is the most remarkable achievement in human history. In 2013, Chinese President Xi Jinping announced the Belt and Road Initiative, which will revitalize the historic Silk Road and mark the twenty-first century. The Belt and Road Initiative is an initiative that will play a role in reducing poverty by creating new job opportunities through infrastructure work, economic aid and commercial revival. According to the World Bank's Sustainable Development 2030 report, China's Belt and Road Initiative predicts that countries will develop by achieving Global Sustainable Development. Through the Belt and Road Initiative investments, China's successes in fighting poverty are conveyed to poor countries in Africa, South Asia and the Middle East, reducing and eliminating global poverty. This study examines the role that China will play in reducing global poverty based on the investments made by China in the Belt and Road Initiative and the 2030 projections made by various institutions, including the World Bank and United Nations.

**Keywords:** Belt and Road Initiative, One Belt One Road, Poverty, Sustainable Development.

Araştırma Makalesi | Original Article

**Atıf:** *Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1 (2023), ss. 33-43.

**Citation:** *Ulisa: Journal of International Studies*, Vol 7, No 1 (2023), pp. 33-43.

Başvuru 02.04.2023 Received | Kabul 23.06.2023 Accepted

Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi, Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (ULİSA) tarafından yayınlanmaktadır.  
Ulisa: Journal of International Studies is published by the Institute for International Relations and Strategic Research (ULİSA).  
E-ISSN:2602-3245 | <https://aybu.edu.tr/yulisa>

# Kuşak Ve Yol Girişiminin Yoksulluğun Ortadan Kaldırılmasına Etkisi

Necati Demircan

## 1. Giriş

Çin yönetimi halkın çıkarına politikalar izleyerek yoksullukla mücadelede önemli bir başarı elde etmiştir ve bu başarının mimarı Çin Komünist Partisi'dir (ÇKP). ÇKP'nin yoksulluğu ortadan kaldırma vizyonu sayesinde 70 yılda yaklaşık 800 milyon insan yoksulluktan kurtarılmıştır (World Bank, 2022a). Çin, özellikle son 40 yılda eşi görülmemiş bir ekonomik büyüme ve insanlık tarihindeki en hızlı yoksulluğun ortadan kaldırılması başarısına imza atmış ve 1980'den beri küresel yoksulluğun dörtte üçünün azaltılmasında önemli bir rol oynamıştır. Çin'in yoksullukla mücadelesi sosyalizm mücadelesinin bir parçasıdır. Deng Xiaoping "*Sosyalizm, yoksulluğu ortadan kaldırmak demektir. Yoksulluk sosyalizm değildir, daha az komünizmdir.*" (Xiaoping, 2006) demişti. Xi Jinping ÇKP 18'nci Kongresi'ndeki konuşmasında "*Halkın(ların) iyi bir yaşam dileği bizim hedefimiz*" diye belirterek yoksullukla mücadeleyi ön plana yerleştirmiştir. 2013 yılında Çin devlet başkanı Xi Jinping'in uygulanmasıyla kültürleri birbirine bağlayacak, küresel ticareti canlandıracak, ülkelere finansal destek ve altyapı yatırımları yapacağı tarihi İpek Yolu ve 21'nci yüzyıl deniz İpek Yolu projelerini içeren Kuşak ve Yol Girişimi'ni (KYG) ilan etmiştir. Böylelikle Çin yoksullukla mücadele başarısını ülkelere finansal yardım ve altyapı yatırımlarıyla küresel yoksulluğun azaltılmasında önemli rol oynayacağı tahmin edilmektedir. Ocak 2022 itibarıyla 150'ye yakın ülke Çin ile Mutabakat zaptı imzalayarak Kuşak ve Yol Girişimine katılmıştır. 2020 yılı başında dünya genelinde toplam 3,9 trilyon dolar değerinde 2951 KYG bağlantılı proje planlanmış veya devam etmektedir (Oxford Business Group, 2021). KYG şu anda 70'ten fazla ülkeyi, dünya nüfusunun yüzde 65'ini, küresel ticaret ve GSYİH'sinin üçte birinden fazlasını kapsamaktadır.

2015 verilerine göre dünya nüfusunun yüzde 10'u yani 734 milyon insan hala günde 1.90 doların altında bir kazançla geçimini sağlamaktadır (World Bank, 2019: 29). Yoksulluğu sadece gelir sağlamak olarak değerlendirmemek gerekir. Bunun yanında yaklaşık yüzde 85'i Sahraaltı Afrika (556 milyon) ve Güney Asya'da (532 milyon) olmak üzere 1,3 milyar insan eğitim, sağlık ve altyapı gibi hizmetlerin yetersizliğini yüzünden çok boyutlu yoksulluk içinde yaşamaktadır (United Nations Development Programme and Oxford Poverty and Human Development Initiative, 2021: 4). Kısaca dünyada beş kişiden biri hala açlık, yoksulluk ve altyapı hizmetlerinden yoksun bir şekilde yaşamaktadır. Dünyada açlık ve yoksulluk içinde yaşayan nüfus daha çok Güney Asya, Sahraaltı Afrika ve Latin Amerika ülkelerindedir. Yani açlık ve yoksulluk içindeki nüfus daha çok dünyanın güney yarım küresinde yaşamaktadır. Çin'in KYG ve Güney-Güney\* dayanışmasıyla dünyanın güney yarım küresindeki gelişmekte olan ülkelere sağlık, altyapı ve iş yatırımlarını taşıması yoksullukla mücadelede önemlidir. 2021 yılında yayınlanan Beyaz Kitap'ta Çin, yeni dönem önceliklerine insanlık için ortak geleceğe sahip bir topluluğuna teşvik, Güney-Güney<sup>1</sup> iş birliği, KYG ve gelişmekte olan ülkelere yardım ederek 2030 sürdürülebilir kalkınma vizyonu koymuştur (White Paper, January 2021). Kalkınmanın tüm insanlığın ortak çıkarına olduğu, gelişmekte olan ülkeler ilerlemedikçe dünyanın istikrarı ve refahı sağlayamayacağı belirtilmiştir. Kısaca Çin, insanlığın ilerleyebilmesi için geride kimseyi bırakmama hedefi koymuştur.

Çin'in yoksullukla mücadeledeki başarısının KYG yatırımlarıyla küresel yoksullukla mücadele ve kalkınma yoluyla mutlak yoksulluğun azaltılmasında da rol oynayabileceği bir tartışma sorusudur. Bu çalışmada Kuşak ve Yol Girişimin küresel çapta yaptığı yatırımlarla yoksulluğun ortadan kaldırılmasına etkileri Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi gibi çeşitli kurumların 2030 yılı öngörülü raporlarına ve çeşitli araştırma makalelerine dayanarak incelenmiştir.

<sup>1</sup> Burada Güney tanımı aslında coğrafi bir tanımdan daha çok gelişmekte olan ülkeler veya üçüncü dünya ülkeleri arasındaki iş birliği ve dayanışmasını temsil eder.

## 2. Yoksullukla Mücadelede Kuşak ve Yol Girişiminin Yarattığı İmkanlar

Kuşak ve Yol Girişimi, karşılıklı anlayışla güveni artırarak ve çok yönlü değişimleri güçlendirerek ortak kalkınma, refah, barış ve dostluğa giden yolu destekleyen bir kazan-kazan iş birliğidir (National Development and Reform Commission, March 2015). Kuşak ve Yol Girişimi ticaret yollarının yeniden canlandırılması ve aynı zamanda birçok devlete farklı yollardan yatırım yapılarak önemli bir canlanma sağlayacak bir projedir. Kısaca dünya ticaretinde canlanma sağlayacak yirmi birinci yüzyılın en önemli ekonomik kalkınma ve yatırım projesidir. Xi Jinping'in 2013 yılında Bir Kuşak Bir Yol projesini Kazakistan'da ilan etmesi yatırımların paylaşım odaklı olacağını bir göstergesiydi. Çünkü Kuşak ve Yol Girişimi, Xi Jinping'in de birçok kez belirttiği gibi, insanlığın geleceğini ortak inşa etme vizyonu edinmiştir (Belt and Road Forum, 2019). 2013'ten Haziran 2020'ye kadar Çin, KYG ülkelerine buna binlerce iş imkânı yaratılması da dahil olmak üzere yaklaşık 755 milyar dolarlık yatırım gerçekleştirmiştir (United Nations Department of Economic and Social Affairs, June 2021: 11). Dünya Bankası'na göre projenin tam olarak hayata geçirilmesiyle 32 milyon insan yoksulluktan kurtulması, küresel ticaretin yüzde 6,2 ve koridor etrafındaki ticaretin yüzde 9,7 artırması öngörülmektedir (The World Bank, 2019).

Kuşak ve Yol Girişiminin kalkınma ve yoksulluğun azaltılmasındaki rolü hakkında Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından güven ifade edilmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Mayıs 2017'de Pekin'de düzenlenen Kuşak ve Yol Forumu'nda "*Bu projenin sürdürülebilir büyüme ve kalkınma vasıtasıyla vatandaşlarımızın hayat standartlarında gerçekleştireceği artış, hepimizin ortak başarısı olacaktır.*" (BBC Türkçe, 2017) diyerek Kuşak ve Yol kalkınmasına olan inancını belirtmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı'na (*İngilizce*: United States Agency for International Development) göre 21. yüzyılın ikinci on yılında;

- Çoğunluğu gelişmekte olan Asya ve Afrika'da olmak üzere 2,6 milyar insan 24 saat elektriksiz kalmaktadır.
- Dünyada yaklaşık 800 milyon insanın suya erişimi yoktur ve yaklaşık 2,5 milyar insan temel sağlık hizmetlerinden yoksun yaşamaktadır.
- Yaklaşık 1-1,5 milyar kişi güvenilir telefon hizmetine sahip değildir.
- Gelişmekte olan ülkelerdeki insanların yaklaşık yüzde 20'sinin internete erişimi vardır (Luft, November 2016).

Dünyada altyapı eksikliğinden dolayı yoksulluk içinde yaşayan büyük bir kitle bulunmaktadır. Kuşak ve Yolu Girişimi, altyapı yatırımlarıyla sorunların çözümünde rol oynayacaktır. Bu sayede ekonomik kalkınmanın önündeki en büyük engellerden biri olan altyapı açığını kapatarak büyümenin artırılması, yoksulluğun azaltılması ve milyarlarca insanı birbirine bağlanması hedeflenmektedir. Kuşak ve Yol Girişimi sayesinde altyapı sorunu çözülecek, ticaret canlandırılacak, büyüme gerçekleştirilecek ve bu büyüme sayesinde refah ve yoksulluk azalacaktır. Altyapı yatırımları yoluyla, KYG'nin ek olarak 8,7 milyon insanı aşırı yoksulluktan kurtarılabilir. Bunun KYG'ye dahil ülkelerde 5,1 milyon, KYG'ye dahil olmayan ülkelerde 3,7 milyon kişiyi aşırı yoksulluktan kurtaracağı öngörülmektedir (People's Daily, 2019). Dünya Bankası tarafından yayınlanan bir diğer araştırmaya göre, KYG tam olarak uygulandığında 7,6 milyon insanı aşırı yoksulluktan 32 milyon insanı orta derecede yoksulluktan kurtaracağı öngörülmektedir (China Daily, 2019; The World Bank, 2019; United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2022: 19).

Asya Altyapı Yatırım Bankası ulaşım yollarının geliştirilmesinin yanı sıra çeşitli hastaneler gibi yatırımlar yaparak KYG ülkelerinin gelişmesine hizmet etmektedir. Örneğin, 2017 yılında Çin, Afrika'ya 39 milyon dolar yatırım gerçekleştirmiştir (Russia Today, 2018). Çin, Kuşak ve Yol Girişimiyle Kenya, Nijerya ve Etiyopya gibi ülkelere altyapı, enerji, tren ve otoyollar inşa ederek Afrika'nın kalkınmasını desteklemiştir. 2000 yılından 2020 yılına kadar Çin, Afrika'da 10,000 kilometre demiryolu ve 100,000 kilometre karayolu inşa etmiştir. Ayrıca yaklaşık 1,000 köprü,



100 liman ve 80 enerji tesisi projesinde inşa edilmesine yardımcı olmuştur (China Daily, 2022). Çin, Afrika kıtasında 130 sağlık tesisi, 45 spor salonu ve 170 okulun inşasını da finanse etmiştir (The State Council Information Office of the People's Republic of China, November 2021). Batılı ülkelerin Afrika'ya bu tarz yatırımlar yapmamasına rağmen Çin, Afrika ile Kuşak ve Yol Girişimi ve kazan-kazan politikalarıyla sadece ticareti geliştirmekle kalmamış, her ülkeye ciddi yatırımlar da yapmıştır. Ayrıca Kuşak ve Yol Girişimi'yle artan ticaretin yol üzerindeki her ülkede iş imkânı yaratılmasıyla kalmamakta ve yoksulluğun azaltılmasında da rol oynamaktadır.

Çin, son 70 yılda Asya, Afrika, Latin Amerika ve Karayipler, Okyanusya ve Avrupa'daki 160'tan fazla ülkeye ve uluslararası kuruluşlara çeşitli şekillerde yardım sağlamış, uygun ülkelerin borçlarını azaltmış veya muaf tutmuş ve geliştirmekte olan ülkelerin Binyıl Kalkınma Hedeflerine ulaşma çabalarında yardım etmiştir (The State Council Information Office of the People's Republic of China, April 2021). 2013-2018 yılları arasındaki bu yardımların yüzde 44,65'i Afrika'ya, yüzde 36,82'si Asya'ya, yüzde 7,27'si Latin Amerika ve Karayiplere, yüzde 3,71'i Okyanusya bölgesine harcanmıştır (The State Council Information Office of the People's Republic of China, January 2021). Çin, köy yoksulluğunun azaltılması konusundaki deneyimini teşvik etmek, yerel köylerin organizasyon yeteneğini geliştirmek, çiftçileri tarımsal faaliyetlerdeki çabalarını birleştirmeye teşvik etmek ve kalkınma için yeni bir vizyon geliştirmek için Laos, Myanmar ve Kamboçya'da pilot projeler başlatmıştır. Çin, Afrika'da başta kadın ve çocuklara fayda sağlayan 200 "Mutlu Yaşam Projesi" gibi yoksulluğu azaltma projesi gerçekleştirmiştir. "Tarımsal Kalkınma Projeleri" 100 Afrika köyüne fayda sağlamış ve Afrika'da 500.000'den fazla yerel halkın yararına 24 tarımsal teknoloji tanıtım merkezi inşa etmiştir. Çin, 2018 yılı sonuna kadar 52 Afrika ülkesinden 2.122 kursiyere tarımsal eğitim vermiştir (Embassy of People's Republic of China in the Republic of South Africa, 2021). Örneğin Çin, Fildişi Sahili'nde pirinç verimini artırma, Tanzanya, Zanzibar'da su ürünleri yetiştiriciliğini iyileştirme, Doğu Timor'da kahve çeşitlerini ve işleme yöntemlerini iyileştirme konusunda teknik eğitim programları sunmak için tarım uzmanları göndermiştir (The State Council Information Office of the People's Republic of China, January 2021). Çin, Bangladeş'te Shahjalal Gübre Fabrikası'nın inşasına yardım etmiştir. 2015 yılında faaliyete geçtiğinden bu yana fabrika, toplam 1,1 milyon ton üretim gerçekleştirmiş ve 400 milyon ABD dolarının üzerinde döviz tasarrufu sağlamıştır. Küba'daki Çin destekli meyve ve sebze işleme tesisi, Tacikistan'daki sülfürik asit tesisi, yerel üretim verimliliğini artırmış, yerel gelir ve vergi gelirlerini artırmıştır. Yerelleştirmeye öncelik veren bu programlar, yerel halk için istihdamı artırmış ve işgücü becerilerini geliştirmiştir (The State Council Information Office of the People's Republic of China, January 2021).

### **3. 2030 Sürdürülebilir Kalkınmasında Kuşak ve Yol Girişiminin Rolü**

2015 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDG), 2030 yılına kadar yoksulluğun sona erdirilmesi, insanlığın barış ve refah içinde yaşanabileceği bir dünya sağlanması için evrensel bir eylem çağrısıdır. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi açıklıkla, yoksullukla, iklim değişikliğiyle mücadele etmek, daha iyi sağlık, eğitim ve altyapı hizmetleri sağlamak ve cinsiyet ayrımcılığına yönelik eşitsizliği sona erdirmek gibi 17 hedef belirlemiştir. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri kalkınmanın sosyal, ekonomik ve çevresel sürdürülebilirliğinin dengelemesi gerektiği ve en geride kalan ülkeler için ilerlemeye öncelik verilmesini taahhüt etmektedir (United Nations, 2015). Kuşak ve Yol Girişimi, Çin'in ulusal ve uluslararası sürdürülebilir kalkınmanın merkezi haline gelmiştir. Çin, KYG'yle yaptığı yatırımlarla kalkınma, altyapı eksiklerinin tamamlanması ve yoksulluğun azaltılması sağlamaktadır. Dünya Bankası tarafından yayınlanan başka bir rapora göre, Kenya ve Tanzanya gibi ülkelerde, 2030 yılına kadar 700 bin yoksul insanı aşırı yoksulluktan kurtulması beklenirken, KYG projeleri sayesinde Güney Asya ve Pakistan'da 1,1 milyon insanın yoksulluk sınırının üstüne çıkarması beklenmektedir. Bangladeş ve Hindistan'da ise daha az sayıda olmasına rağmen yaklaşık 230 bin, Nepal'de 60 bin, Pasifik ve Filipinler'de 90 bin kişiyi aşırı yoksulluktan kurtarması beklenmektedir (Maliszewska & Mensbrugg, April 2019). Buna ek olarak, Mayıs 2017'den bu yana Çin, KYG rotaları

boyunca gelişmekte olan ülkelere acil gıda yardımına 2 milyar Yuan (281 milyon dolar) yatırım yapmıştır (Sintusingha, Wu, Lin, Han&Qin, 2021: 72). KYG'nin 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynadığı açıktır.

*“Kendisinin başarılı olmasını isteyen, başkalarının da başarılı olmasına yardım etmelidir; Kendini geliştirmek isteyen, başkalarının da gelişmesine yardım etmelidir” Konfüçyüs*

Bu söz Çin'in insanlık için ortak geleceğe sahip bir topluluk inşası ve KYG'nin karşılıklı kazanca yönelik “kazan-kazan” iş birliğinin iki bin yıllık Konfüçyüsçü köklere dayandığını göstermektedir (Lin&Wang, 2017: 151; Khan, Wang&Ali, 2021). Çin'in insanlık için ortak geleceğe sahip bir topluluk inşası ve kazan-kazan gibi kavramlar 21'nci yüzyılın başında ortaya çıkmış gibi görüneler de Marksizm, Konfüçyüs ve Mensiyüs'ün barış içinde dünyanın iyileştirilmesi, açlık ve yoksulluğun ortadan kaldırılması öğretileri temeline dayanmaktadır (Khan, Wang&Ali, 2021). Tek taraflı kazancın aksine, Çin'in “kazan-kazan” iş birliği, KYG'nin paylaşımcı karakterinin önemli bir göstergesidir. Ayrıca Xi Jinping'in her konuşmasında ve ortak yönetim söyleminde insanlığın ortak kalkınmasına vurgu yapması sürdürülebilir kalkınma politikalarıyla uyumludur. Örneğin Çin, 2035 yılına kadar Afrika'ya 60 milyar dolarlık kalkınma finansmanı taahhüt etmiş ve bunun 10 milyar dolarını şimdiden gerçekleştirmiştir (Sun, 2021). Çin'in Afrika'daki 10.000'den fazla şirketi, yalnızca birkaç milyon Afikalı için iş yaratmakla kalmamış, aynı zamanda teknik eğitim ve teknoloji transferi de sağlamıştır (Brown, 2021). KYG, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşılmasına yardımcı olmak için potansiyel olarak önemli bir aracı temsil etmektedir. KYG bağlantılı Afrika projelerinden elde edilen kanıtlar, Çin'in altyapı inşaatının bu ülkelerin üretim kapasitelerini artırdığını göstermektedir (Renwick ve diğerleri, 2018). Batılılar tarafından acımasızca kaynakları sömürülen Afrika halkı, paylaşımcı ve karşılıklı kazanca dayalı KYG yatırımları ve yardımlarıyla zenginleşebilecektir.

Çinli şirketler Afrika ülkelerindeki yerel yönetimlerin iş birliğiyle 30'dan fazla işleyen endüstri parkı kurmuş ve 70'ten fazla endüstri parkının inşaatı da devam etmekte olan olduğu bilinmektedir. Afrika'ya yatırım yapan 9.000'i aşan Çinli özel şirketlerin yatırımları 20 milyar doları aşmıştır. 2012 yılında Etiyopya'daki ilk endüstri parkını finanse eden Çin'in Guangdong Eyaleti bulunan bir kadın ayakkabısı üreticisi, yıllık 2 milyon çifti aşan ayakkabı ihracat ederek Etiyopya için önemli bir döviz kazancı sağlamakta ve yerel istihdam yaratmaktadır (China Today, 2022). Afrika Birliği zirvesinde kabul edilen Gündem 2063 ve ilk 10 yıllık planı, sanayileşmeye ve sürdürülebilir kalkınmaya öncelik vererek Afrika'yı yeni bir kalkınma aşamasına taşımaya amaçlamaktadır. Çin'in sürdürülebilir ekonomik büyüme elde etmek için emek yoğun sanayilerden daha sermaye ve teknoloji yoğunluklu sektörlere doğru yapısal bir yükseltmeye ihtiyacı varken, Afrika'nın yoksulluğun azaltılmasına ve sanayileşmenin anahtarı olan etkili ve sürdürülebilir ekonomik büyümeye ihtiyacı vardır. Çoğunluğu henüz imalat sanayilerine entegre edilmemiş olan bir milyar nüfusa sahip Afrika, potansiyel olarak Çin'den taşınan üretim kapasitesi için ideal bir yer haline gelebilir. Çin ile Afrika ülkelerinin endüstriyel iş birliği süreci, herhangi bir tarafın çıkarına değil, eşitlik ve birlikte refahın damgasını vurduğu daha iyi bir dünya yaratmanın ortak ve kalıcı amacına hizmet ettiğini göstermektedir. Bu ikili kazan-kazan iş birliği anlayışı ve Çin'in üretim kapasitesini Afrika'ya taşınması istihdam yaratılması, ilgili ülkelerde gelirlerin artırılmasına yardımcı olabilir ve Afrika ülkelerinde pozitif sanayileşme için bir ortam yaratabilir (Lian, 2018; China Today, 2022).

Küresel Kovid19 salgınında küresel tedarik zincirlerinde ciddi sorunlar yaşanmıştır. Demir İpek Yolu sayesinde, Avrasya genelinde, Çin-Avrupa Demiryolu Ekspresi şu ana kadar 200 milyar doların üzerinde mal taşımış ve uluslararası tedarik zincirlerinin istikrarına büyük katkı sağlanmıştır. 2021 Aralık ayında açılan Çin-Laos Demiryolu bir ay içinde Çin'in güneybatısındaki Kunming şehri üzerinden 100 milyon dolardan fazla mal nakledilmiştir. Demiryolu, Laos'u Çin-Avrupa Demiryolu Ekspresi de dahil olmak üzere geniş KYG ağına bağladığından, ülkedeki toplam geliri uzun vadede yüzde 21'e kadar artırabileceği öngörülmektedir (Su, 2022). Çin ile Laos arasında inşa edilen demiryolu sayesinde Laos'tan Çin'e yapılan tarım ihracatını artmasını sağlamıştır. 3 Aralık 2022'de Çin-Laos Demiryolu ilk yıllık açılış yıldönümünü kutlamış “Mutluluk, gelişme ve dostluk yolu” olarak anılan demiryolu, bir yıl içinde 8,5 milyon yolcu ve 11,2 milyon ton yük taşıyarak Güneydoğu Asya'nın “altın geçidi” haline gelmiştir (Global Times, 2022; The

State Council Information Office of the People's Republic of China, 2022). Laos'un ihracatının yüzde 20'sini tarım ürünlerinin ihracatı oluşturmaktadır ve tarım üretimi genelde yoksullar tarafından yapılmaktadır. Laos-Çin tren koridorunun açılmasıyla Laos'un Çin, Tayland ve Vietnam arasındaki bölgesel ticaretin gelişmesi ve lojistik hizmetlerinin iyileşmesi sağlanmıştır (The World Bank Group, 2022). Laos'ta tarımsal ve bölgesel iyileştirmelerle 2013 yılında yüzde 24,6 olan yoksulluk 2019 yılında yüzde 18,3'e düşmüştür (The World Bank Group, 2022: 25).

Çin, Cakarta-Bandung Yüksek Hızlı Tren inşasında yer alarak dünyanın en kötü trafik yoğunluğuna sahip Endonezya'da trafik çözerek ulaşımı hızlandırılmasına yardımcı olmaktadır. Projenin Haziran 2023 tamamlanmasıyla Endonezya, Güneydoğu Asya'da yüksek hızlı demiryoluna sahip ilk ülke olacak ve Cakarta ile Bandung arasındaki seyahat süresini dört saatten yaklaşık 40 dakikaya düşürecektir. Endonezya'nın popüler bir turizm merkezi Bandung, aynı zamanda ülkenin tekstil endüstrisinin merkezidir. Yüksek hızlı demiryolunun tamamlanmasıyla, Bandung ile Cakarta'nın finans merkezi arasındaki iletişim ve lojistiği doğrudan iyileştirmesi, hafif raylı sistem ve diğer destekleyici ulaşım tesislerinin inşasını hızlandırarak kentsel trafik yoğunluğunu azaltması beklenmektedir. Demiryolunun inşası dışında Çin, Endonezya demiryollarının uzun vadeli gelişimini desteklemek için teknoloji transferleri konusunda da anlaşmaya varmıştır (NIKKEI Asia, 2022; CGTN, 2022). Bu projeye Çin altyapı sorunu yaşayan Endonezya'nın bir sorununu çözmesine destek olurken hızlı kalkınmasına yardımcı olmaktadır.

Bazı araştırmacılar Marshall Planı ile Kuşak ve Yol Girişimi arasında bir karşılaştırma yapmaktadır (Chen, 2014). Genellikle batı Çin'in Kuşak ve Yol Girişimiyle yapılan projeleri ülkeleri "borç tuzağı diplomasisi" ya da "yoksulluk tuzağına düşürme" olarak adlandırmaktadır (Chellaney, 2017; BBC, 2022). Proje sırasında yapılan yardımların karşılıksız olmadığını iddia edilmektedir. "*Borç tuzağı diplomasisini*" tanımlamak için en çok örnek olarak Sri Lanka ve Malezya'daki tartışmalı KYG projeleri gösterilmektedir. Sri Lanka ve Malezya'daki borç sorunları esas olarak yerel seçkinlerin ve Batı'nın egemen olduğu finansal piyasaların suiistimalinden kaynaklanmıştır (Jones & Hameiri, 2020). Marshall Planı ve KYG projesi küresel durgunluk dönemi yani İkinci Dünya Savaşı ve 2007 Mali krizi sonrası ticareti artırmak, yatırım yapmak, diplomatik destek kazanmak için ortaya çıkmış projelerdir. Fakat KYG'nin Marshall ile benzerliklerine rağmen benzer sonuçlar öne sürmek için oldukça erkendir (Shen & Chan, 2018). Ancak Marshall ve KYG arasında ciddi farklar da bulunmaktadır. Marshall Planı'ndan farklı olarak KYG, askeri ittifaklara (NATO) üyeliğe katılımı veya zımnî desteğe dayanmamaktadır. Çin yeni bir Soğuk Savaş'a değil, 21. yüzyıldaki ekonomik kalkınmasına odaklanmıştır (Telegraph, 2019). Ayrıca Marshall Planı'nın aksine KYG, ülkelere yardımdan ziyade gelişmekte olan ülkeleri geliştirme vizyonuna sahiptir ve silah yardımını içermemektedir.

#### **4. Kuşak ve Yol Girişiminin Altyapı Yatırımlarıyla Yoksulluğun Azaltılması**

"*Zengin olmak istiyorsan önce yollar inşa et*" Çin'de bir atasözü yollar inşa etmenin kalkınmadaki önemine ışık tutmaktadır. Çin'in kalkınma deneyimine göre altyapı, büyümeyi hızlandırma ve yoksulluğu azaltmada önemli bir rol oynamıştır. Ticaret yollar üzerinde yapılmaktadır. Bu nedenle gelişmiş karayolları ve tren yollarının inşası kalkınmasının anahtarı olmuştur. Bu düşünce ekonomik bir mantığa sahiptir: Dünya Bankası verilerini kullanarak yapılan bir analizde, "*Arsa maliyeti olmadan 2012 yılında 1 kilometrelik otoyolun birim maliyeti 2000 yılının birim maliyetinin iki katıdır. Özellikle kentsel koridorların yakınında arazi fiyatları artıyorsa, otoyolları önceden planlanması gerekmektedir.*" (Lin & Wang, 2017). Yani önceden planlanarak yapılan yol ve altyapı yatırımları geleceğe yönelik zenginliği artırma yatırımlarıdır. Çin, Kuşak ve Yol Girişimiyle yoksulluğun yaygın olduğu ülkelerde altyapı projelerini destekleyerek çok boyutlu yoksulluğun azaltılmasında kilit bir görev üstlenmektedir. Çinli şirketler Nairobi, Kenya ve diğer şehirlerde sağlıklı su temini, kanalizasyon ve arıtma tesisleri kurmuştur. Ayrıca Çin, Afrika'daki belediye altyapı projelerine, 8 hastane, 18 okul ve üniversite, devlet binaları ve 10 binden fazla apartmanın yapımına destek vermiştir (Zhi, 2018). 2010'dan Mayıs 2012'ye kadar Çin, 92 Afrika projesi için 11,3 milyar ABD Doları değerinde imtiyazlı kredileri onaylamıştır. (Erdei-Késmárki-Gall & Neszmélyi, 2017: 23). 2020 yılında yüzde 8 olan KYG toplam yatırımlarında Afrika ve Orta

Doğu'nun payı 2021'de yüzde 38'e yükselmiştir. Arap ve Orta Doğu ülkelerindeki Çin yatırımları yaklaşık yüzde 360 oranında artmış ve 2020 yılına göre inşaat yüzde 116 oranında arttığını görülmüştür. 2021 yılı içinde Irak, yaklaşık 10,5 milyar dolarlık inşaat sözleşmesiyle en fazla yatırım alan ülke olmuştur (Çalışkan, 2023).

Kuşak ve Yol Girişimi, Arap ülkelerinde yerel halkın geçim kaynaklarının iyileştirilmesinde de olumlu sonuçlar elde etmiştir. Çin, Arap ülkelerinin sanayileşmesini desteklemek için 15 milyar dolar sağlamıştır. Çinli şirketler Cezayir merkez limanına, banliyö demiryolu, Mısır fiberglas üretim hattı, Kahire metro ağı, BAE Khalifa Limanı Faz II konteyner terminali ve Moritanya Liman genişletme, Fas'ın "Muhammed VI Köprüsü", Katar Lusay Stadyumu, Ürdün'ün Atarat Petrol Şeyl Santrali, Umman Suhar Bağımsız Elektrik Santrali Projesi, Umman (el-Duqm) limanı, Sudan'ın Yukarı Atbara Su Koruma Merkezi vb. projeleri üstlenmiştir (Degang, 2019).

Çin, Kuşak ve Yol Girişimiyle iletişim kurduğu tüm ülkelere dostluk elini uzatmış ve yardım etmiştir. Gana'da "Aydınlatma plan" ile yedi eyalette 700 köyün elektrik sorununu çözülmüş; üç ana alanda su temini projeleriyle 500.000'den fazla kişiye sağlıklı su sağlamış ve bir EPC projesi 30.000 sosyal konut sağlayarak yerel halkın yaşam koşullarını iyileştirmiştir (Zhi, 2018: 36). Özetle, altyapı geliştirilmesi Çin ve Afrika arasındaki iş birliği için en önemli sektörlerden biri haline gelmiştir. Ön verilere göre, Afrika kıtasının tüm güneyindeki ülkelerde Çin'den müteahhitler tarafından yürütülen projeler vardır. Bunlar arasında 6.000 mil yol, 7.000 mil demiryolu hattı, 16 liman ve yaklaşık 20 şehir havaalanı, kıtadaki hidroelektrik santrallerinin yüzde 90'ı ve 30'dan fazla şehirde su ve elektrik tedarik sistemleri yer almaktadır (Zhi, 2018: 38). Altyapı yatırımlarıyla çok sayıda yoksul insan hizmetlerden yararlanmakta ve yaşam koşulları iyileşmektedir. Bu yatırımlar, sorunu çözmeyen geçici gıda yardımları olmaktan ziyade yoksulluk sorununun çözümünde kalıcı yardım olması açısından da önemlidir.

Çin, ayrıca gelişen ülkelere KYG'yle inovatif yardım ve yatırımlar yapmaktadır. Yıllardır çeşitli ülkelerin ve uluslararası kuruluşların para yardımları kalkınma ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasında etkili olmamıştır. Yaratılan iş olanakları ve ekonomik gelişme fırsatlarının paylaşılmasıyla yükselen gelir düzeyleri yoksulluğun ortadan kaldırılmasında daha etkili olmaktadır (Zhang, 2019). Çin, Afrika'nın ekonomik toparlanmasına katkıda bulunarak dijital ekonomi, havacılık, temiz enerji ve yeni altyapı gibi yeni alanlarda 1.100'den fazla iş birliği projesiyle Çin-Afrika iş birliklerini de arttırmıştır. KYG kapsamında, Addis Ababa-Cibuti Demiryolu, Kenya'daki Mombasa-Nairobi Standart Hatlı Demiryolu, 1 Numaralı Kongo Ulusal Karayolu, Senegal'de Thies-Touba otoyolu, Gentil-Omboue Limanı sahil yolu ve Gabon'da Booué Köprüsü ile Nijerya Demiryolu Modernizasyon Projesi'nin birinci ve ikinci fazları dahil olmak üzere bir dizi ulaşım altyapısı projesi tamamlanmış ve ulaşımına açılmıştır. Cibuti'deki Doraleh Çok Amaçlı Limanı ve Togo'daki Lome Konteyner Terminali gibi projeler antrepo ticaretin artırılmasında başarılı olmuştur. Bu projeler, bölgesel bağlantı ve entegrasyonun artırılmasında önemli bir rol oynamıştır. Nüfusunun yüzde 25'inin düzenli elektrik sağlanabildiği Zambiya'da Kafue Gorge Aşağı Hidroelektrik Santrali'nin Çin tarafından inşa edilmesiyle elektrik kesintilerinin azaltılması beklenmektedir (China Daily, 2021).

Afrika kıtası su kaynakları, ekilebilir arazi ve iyi bir iklim gibi tarımın gelişmesi için gerekli olan tüm doğal koşullara sahiptir. Aynı zamanda Afrika kıtası tarımsal işgücü ve rekabetçi bir işgücü gibi konularda da avantajlıdır. Fakat Afrika'nın tarım alanı, toplam ekilebilir arazisinin yalnızca yüzde 27,3'ünü oluşturmaktadır. Ne yazık ki birçok Afrika ülkesi, tarımsal teknolojik altyapısı geri kalmış, insan emeğine dayanan, ilkel ve verimliliği de oldukça düşük bir tarım aşamasındadır. Bu nedenle Afrika'nın toplam tahıl üretimi ciddi şekilde yetersizdir. 54 Afrika ülkesinden 40'tan fazlası gıda sıkıntısı çekmekte, 28 ülke ise gıda yardımına muhtaç durumdadır. Bunun yanında çoğu Afrika ülkesinde hayvancılık ve balıkçılık kaynakları etkin bir şekilde gelişmemiştir. Afrika'yla 50 yıllık tarımsal iş birliği geçmişi olan Çin, KYG'yle Afrika'nın tarımsal yatırımlarını geliştirmeye ve desteklemeye devam etmektedir. Çin 12 Afrika ülkesiyle, Çin'e ihrac edecekleri ürünlerin yüzde 98'i için sıfır tarife konusunda anlaşma imzalamış ve daha fazla Afrika tarım ürününün Çin pazarına ulaşmasını sağlamıştır. Modern tarım teknolojisi değişimi, tanıtımı ve eğitimi için ilk dört Çin-Afrika ortak merkezi açılmıştır (Zhida, 2018; Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2022). 2021 yılında Çin- Afrika İşbirliği Forumu Dakar Eylem

Planı'nda (2022-2024) Çin, Afrika'da yoksulluğu azaltmak için 10 tarım yardım projesi planlanmıştır. Çinli şirketlerin tarım yatırımı "1000 köy için 100 şirket" projesiyle kırsal alanlarda iş imkanları yaratılarak yoksulluğun azaltılması ve tarım imkanlarının iyileştirilmesi planlanmıştır (Forum on China-Africa Cooperation, 2021).

Doğal kaynaklar açısından dünyanın en zengin kıtası olan Afrika dünyanın en fakir kıtasıdır. Ne yazık ki batılılar Afrika'nın kalkınması için yatırımlara para harcamamışlardır. 1960-2003 yılları arasında batılı ülkeleri Afrika'ya 600 milyon dolar yardım yapılmıştır. Peki bu yardımlar nereye harcanmıştır? Bu paralar yiyecek, sağlık ve eğitim gibi harcamalara yapılmıştır. Fakat hiçbiri Afrika'nın kalkınması için olacak yatırımlara harcanmamıştır. Bu bugüne kadar ki batılı ülkeler tarafından yapılan yardımlar ile KYG'yle yapılan kalkınma yardımları arasındaki farkı göstermektedir. ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'ın Güney Afrika'yı Çin'in kaynaklarını sömürme konusunda dikkatli olmasını uyarması sonrası Güney Afrika Devlet Başkanı Zuma'nın, "Afrika'nın Avrupa ile geçmişteki ekonomik tecrübesi, diğer ülkelerle ortaklıklara girerken dikkatli olunması gerektiğini gösterdi. Çin'in niyetinin, bugüne kadar Afrika ülkelerini sadece kendi çıkarları için etkilemeye çalışan Avrupa'dan kesinlikle farklı olduğuna inanıyoruz." (Brown, 2021) diye belirtmesi Kuşak ve Yol yatırımlarının karşılıklı kazanca yönelik bir girişim olduğunu göstermektedir. Kuşak ve Yol Girişimi'nin ortak geleceği paylaşma söylemi sıradan bir siyasi slogan değil, halkın yararına pragmatik bir eylemdir (The State Council Information Office of the People's Republic of China, April 2021). Büyük ölçekli yatırımlar, KYG'de yer alan ülkeler ve dünya için değerli kalkınma fırsatları sunmaktadır.

## 5. Sonuç

Çin'in başarılarının ardındaki itici güç adil ve insanca bir düzen inşa etme hayalini gerçekleştirmek için çabalayan ÇKP'nin sosyalizm mücadelesi bulunmaktadır. Yoksul ülkelere yüzlerce milyon dolar harcanmasında rağmen başarıya ulaşamaması ÇKP önderliğindeki sosyalizmin adil, eşit ve paylaşımcı dünya kurma özleminin küresel yoksulluğun azaltılmasındaki önemini göstermektedir. ÇKP'nin bu mücadelesi sayesinde küresel yoksulluğun yüzde 70'i ortadan kaldırılmış ve insanlık refaha ermiştir. Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, çeşitli kurumlar ve Çin tarafından yayınlanan raporlara göre Kuşak ve Yol Girişimi küresel yoksulluğun azaltılmasına ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine hizmet ettiği görülmektedir. 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve KYG geride kalmış ülkeleri kalkındırmaya odaklanması aynı hedefte buluştuklarını göstermektedir. Çin, küresel sürdürülebilir kalkınmanın yaratılması için yoksulluğun yaygın olduğu ve gelişmekte olan Afrika ve Güney Asya ülkelerine yatırımlarını yoğunlaştırmıştır. Kuşak ve Yol Girişimi'nin yoksulluğun yüksek olduğu bölgelerdeki finans ve altyapı yatırımları sayesinde küresel açlık, aşırı yoksulluğun ortadan kaldırılması veya azaltılması kesin gözükmemektedir. Ayrıca KYG yatırımlarıyla gelişmekte olan ülkelerin altyapı sorunları çözülmekte, teknoloji transferi ve eğitimleri sağlanmaktadır. Çin yönetimi kalkınmanın tek taraflı olmayacağını farkındadır. Bu yüzden Çin, KYG yatırımlarının tek yönlü kazanç yerine karşılıklı ortak kazanç ile ortak geleceğini inşa edilmesine odaklanmıştır. Çin, KYG'yle gelişmekte olan ülkelere yatırımlar yoluyla destekleyerek geride kimseyi bırakmamayı hedeflemektedir. Ayrıca KYG yatırımları, ülkelere askeri üs kurulması, silah yardımı ve ittifak üyeliğine katılımını içermemektedir. Bu durum 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'yle barışık olduğunu, KYG yatırımlarının sadece küresel kalkınma ve ticareti geliştirmeye odaklandığını kanıtlamaktadır.

## Kaynakça

BBC Türkçe. (2017, Mayıs 14). *Erdoğan: Modern İpek Yolu vatandaşlarımızın hayat standardını artıracak*. BBC Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39913491> adresinden alındı

BBC. (2022, January 6). *China: Is it burdening poor countries with unsustainable debt?*. BBC: <https://www.bbc.com/news/59585507> adresinden alındı

- Belt and Road Forum. (2019, April 28). *Xi Jinping Chairs and Addresses the Leaders' Roundtable of the Second Belt and Road Forum for International Cooperation (BRF)*. Belt and Road Forum: <http://www.beltandroadforum.org/english/n100/2019/0429/c22-1392.html> adresinden alındı
- Brown, W. N. (2021). *Chasing the Chinese Dream: Four Decades of Following China's War on Poverty*. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-981-16-0654-0>. Retrieved from William N. Brown, Chasing the Chinese Dream: Four Decades of Following China's War on Poverty (2021): 213, DOI: <https://doi.org/10.1007/978-981-16-0654-0>.
- Chen, D. (2014, November 10). China's 'Marshall Plan' Is Much More: China's 'one belt, one road' initiative is no Marshall plan—it's far more ambitious. The Diplomat: <https://thediplomat.com/2014/11/chinas-marshall-plan-is-much-more/> adresinden alındı
- Chellaney, B. (2017). *China's Debt-Trap Diplomacy*. Project Syndicate. <https://www.project-syndicate.org/commentary/china-one-belt-one-road-loans-debt-by-brahma-chellaney-2017-01> adresinden alındı
- China Daily. (2019, October 18). *China's battle against poverty makes great progress, inspires world efforts*. China Daily: <https://www.chinadaily.com.cn/a/201910/18/WS5da96398a310cf3e35571529.html> adresinden alındı
- China Daily. (2021, August 12). *Chinese-built hydropower station in Zambia turns on 1st generator*. China Daily: <https://global.chinadaily.com.cn/a/202108/12/WS61149015a310efa1bd6685db.html> adresinden alındı
- China Daily. (2022, August 27). *Africa on the go thanks to BRI-led makeover*. China Daily: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202208/27/WS63097aa7a310fd2b29e748df.html> adresinden alındı
- China Today. (2022, February 4). *China's private companies come into play in Sino-African economic cooperation*. China Today: [http://www.chinatoday.com.cn/ctenglish/2018/et/202102/t20210204\\_800235137.html](http://www.chinatoday.com.cn/ctenglish/2018/et/202102/t20210204_800235137.html) adresinden alındı
- CGTN. (2022, July 5). *China's BRI plays crucial role with Indonesia's economic growth*. CGTN: <https://news.cgtn.com/news/2022-07-05/China-s-BRI-plays-crucial-role-with-Indonesia-s-economic-growth-1bqkP701MuA/index.html> adresinden alındı.
- Çalışkan, S. (2023). *China's Expanding Influence in Iraq*. The Diplomat. <https://thediplomat.com/2023/03/chinas-expanding-influence-in-iraq/>
- Degang, S. (2019). *The West and the Islamic world are not conflicts of civilizations, but lack of hegemony and justice*. <https://www.toutiao.com/i6775660863496913421/> adresinden alındı.
- Erdei-Késmárki-Gally, S., & Neszmélyi, G. (2017). Regional Development in the World—China's Role in Africa. *Romanian Review of Regional Studies*, 13(1), 13-26.
- Embassy of People's Republic of China in the Republic of South Africa. (2021, March 9). *China and Africa Shall Share Poverty Reduction Experience to Create a Better Life for the People*. <https://www.mfa.gov.cn/ce/cezanew//eng/sgxw/t1859540.htm> adresinden alındı

- Forum on China-Africa Cooperation. (2021). Forum on China-Africa Cooperation Dakar Action Plan (2022-2024). The 8th Ministerial Conference of the Forum on China-Africa Cooperation. Dakar: Forum on China-Africa Cooperation. [https://www.fmprc.gov.cn/mfa\\_eng/wjdt\\_665385/2649\\_665393/202112/t20211202\\_10461183.html](https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/202112/t20211202_10461183.html) adresinden alındı
- Global Times. (2022, December 2). *China-Laos Railway demonstrates huge value after first year of operation*. Global Times. <https://www.globaltimes.cn/page/202212/1280993.shtml> adresinden alındı
- Jones, L., & Hameiri, S. (2020). Debunking the myth of 'debt-trap diplomacy': How recipient countries shape China's Belt and Road Initiative. Chatham House Research Paper.
- Khan, U., Wang, H., & Ali, I. (2021). A Sustainable Community of Shared Future for Mankind: Origin, Evolution and Philosophical Foundation. *Sustainability*, 13(16), 9352. MDPI AG. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.3390/su13169352>
- Lian, C. (2018). Relocating China's Manufacturing Capacity and Industrialisation to Africa. Simelane, T., & Managa, R. (Ed.), *Belt and road initiative: alternative development path for Africa* içinde (89-99 ss.). South Africa. Africa Institute of South Africa.
- Lin, J. Y., & Wang, Y. (2017). Development beyond aid: Utilizing comparative advantage in the Belt and Road Initiative to achieve win-win. *Journal of Infrastructure, Policy and Development, Volume 1*(Issue 2), 157.
- Luft, G. (November 2016). It's take a Road, China Belt and Road Initiative: An American Response to the New Silk Road. *Institute of Analysis of Global Security*, 4.
- Maliszewska, M., & Mensbrugg, D. v. (April 2019). *The Belt and Road Initiative Economic, Poverty and Environmental Impacts*. World Bank Group. World Bank Group.
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. (2022, August 18). *China and Africa: Strengthening Friendship, Solidarity and Cooperation for a New Era of Common Development*. Wang Yi Remarks: [https://www.fmprc.gov.cn/eng/zxxx\\_662805/202208/t20220819\\_10745617.html](https://www.fmprc.gov.cn/eng/zxxx_662805/202208/t20220819_10745617.html) adresinden alındı
- National Development and Reform Commission. (March 2015). *Vision and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st Century Maritime Silk Road*. National Development and Reform Commission.
- NIKKEI Asia. (2022, December 16). *How China helped build Indonesia's high-speed railway*. NIKKEI Asia: <https://asia.nikkei.com/Spotlight/Caixin/How-China-helped-build-Indonesia-s-high-speed-railway> adresinden alındı
- Oxford Business Group. (2021, January 28). *Has Covid-19 prompted the Belt and Road Initiative to go green?* Oxford Business Group: <https://oxfordbusinessgroup.com/news/has-covid-19-prompted-belt-and-road-initiative-go-green> adresinden alındı.
- People's Daily. (2019, Nisan 17). *BRI helps alleviate poverty worldwide: World Bank*. People's Daily: <http://en.people.cn/n3/2019/0417/c90000-9567761.html> adresinden alındı
- Renwick, N., Gu, J., & Gong, S. (2018). The impact of BRI investment in infrastructure on achieving the Sustainable Development Goals. K4D Emerging Issues Report. Brighton, UK: Institute of Development Studies.
- Russia Today. (2018, July 24). *West wants only quick buck from Africa, while China invests for win-win cooperation*. Russia Today: <https://www.rt.com/news/434119-china-xi-jinping-africa/> adresinden alındı.

- Shen, S., & Chan, W. (2018). A comparative study of the Belt and Road Initiative and the Marshall plan. *Palgrave Communications*, 4(1).
- Sintusingha, S., Wu, H., Lin, W., Han, S. S., & Qin, B. (Eds.). (2021). *International perspectives on the Belt and Road Initiative: A bottom-up approach*. Routledge.
- Sun, Y. (2021, December 27). *An examination of the 2035 Vision for China-Africa Cooperation*. Brookings: <https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/2021/12/27/an-examination-of-the-2035-vision-for-china-africa-cooperation/> adresinden alındı
- Su, W. (2022, January 5). *How China's growth drives 'growbalization*. China Daily,: [http://en.ce.cn/main/latest/202201/25/t20220125\\_37286490.shtml](http://en.ce.cn/main/latest/202201/25/t20220125_37286490.shtml) adresinden alındı
- Telegraph. (2019). *Marshall Plan vs Belt and Road*. <https://www.telegraph.co.uk/china-watch/business/belt-and-road-vs-marshall-plan/> adresinden alındı
- The State Council Information Office of the People's Republic of China. (November 2021). *China and Africa in the New Era: A Partnership of Equals*. The State Council Information Office of the People's Republic of China.
- The State Council Information Office of the People's Republic of China. (April 2021). *Poverty Alleviation: China's Experience and Contribution*. Beijing: Foreign Languages Press.
- The State Council Information Office of the People's Republic of China. (January 2021). *China's International Development Cooperation in the New Era*. White Paper,
- The State Council Information Office of the People's Republic of China. (2022, December 2). *China- Laos Railway promotes friendship, provides development opportunities*. [http://english.scio.gov.cn/beltandroad/2022-12/02/content\\_78548584.htm](http://english.scio.gov.cn/beltandroad/2022-12/02/content_78548584.htm) adresinden alındı
- The World Bank. (2019, June 18). *Success of China's Belt and Road Initiative Depends on deep policy Reforms, Study finds*. The World Bank: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2019/06/18/success-of-chinas-belt-road-initiative-depends-on-deep-policy-reforms-study-finds> adresinden alındı
- United Nations. (2015). *Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development A/RES/70/1*. [sustainabledevelopment.un.org](http://sustainabledevelopment.un.org).
- United Nations Development Programme and Oxford Poverty and Human Development Initiative. (2021). *Global Multidimensional Poverty Index 2021*. United Nations Development Programme and Oxford Poverty and Human Development Initiative.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs. (June 2021: 11). *Strengthening National Policy Capacities for Jointly Building the Belt and Road towards the Sustainable Development Goals*. United Nations Department of Economic and Social Affairs.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs. (2022). *Progress Report on the Belt and Road Initiative in Support of the United Nations 2030 Agenda for Sustainable Development*. United Nations Department of Economic and Social Affairs.
- White Paper. (January 2021). *China's International Development Cooperation in the New Era*. The State Council Information Office of the People's Republic of China.
- World Bank. (2019). *The 2030 Sustainable Development Agenda and the World Bank Group: Closing the SDGs Financial Gap*. <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/259801562965232326-0270022019/original/2030Agenda2019finalweb.pdf>: World Bank.



- World Bank Group. (2022). *Developing the Agribusiness Potential in the Laos-China Railway Corridor: Opportunities and Challenges*. Washington DC: The World Bank.
- World Bank, & World Bank. (2022a). *Four Decades of Poverty Reduction in China: Drivers, Insights for the World, and the Way Ahead*.
- Xiaoping, D. (2006). "Building a Socialism with Specifically Chinese Character," 30 Haziran 1984. In
- D. Xiaoping, *Selected Works of Deng Xiaoping Volume III (1982-1992)* (pp. 48-52). Beijing: Foreign Languages Press.
- Zhang, Y. (2019). Poverty Reduction Effect of Chinese Aid and Investment in the Belt and Road. *China Finance and Economic Review*, Vol. 8(No. 1), 73-92.
- Zhi, Y. (2018). State of Infrastructural Development Cooperation Between China and Africa. Simelane, T., & Managa, R. (Ed.), *Belt and road initiative: alternative development path for Africa* içinde (32-53 ss.). South Africa. Africa Institute of South Africa.
- Zhida, J. (2018). The One Belt One Road (OBOR) Initiative and China-Africa Agricultural Cooperation. Simelane, T., & Managa, R. (Ed.), *Belt and road initiative: alternative development path for Africa* içinde (32-53 ss.). South Africa. Africa Institute of South Africa.



# ULISA: Uluslararası Çalışmalar Dergisi

## Journal of International Studies

Cilt 7, Sayı 1 - Volume 7, Number 1

Mehmet ALKANALKA\*

\* Dr, Bağımsız Araştırmacı; Uluslararası İlişkiler, İstanbul, Türkiye; mehmetalkanalka@yahoo.com; 0000-0002-2311-935X.

### Amerika Birleşik Devletleri'nin Tam Spektrum Hâkimiyeti Konseptinin Değişen Tehditlere Göre Dönüşümü

Bu makalenin amacı Soğuk Savaş sonrası ABD Savunma Bakanlığı tarafından gündeme getirilen tam spektrum hâkimiyeti konseptini neo-realizm teorisi ışığı altında nitel içerik analizi yöntemiyle değişen tehdit algılarına göre araştırmaktır. Bu kapsamda Soğuk Savaş sonrası ABD'nin milli güvenlik ve askeri strateji belgelerindeki tehditler ve tam spektrum hâkimiyeti kavramı analiz edilmiştir. ABD'nin 2001'de maruz kaldığı terör saldırısı sonrası dünya gündeminde bir numaralı güvenlik tehdidi olan terörizmle mücadele kapsamında yürütülen tek kutuplu uluslararası yapıda ABD'nin liderliğindeki küresel güvenlik iklimi ve yapısı, Çin'in büyüyen ekonomik gücü ve artan savunma harcamaları ile NATO'nun doğru genişlemesi sürecine Rusya tarafından Gürcistan ve Ukrayna'da verilen sert askeri ve hibrit karşılık sonrası bambaşka bir yapıya evrilmiştir. ABD Silahlı Kuvvetlerinin konvansiyonel ve nükleer üstünlüğüne karşın, Soğuk Savaş sonrası devlet dışı terörist organizasyonlar ile mücadelede etkin olmak amacıyla tam spektrum konseptini geliştirdiği, ancak Obama'nın başkanlığı döneminde ve sonrasında kavramın gündemden düştüğü varılan sonuçlar arasındadır. 21. Yüzyılın başında ABD'nin tehdit tanımlamasında terörizmin öne çıkması konvansiyonel ve nükleer yeteneklerin ikinci planda kalmasına neden olduğu, ancak meydan okuyan güç Çin ile Rusya'nın Ukrayna Savaşı'nda taktik nükleer silah kullanma retoriğinin terörizm tehdidini üçüncü plana ittiği incelenen belgelerden tespit edilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Neo-Realizm, Tam Spektrum Hâkimiyeti, Terörizm, Nükleer Tehdit, ABD, Çin.

### The Transformation Of The United States' Concept Of Full Spectrum Domination According To Changing Threats

This article aims to question the concept of full spectrum dominance concept brought to the agenda of the US Department of Defense after the Cold War, according to changing threat perceptions. In this context, in the light of neo-realism theory, defined threats and the concept of full spectrum dominance in the national security and military strategy documents of the USA after the Cold War was analyzed through the qualitative content analysis method. In the unipolar international structure carried out within the scope of the fight against terrorism, which is the number one security threat on the world agenda after the 9/11 terrorist attack against the USA, the global security climate and structure led by the USA has evolved into a completely different structure owing to China's growing economic power and increasing defense expenditures, Russia's harsh military and hybrid response in Georgia and Ukraine to the NATO's eastward expansion process. Despite the conventional and nuclear superiority of the US Armed Forces, it is among the conclusions that the full spectrum concept was developed to be effective in the fight against non-state terrorist organizations after the Cold War. But the concept fell off the agenda during and after Obama's presidency. At the beginning of the 21st century, it has been understood from the documents examined that the increasing terrorism threat perception in the USA caused conventional and nuclear capabilities to remain in the background, but Russia's tactical nuclear weapon threat rhetoric in the Ukraine War and challenging power China pushed the threat of terrorism to the third place.

**Keywords:** Neo-Realism, Full Spectrum Dominance, Terrorism, Nuclear Threat, USA, China.

Araştırma Makalesi | Original Article

**Atıf:** *Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1 (2023), ss. 44-54.

**Citation:** *Ulisa: Journal of International Studies*, Vol 7, No 1 (2023), pp. 44-54.

Başvuru 02.06.2023 Received | Kabul 23.06.2023 Accepted

Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi, Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (ULİSA) tarafından yayınlanmaktadır.

Ulisa: Journal of International Studies is published by the Institute for International Relations and Strategic Research (ULİSA).

E-ISSN:2602-3245 | <https://aybu.edu.tr/yulisa>

# Amerika Birleşik Devletleri'nin Tam Spektrum Hâkimiyeti Konseptinin Değişen Tehditlere Göre Dönüşümü

Mehmet Alkanalka

## 1. Giriş

Savaşlar; milli güç unsurlarının tamamının kullanıldığı şiddetli ve amaca ulaşmak için her türlü aracı mubah gören süreçlerdir. Savaşa girildiğinde düşmanlardan merhamet beklemek, düşmanın imkân ve kabiliyetlerini doğru analiz etmemek büyük yanlışlara neden olacak, bunun bedelini ise masum insanlar tarihte olduğu gibi canlarıyla ve kanlarıyla ödeyecektir. Japonya'nın 2. Dünya Savaşı'nda ABD'ye kayıtsız ve şartsız olarak teslim olmak zorunda kalması, muharip olmayan sivillerin nükleer silahlarla öldürülmesi savaşta sahip olunan bütün askeri yeteneklerin kullanılması seçeneğini tarihe acı bir şekilde not düşmüştür. Hiroşima ve Nagazaki'deki şehirlere yönelik atom bombası saldırısı ve dehşeti gören ve harbin en son teknolojiler olmadan yürütülemeyeceğini anlayan devletlerden; Sovyetler Birliği 1949'da İngiltere 1952'de, Fransa 1960'ta, Çin 1964'de, Hindistan 1974'de, Pakistan 1998'de, Kuzey Kore 2006'da ve kesin tarihi bilinmemesine rağmen İsrail nükleer güç sahibi oldular (U.S. Department of Energy). Savaşta nükleer silahlar dâhil her türlü silahın kullanılması seçeneği harekât planlamalarında göz önünde bulundurulması gereken bir husustur. Rusya-Ukrayna Savaşındaki taktik nükleer silahların kullanılması tehdidi bu hususu 21. Yüzyılda bir kez daha gündeme getirmiştir.

Savaşta atom bombası dâhil her türlü silahın kullanılması riski bulunmaktadır. Devletler arasındaki mücadele tam spektrum olarak nükleer alandan konvansiyonel alana kadar, askeri ve siyasi ittifaklardan kirli savaşlar gibi asimetrik yöntemlere kadar çok geniş bir yelpazede sürdürülmektedir. Bu dört kategorideki kabiliyetleri ve güç dengeleme stratejilerini gücün önem sırasına göre nükleer güç, askeri ve siyasi ittifaklar, konvansiyonel yetenekler ve kirli savaş yöntemleri olarak ifade edilebilir. BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimî üyesi de nükleer güç sahibi devletlerdir. Askeri ittifaklara örnek olarak Soğuk Savaş dönemindeki ABD liderliğindeki NATO ve Sovyetler Birliği liderliğindeki Varşova Paktı gösterilebilir. Soğuk Savaş sonrası NATO büyüyerek varlığını devam ettirmektedir. Konvansiyonel güç ise ağırlıklı olarak hava kuvvetleri boyutunda önem kazanmış, bu kapsamda hava-kara doktrini ön plana çıkmış, hava üstünlüğü olmadan karada kalıcı başarı kazanma ihtimali oldukça azalmıştır. Rusya- Ukrayna Savaşında Ukrayna'nın savaşın başlangıcından beri uçak istemesi ve uzun bir müzakere süreci sonucunda Polonya Slovakya'nın Ukrayna'ya MİG-29 savaş uçaklarını göndermeye karar vermesi bu değerlendirmeyi güçlendirmektedir.

Bu makalenin amacı Soğuk Savaş sonrası ABD Savunma Bakanlığı tarafından gündeme getirilen tam spektrum hâkimiyeti ile tam spektrum kabiliyetlerinin rasyonel olarak askeri gücün kullanılmasına etkilerini ve sonuçlarını araştırmaktır. Bu çalışmada neo-realizm tehdit dengesi teorisi ışığı altında vaka çalışması yöntemiyle dünyanın hem konvansiyonel hem de nükleer en büyük askeri gücüne sahip ABD'nin 21. Yüzyılda ABD Başkanlarının farklı önceliklerine bağlı olarak uyguladığı farklı stratejiler analiz edilmektedir. Bu kapsamda Soğuk Savaş sonrası ABD'nin milli güvenlik ve askeri strateji belgelerindeki tehditler ile tam spektrum hâkimiyeti kavramı nitel içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir.

ABD'nin Soğuk Savaş sonrası karşı karşıya kaldığı en önemli sorun, iki kutuplu dünyanın çözülüşünün beraberinde getirdiği bölgesel meydan okumalara yanıt arama ve statükoyu sağlamlaştırma çabaları olmuştur. Örnek vermek gerekirse, Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgali, Miloseviç'in ön ayak olduğu Bosna ve Kosova sorunları, Afganlı mücahit savaşçıların gerek Afganistan ve gerekse bölge bakımından yarattığı endişe, Kuzey Kore'nin nükleer gücüyle bölgedeki dengeleri sarsma endişeleri, İran'ın iki Körfez Savaşı'nın etkisiyle nükleer silah edinmeyi bir araç olarak kullanması, El Kaide terör örgütünün ABD karşıtı politikaları ve 9/11 terör saldırısı gibi geniş bir yelpazedeki tehditler farklı konseptlere de ihtiyaç duyulmasına neden

olmuştur. Bunlardan birisi de tam spektrum konseptidir. ABD statükoyu koruma adına Bosna ve Kosova'da barış dayatmış; bu doğrultuda NATO ya yeni işlevler kazandırılmış, aynı zamanda NATO'nun genişlemesi ABD'nin liderlik ettiği Batılı değerlerin yayılması olarak görülmüştür. Soğuk Savaş sonrası ABD rakipsiz ve liderliğini hiçbir güçle paylaşmama şeklinde bir rota izlemiştir. Ancak, ABD gibi eşsiz bir güç dahi, birey ve terör örgütlerinin uluslararası disiplinin aktörlerine girmesi, 21. yüzyılda kendi güvenlik gündemine hâkim olamamasını perçinlemiş, öngöremediği güvenlik gündemlerine yenik düşmesine neden olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası ABD'nin 2001'de maruz kaldığı 9/11 terör saldırısı sonrası dünya gündeminde bir numaralı güvenlik tehdidi olan terörizmle mücadele kapsamında yürütülen tek kutuplu uluslararası yapıda ABD liderliğindeki küresel güvenlik iklimi ve yapısı, Çin'in büyüyen ekonomik gücü ve artan savunma harcamaları ile NATO'nun doğuya doğru genişlemesi sürecine Rusya tarafından Gürcistan Ukrayna'da verilen sert askeri ve hibrit karşılık sonrası bambaşka bir yapıya evrildi. Çin başlangıçta gelişmekte olan bir ülke olarak liberal sistemde yarar sağladığı için ABD ile yakın bir gelecek için uyumlu hareket etmek zorunda olan bir aktör olarak görüldü. Bir başka deyişle ABD dış politikasına mevcut koşullarda Çin dış politikasının sınırlarının sistem tarafından çizilmekte olduğu inancı hâkim oldu. ABD'nin Soğuk Savaş sonrası güvenlik gündeminde NATO genişlemesi nedeniyle Rusya kritik bir yer tuttu. Özellikle de Putin'in 2007 Münih Güvenlik Konferansı konuşmasında ABD'yi doğrudan hedef alması Soğuk Savaş sonrası dönemin seyrinde bir dönüm noktası anlamına oluşturdu. Putin konuşmasının devamında NATO'nun genişlemesinin ittifakın modernleşmesiyle ilgisi olmadığını, aksine karşılıklı güveni zayıflatan bir provokasyon olduğuna dikkat çekti. ABD terörizmle mücadele harekâtı ile meşgulken, 2008 yılındaki ekonomik krizin de etkisiyle, tek kutuplu uluslararası yapının Asya'da başta Çin olmak üzere yeni güçlerin yükselmesi ile çok kutuplu bir yapıya dönüştü. 2008 NATO Bükreş zirvesi sonrasında Gürcistan ve Ukrayna'nın üyeliğe alınma olasılıkları Rusya'nın 2008 Gürcistan müdahalesi ve 2015'te Kırım'ı ilhaki ile Avrupa'da büyük bir güvenlik krizine neden oldu ve 2022 Rusya-Ukrayna Savaşı patlak verdi. İran'ın nükleer kapasitesini geliştirmesi, Kuzey Kore devlet merkezli güvenlik gündemi örnekleri arasında yer aldı. Bu türden eylemler, tek kutupluluğa yakın aşırı güç yoğunlaşmasına karşı anti-hegemonik reaksiyonlar olarak değerlendirilebilir.

## 2. Teori ve Metodoloji

Anarşik uluslararası sistemde devletlerin ilk kaygısı gücün maksimize edilmesi olmayıp, gücün devletlerin sistemdeki konumlarını korumak için kullanılmasını gerektirdiğidir (Peter ve Elias, 2007:54). Uluslararası yapının anarşik yapısı nedeniyle, devletler bir sonraki tehdidin ne zaman ve nerede ortaya çıkacağından emin olamazlar (Labs, 1997:11). Walt, güvenlik çalışmalarının esas olarak tehdit çalışmaları ve askeri güç kullanımını kapsadığını iddia etmektedir (Walt, 1991:212). Etkili olduğu düşünülen bir strateji, genellikle politika hedefleri ile savaş sonuçları arasındaki süreçte meydana gelen olayların karmaşıklığı ve savaşın sonuçlarının öngörülemez olması nedeniyle çoğunlukla aslında bir yanılsamadır ve bu nedenle savaşların meşru bir politika yöntemi olması uygun değildir (Betts, 2005:5). Devletler, uluslararası sistemde tehditleri dengelemek için ittifaklar kurarlar. İttifaklar aynı zamanda devletlerin tek başlarına güvenliklerini sağlayamadıklarının da bir göstergesi olarak birden fazla kutuplu uluslararası yapıları da işaret etmektedirler. Walt, ittifakların tehditlere bir yanıt olarak tesis edildiğini savunmaktadır (Walt,1985:4). İttifaklar, güç dengesinden ziyade tehdit dengesine göre inşa edilir ve tehdit; saldırgan amaçlar, coğrafi yakınlık, güç ve ofansif yetenekler değişkenlerinin bir fonksiyonu olarak analiz edilir (Walt:9). Bu perspektiften bakıldığında, NATO, Sovyetler Birliği'nin tehdidine karşı üye devletler tarafından ortak görüş birliği oluşturulmuştur (Dowding, 2011). İttifak uyumu, bir ittifaktaki devletlerin ortak hedefler ve stratejiler üzerinde anlaşmaya varabilmesi yeteneğidir ve ittifakın uyumunun da bir göstergesidir. (Dowding). Bu kapsamda NATO'nun Soğuk Savaş döneminde hem ortak "düşmana" karşı uyumlu bir ittifak olduğu iddia edilebilir.

Stratejinin kuvvet, zaman ve mekân olmak üzere üç temel ögesi bulunmaktadır ve bu üç öge yapılacak askerî harekâtların durum muhakemelerindeki vazife tahliline esas kim, ne zaman ve nerede sorularının da cevaplarını teşkil etmektedir. Aynı zamanda kim sorusunun cevabına yönelik kuvvet tasarımının da dost ve düşman kuvvetler olmak üzere iki ana unsuru bulunmaktadır. ABD'nin Soğuk Savaş dönemi ve sonrasındaki politik-askeri yapısının yaklaşımları ve stratejileri uluslararası ilişkiler disiplini açısından önemli bulgular sağlamaktadır (Klaus ve Atkinson, 2000:10). Soğuk Savaş zamanında düşman kuvvet olarak Sovyetler Birliği tanımlanmışken, mekân olarak da Avrupa kıtasına yönelik ihtimalat planları NATO'nun savaş planlarının temelini oluşturmuştur. Soğuk Savaş sonrasında düşman terimi yerini muhasıma, tehdide dayalı askeri ihtimalat planları yerini yetenek tabanlı planlamalara bıraktı. Bu dönemde Sorensen'in bahsettiği gibi düşmanın kim olduğunu ve güvenliğin ne anlama geldiğini belirlemek kolay olmamıştır (Sorensen, 1990:5). NATO üyeleri arasında tehdidin açıkça ortaya konulmaması sonucunda, ABD tarafından terörizm tehdidi en öncelikli tehdit olarak ortaya konmuş ve Afganistan'a karşı bu ortak tehdit kabul görmüş ve NATO tarihinde ilk defa 5. Madde uygulamaya konulmasına rağmen 2003 Irak işgalinde başta Almanya ve Fransa olmak üzere NATO üyeleri arasında tehdit tanımlamasında ayrışma ortaya çıkmıştır.

Soğuk Savaş sonrası ABD'nin herhangi bir düşmanının kalmaması ve tek kutuplu uluslararası yapı ABD'yi farklı arayışlara yöneltmiştir. Yetenek tabanlı savunma planlaması güç kullanımından ziyade bir savunma planlama yöntemi olarak karşımıza çıktı. Soğuk Savaş döneminde belirlilik içeren tehdit yapısının Soğuk Savaş sonrası dönemde değişmesiyle birlikte, tehdit tanımlaması yapılmasının zorluğu karşısında savunma planlamasında tehditlere göre değil de yapılmak istenen görevleri yerine getirebilecek yeteneklere sahip bir kuvvet yapısı ortaya koymak burada temel amaç olmuştur. Özet olarak yetenek tabanlı planlamanın felsefesini ifade etmek gerekirse, diğer devletlerin tehdit olasılıklarını ve ihtimallerini düşünmeden bir devletin kendi gündemine sahip olması ve tek taraflı inisiyatif olarak askeri gücü kullanması olarak tanımlayabiliriz. Stratejik sanat, milli çıkarları desteklemek ve politikaları hayata geçirmek için amaçların, yolların ve askeri yeteneklerin formüle edilmesi, koordinasyonu ve uygulanması olarak tanımlanmaktadır (U.S. Joint Chiefs of Staff, 2020). Bir Amerikan askeri talimnamesinde müşterek planlamanın tanımında kabul edilebilir bir risk seviyesinde, stratejik talimatlar kapsamında verilen hedeflere (sonuçlara) ulaşmak için askeri yeteneklerin (araçların) zaman ve mekanda nasıl (yolların) kullanılacağını saptamak amacıyla yapıldığı belirtilmektedir (U.S. Joint Chiefs of Staff:I-1). Kritik yetenek ise kendi harekâtımızın devamı veya muhasımın dayandığı ağırlık merkezinin etkisizleştirilmesi ve belirlenen amacın gerçekleştirilmesi için hayati öneme sahip gerekli olan bir araç olarak açıklanmaktadır(U.S. Joint Chiefs of Staff:GL-7). Dinamik tehdit değerlendirmesi de, en yüksek öncelikli planlar için muhasımların yeteneklerini ve niyetlerini tanımlayan stratejik bir istihbarat değerlendirmesi olarak ifade edilmektedir(U.S. Joint Chiefs of Staff, 2013a: IV-1). Tüm bu kavramların özündeki husus, hem kendimizin hem de meydan okuyan rakiplerin askeri yeteneklerinin tespit edilmesinin stratejik planlamaların temelini oluşturmasını vurgulamaktır.

Yetenek kavramı farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Askeri terminolojide ise yetenek istenen son duruma ulaşmak için kullanılan araç manasına gelmektedir. Örneğin; müşterek hedeflemenin temel amacı, tüm silah sistemlerini ve yeteneklerini entegre etmektir(U.S. Joint Chiefs of Staff, 2013b:V-II). Askeri yetenekler belirlenen hedefler üzerinde bir etki yaratmaktadır. Yetenek analizi; hedefin hassasiyet, yetenek ataması, fizibilite değerlendirmesi ve etki tahmini olmak üzere dört aşamadan oluşmaktadır (U.S. Joint Chiefs of Staff, 2013b).Yetenek analizindeki tam spektrum kapsamında mevcut bütün harp silah ve araçlarının kabiliyetleri değerlendirilerek nihai hedefe ulaşmak için eşleştirmeler yapılacak şekilde kararlar alınır. Örneğin, tam spektrum kabiliyetler kapsamında 2. Dünya Savaşında Japonya'ya karşı iki defa kullanılan nükleer silahların hedefi masum sivillerin ölümlerini göz ardı ederek Japonya'nın kayıtsız ve şartsız teslim olmasını sağlamak olmuştur.

ABD Silahlı Kuvvetleri konvansiyonel ve nükleer güç olarak dünyanın en güçlü askeri gücüdür ve gayri nizami harp kabiliyetini/kural dışı harp bakımından da güçlü olma iddiasındadır. 21. Yüzyılda George W. Bush'tan Barack Obama'ya kadar ABD Savunma Bakanlığının tüm

planlamalarında konvansiyonel savaştan kural dışı harbe kadar “tam spektrum hâkimiyeti-*full spectrum dominance*”nin uygulandığı iddia edilmektedir. Bu makalenin amacı Soğuk Savaş sonrası ABD Savunma Bakanlığı tarafından gündeme getirilen tam spektrum hâkimiyeti konseptinin, 21. Yüzyıldaki iddia edildiği gibi bütün ABD başkanları tarafından uygulanıp uygulanmadığını, uygulandı ise bunun askeri gücün kullanılmasına etkilerini ve sonuçlarını araştırmaktır. Bu kapsamda Soğuk Savaş sonrası ABD’nin milli güvenlik ve askeri strateji belgelerindeki tehditler ile tam spektrum hâkimiyeti kavramı analiz edilmiştir. Bu çalışmada konseptin farklı ABD Başkanları tarafından neden rafa kaldırıldığı, Walt’ın tehdit dengesi teorisi kapsamında ABD’nin tüm küresel güvenlik gündemleri açısından değerlendirilmektedir. Ayrıca, doktrinin kuvvetli ve zayıf yanları incelenerek, bu doktrin tek kutuplu veya çok kutupluluk perspektifi bakımından da araştırılmıştır. ABD’nin bütün gizli dokümanlarına ulaşamaması ve açık kaynaklarda olan belgelerin analizi bu makalenin sınırlılığını teşkil etmektedir.

### 3. ABD Silahlı Kuvvetleri ve Politik Direktifler

9/11 terör saldırısı öncesi olan ABD’nin 2001 Yılı Milli Güvenlik Stratejisi Belgesinde, 21. yüzyılın başlangıcında ABD’nin dünyanın en büyük silahlı kuvvetlerine sahip olduğu ve herhangi bir dış tehdit algısının kalmadığı önsözde vurgulandıktan sonra, terörizm ile Nükleer, Biyolojik, Kimyasal (NBC) silahlar yeni güvenlik tehditleri olarak ifade edilmiştir. 9/11 terör saldırısı sonrası hazırlanan ilk Amerikan milli güvenlik strateji belgesinde ise küresel erişimli terörizm “düşman” olarak belirtilmiştir (The White House, 2002). 2006 yılındaki bir belgede; yükselmekte olan güçlerden Çin, Hindistan, ve Rusya’nın yol ayrımında oldukları ve verecekleri kararların, 21. yüzyıl uluslararası güvenlik ortamının kilit faktörleri olacağı açıklanmıştır (US Department of Defense, 2006:28). Bu üç güçten sadece Çin’in, ABD ile askeri olarak rekabet etme potansiyeline sahip olduğu da aynı dokümanda vurgulanmıştır (US Department of Defense). Obama’nın 2010 yılındaki milli güvenlik strateji belgesinde Çin ve Rusya’dan tehdit olarak bahsedilmezken, nükleer silahların yayılmasının önemli bir risk olduğu vurgulanmıştır (The White House, 2010). Obama 2011 yılında yaptığı bir konuşmasında on yıldır ABD’nin Afganistan ve Irak’ta sürdürdüğü savaşların hem ekonomik hem de can kayıplarına neden olduğunu, artık Asya-Pasifik Bölgesine odaklanmanın zamanının geldiğini açıklayarak, ABD’nin her zaman bir Pasifik ülkesi olduğunu belirtmiştir (Obama,2011).

Obama döneminin ikinci milli güvenlik strateji belgesi olan 2015 yılı strateji belgesinde nükleer risk tekrar edilmiş ve küresel ısınma, siber güvenlik tehditleri ile Rusya’nın Kırım’ı ilhakı sonrası saldırganlığı güvenlik riskleri olarak belirtilmiştir(The White House, 2015). 2017 yılındaki ABD Başkanı Trump döneminin milli güvenlik strateji belgesinde jeopolitik rekabet bağlamında hem askeri ve siyasi hem de ekonomik anlamda ABD’nin aynı anda revizyonist güçler olarak karakterize edilen Çin ve Rusya’dan kaynaklanan tehditler ile karşı karşıya olduğu belirtilmiştir. Trump tehditleri üç grupta sınıflandırarak; birinci grupta Çin ve Rusya’yı, ikinci grupta İran’ı ve Kuzey Kore’yi, üçüncü grupta ise devlet dışı uluslararası “cihatçı terörist” yapıları belirtmiş, ABD’nin son yirmi yılda izlediği rakipleri olan Çin ve Rusya’yı uluslararası sisteme dâhil etme girişimlerini başarısız olduğu gerekçesiyle eleştirmiştir(The White House, 2017). ABD’nin 2022 Yılı Milli Güvenlik Strateji Belgesinde; Rusya ve Çin’in farklı zorluklar oluşturduğu, Rusya’nın Ukrayna’ya karşı yürüttüğü acımasız saldırı savaşının da gösterdiği gibi, uluslararası düzenin temel yasalarını hiçe sayarak uluslararası sistem için acil bir tehdit oluşturmasına karşılık Çin’in, hem uluslararası düzeni yeniden şekillendirme niyetine hem de bu hedefi ilerletmek için giderek artan bir şekilde ekonomik, diplomatik, askeri ve teknolojik güce sahip tek rakip olduğuna vurgu yapılmaktadır (The White House, 2022). Belgede ayrıca, Çin’in Amerika için en önemli jeopolitik meydan okumasına atıf yapılırken, bunun sadece Hint-Pasifik bölgesinden kaynaklanmadığı ve önemli küresel boyutlarının olduğu belirtildikten sonra, Rusya’nın sadece Avrupa’daki bölgesel güvenlik düzeni için acil ve devam eden bir tehdit oluşturduğu ve küresel olarak bir istikrarsızlık kaynağı olma konusunda Çin’in geniş spektrum yeteneklerinden yoksun olduğu ifade edilmektedir(The White House, 2022:11). Rusya’nın büyük bir nükleer güç olmasına rağmen, Çin’in geniş spektrum yeteneklerinden yoksun olduğunun vurgulanmasından ve Çin’in terörizm

ile herhangi bir ilişkisinden bahsedilmemesinden geniş spektrum yetenekleri kavramının teknolojik, konvansiyonel, uzay, bilgi ve siber alandaki rekabete yönelik olarak kullanıldığı değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, 2022 Yılı Nükleer Gözden Geçirme Raporu (*Nuclear Posture Review- NPR*)’nda Çin ve Rusya ile birlikte Kuzey Kore, İran ve nükleer terörizmden bahsedilmekte, bölgesel bir çatışmada Rusya'nın sınırlı nükleer kullanımını caydırmanın, ABD ve NATO'nun önceliği olduğu vurgulanmaktadır (US Department of Defense, 2022). Terörizm dahil her üç tehdidin de nükleer olarak konumlandırılması oldukça önemli bir dönüm noktasıdır.

### 3.1. Tam Spektrum Hâkimiyeti

Tam spektrum hâkimiyeti, herhangi bir zamandaki olası bütün tehditlere karşı yumuşak güçten sert güce kadar değişen en uygun karşılık verme seçeneğini belirleyen bir ölçek olarak da kavramsallaştırılabilir (Munkholm, 2020). Soğuk Savaşın sona ermesiyle ABD Savunma Bakanlığı statükoyu perçinlemek amacıyla başlangıçta özellikle terörle mücadele harekâtına ağırlık vererek tam spektrum hâkimiyeti konsepti adı altında yeni bir askeri bir strateji geliştirdi (Engdahl,2009). ABD askeri talimnamelerinde de yer alan tam spektrum hâkimiyeti; harbin hava, kara, deniz, uzay ve bilgi alanlarındaki mutlak üstünlük ve muhasımların tüm bu alanlarda etkisiz hale getirilmesini öngörmektedir (U.S. Department of Defense, 2001:220).

ABD Genelkurmay Başkanlığı tarafından 21. Yüzyılın başlangıcında yapılan açıklamada; “Askeri gücümüzün nihai hedefi, Milli Komuta Makamlarının talimatlandığı hedefleri gerçekleştirmektir. Geleceğin müşterek kuvveti için, bu hedefe tam spektrum hâkimiyeti ile ulaşılacaktır.” (U.S. Joint of Chiefs of Staff , 2000:8). ifadeleri oldukça anlamlıdır. ABD Silahlı Kuvvetlerinin küresel görevlerini yapmak için Müşterek Vizyon 2010 Belgesinde belirtilen tam spektrum hâkimiyetini sağlaması gerektiği ve bunun için de bilgi üstünlüğü ve teknolojik inovasyona ihtiyaç duyduğu vurgulanmaktadır (U.S. Department of Defense, 1997:17). Tam spektrum hâkimiyeti stratejisi ABD Savunma Bakanlığının tek kutuplu uluslararası yapıda nasıl hareket edeceğinin anahtarını da teyit etmektedir. 2000’de açıklanan tam spektrum hâkimiyeti konseptinin, ABD Savunma Bakanlığının Müşterek Vizyon 2020 Konseptinin de temelini oluşturmasını hedeflemiş ve söz konusu Konsept ABD Genelkurmay Başkanı tarafından imzalanmıştı (Garamone,2000). Müşterek Vizyon 2020 Belgesi, Müşterek Vizyon 2010 Belgesinde oluşturulan askeri operasyonların tüm yelpazesinde üstün olan bir gücün yaratılması maksadıyla ABD Silahlı Kuvvetlerinin devam eden dönüşümüne rehberlik etmek için oluşturulan kavramsal şablonu geliştirmiş ve genişletmiştir (U.S. Joint of Chiefs of Staff,2000:1). Söz konusu belgede; ABD Silahlı Kuvvetlerinin hedeflenen seviyeye 2020’de ulaşması için yeni askeri yeteneklere yatırım gerektiği de vurgulanmıştır (U.S. Joint of Chiefs of Staff). ABD’nin etkin nükleer kabiliyeti ve üstün konvansiyonel askeri gücü nedeniyle potansiyel rakiplerinin asimetrik ve özgün bazı yeteneklere yöneldikleri öngörülmüştü(U.S. Joint of Chiefs of Staff:4). Bu asimetrik tehditlerin dinamik ve değişken olması nedeniyle ABD Silahlı Kuvvetlerinin, meydan okuyan bir gücü caydırmak ve olası bir çatışmada yenmek için gerekli yetenekleri ancak müşterek kuvvetin tam spektrum hâkimiyeti ile sağlayabileceği belirtilmişti(U.S. Joint of Chiefs of Staff:5).

Müşterek Vizyon 2020, nükleer savaştan büyük cephe savaşlarına, daha küçük ölçekli beklenmedik durumlara çeşitli çatışmalar dâhil tam spektrum hakimiyetinin sağlanmasının yanında aynı zamanda bilgi üstünlüğünün "karar üstünlüğü"ne dönüşmesini sağlayacak bir düşmanın tepki verebileceğinden daha hızlı alınan ve uygulanan kararları da kapsamaktaydı(Garamone,2000). Tam spektrum hâkimiyeti kavramı, ABD'nin askeri yeteneklerini ABD'nin milli güvenliğine veya yurtdışındaki çıkarlarına tehdit oluşturan terörizm organizasyonları dâhil her türlü düşmana karşı kullanma yeteneği ile de ilgiliydi (Romaniuk ve Burgers,2017).

ABD Kara Kuvvetlerinin 2008 Yılı Modernizasyon Strateji Belgesinde; bütün çatışma yelpazesinde (*full spectrum of conflict*), herhangi bir zamanda, herhangi bir ortamda ve herhangi bir güce karşı hakimiyet kurabilen ülke dışına askeri harekât yapabilecek yetenekte bir orduya

ihtiyaç olduğu (U.S. Department of the Army,2008:5), bu ordunun tüm tehdit yelpazesine (*full spectrum of threats*) karşı savunma imkân ve kabiliyetine sahip olması gerektiği(U.S. Department of the Army:A30), bu kapsamda tam spektrum hâkimiyetinin ve karar üstünlüğünün korunması gerektiği belirtilmişti (U.S. Department of the Army:A85). ABD Silahlı Kuvvetleri'nin, herhangi bir saldırganın diğerlerine hem konvansiyonel hem de *Chemical, Biological, Radiological, Nuclear and Explosives (CBRNE)* silahları da dahil asimetrik araçlarla güç kullanma yeteneğini azaltmak mecburiyetinde olduğu 2001'deki bir belgede vurgulanmıştı (U.S. Department of Defense, 2001:21).

### 3.2. ABD Milli Askeri Strateji Belgeleri

Soğuk Savaş sonrası ilk Amerikan askeri güvenlik belgesi olan 1992 Yılı Milli Askeri Strateji Belgesinde; tam spektrum terimi sadece bir kez şu şekilde kullanılmıştır; ABD Hava Kuvvetleri, hava üstünlüğü, stratejik taarruz, hareketlilik, havada yakıt ikmali ve kara ve deniz kuvvetlerinin desteklenmesi dâhil tam spektrum bir hava muharebe kabiliyeti desteği sağlamaktadır (U.S. Department of Defense, 1992:25). Bu metinde sadece hava kuvvetlerinin hava üstünlüğüne yönelik sınırlı bir kullanım söz konusudur. Zira o tarihte ABD kendi topraklarında henüz büyük bir terörist saldırıya maruz kalmamıştı.

1995 Yılı Milli Askeri Strateji Belgesinde; tam spektrum terimi hava kuvvetlerinden daha geniş bir ölçekte belgenin önsözünde dönemin ABD Genelkurmay Başkanı tarafından bir kez kullanılmıştır. Yeni strateji esnek ve seçici müdahale esasına dayanmaktadır ve ABD Silahlı Kuvvetlerinin tam spektrum yeteneklerine vurgu yapmaktadır(U.S. Department of Defense, 1995:Preface). Belgenin devamında bu stratejinin gerekçesi de açıklanmaktadır. Söz konusu yeni milli askeri strateji, gelişen uluslararası ortamı şekillendirmeye yardımcı olmak için çok çeşitli faaliyetler ve yetenekler içeren esnek ve seçici bir müdahaleye ihtiyaç duymaktadır(U.S. Department of Defense:i).

1997 Yılı Milli Askeri Strateji Belgesi üç esasa dayandırılmaktadır; 1- Küresel güvenlik ve ABD menfaatleri kapsamında dünyayı şekillendirmek, 2- Tam spektrum krizlere (*full spectrum of crises*) ABD Silahlı Kuvvetlerinin karşılık vermesi, 3- Belirsiz geleceğe karşı şimdiden hazırlanmak(U.S. Department of Defense, 1997:1). Belgenin devamında ABD'nin artık herhangi bir rakibi kalmadığını, geleceği şekillendirmek adına bunun eşsiz bir fırsat olduğu da belirtilmektedir(U.S. Department of Defense:8).

Tam spektrum hâkimiyeti farklı zamanlarda farklı ABD Başkanları tarafından değişik tehdit algılarına göre askeri gücün farklı kullanılmasına neden olmuştur. 11 Eylül 2001'den sonra, ABD Savunma Bakanlığı'ndaki ve ABD Yönetimindeki üst düzey sivil politikacılar asimetrik tehditler ve konvansiyonel olmayan harp uygulamaları konusunda artan bir farkındalık geliştirerek, tüm çatışma biçimlerine yönelik tam spektrum hâkimiyeti kavramı ile kademeli olarak ağırlık merkezini kural dışı harbe yönelttiler (Ryan,2014). 9/11 saldırısı sonrası dönemin ABD Savunma Bakanı Rumsfeld, 2001 Yılı *QDR* Belgesinin önsözünün ilk paragrafında Amerikalıların 11 Eylül 2001'deki saldırıda muharip olarak değil, masum siviller olarak hayatlarını kaybettiklerini vurguladı (US Department of Defense, 2001:3). Aynı belgenin sonunda ABD Genelkurmay Başkanı Shelton ise; savunma planlamalarındaki tehdide dayalı yaklaşım yerine yetenek tabanlı yaklaşıma geçileceğini, bunun için tehdide dayalı planlamalardaki meydan okuyan gücün kim olduğu ve nerede savaşmasından ziyade yetenek tabanlı planlamalarda nasıl savaşacağı konusuna odaklanılacağını, bunun için ABD Silahlı Kuvvetlerinin gelecekte muhasımı caydırmak ve yenmek için hangi yeteneklere ihtiyaç duyduğunun belirlenerek transformasyona gitmesi ve asimetrik yetenekler ile uzay alanı ile bilgi teknolojilerinde de üstün olunması gerektiğini belirtmiştir (US Department of Defense, 2001:IV). ABD Silahlı Kuvvetleri, ABD Başkanının direktifiyle ABD ve koalisyon ortaklarının iradesini devletler veya devlet dışı kuruluşlar da dahil olmak üzere muhasım bir devletin rejiminin değiştirilmesini veya ABD'nin



stratejik hedeflerini elde edene kadar yabancı toprakların işgali yöntemleri dâhil herhangi bir muhasıma empoze etme kabiliyetini koruması gerektiği de belgede yer alan önemli bir bulgudur (US Department of Defense, 2001:13).

2011 Yılı Milli Askeri Strateji Belgesinde tam spektrum hâkimiyeti ifadesi yer almamaktadır. Onun yerine; liderliğin ABD'nin milli çıkarlarını korumak ve uluslararası güvenliği desteklemek maksadıyla için tam spektrum gücün yetkisinin nasıl kullanıldığını belirlemek olduğu belirtilmektedir(US Department of Defense, 2011:1). Ayrıca, ihtiyaç olması ve görev verilmesi durumunda her türlü saldırıya karşı Amerikan halkının seçtiği yer ve zamanda tam spektrum askeri kabiliyetler ile uygun ve ölçülü bir yanıtla yanıt vermeye hazır bulunduğu da ifade edilmektedir(US Department of Defense, 2011). 2011 Yılı Milli Askeri Strateji Belgesindeki ifadelerde Irak'a yapılan askeri harekâta muhalif olan ABD Başkanı Obama'nın etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Metindeki ifadeler belirlenen yer ve zamanda ölçülü bir karşılık ifadesi Bush dönemindeki belirsiz *Global War on Terror* (GWOT) kavramından büyük farklılık göstermektedir. Obama'nın, terörle mücadele edilmesi gerektiğini, ancak bu tehdidin abartılmaması gerektiğine inandığı için ölçülü bir yanıt ifadesini kullandığı değerlendirilmektedir.

2015 Yılı Milli Askeri Strateji Belgesinde tam spektrum hâkimiyeti ifadesi yer almamaktadır. Bu terim yerine; ABD'nin, güçlü yedek ve milli muhafız kuvvetlerini içeren tam kapsamlı bir orduya sahip olduğu(US Department of Defense, 2015:7) ve ABD Silahlı Kuvvetlerinin amacının tam spektrumlu güç projeksiyon kapasitesinin uzun vadeli uygulanabilirliğini sağlayarak caydırıcılığı güçlendirmek olduğu ifadeleri bulunmaktadır(US Department of Defense, 2015:15).

2018 Yılı Milli Askeri Strateji Belgesinde tam spektrum hâkimiyeti ifadesi yer almamaktadır. Belgede bütün alanlarda müşterek yeteneklerin birleştirilmesi suretiyle operatif sanatın sürdürüleceği ve askeri liderlerin konvansiyonel kara, deniz ve havanın dışında uzay ve siber uzayda da mücadele etmeye hazır olmaları gerektiği belirtilmektedir (U.S. Joint Chiefs of Staff, 2018:15). Yaklaşık 20 yıl ABD'nin gündeminde olan terörizme 2018 Yılı Milli Askeri Strateji Belgesinde yer verilmemesi önemli bir bulgudur. Bunun en önemli nedenleri arasında, büyük güç rekabetine geri dönülmesi ve Çin ile Rusya'nın birincil öncelikli tehditler arasında gösterilmesi bulunmaktadır (U.S. Joint Chiefs of Staff, 2018:2).

ABD'nin kuruluşundan 1890'lara kadar Amerikalı politikacılar, içe kapanık ve gerekemedikçe askeri müdahalede bulunmayan Monroe Doktrinini takip ettiler. Monroe Doktrinini izolasyon temelinde hem dış güçlerin Amerika'ya hem de ABD'nin deniz ötesi askeri müdahalelerine karşı çıkan ve savunmacı gerçekçilik teorisinin varsayımlarına yakın bir dış politikayı öngörmekteydi. Monroe'nun dışişleri bakanı olarak görev yapan Quincy Adams 1821'deki Osmanlı İmparatorluğuna karşı isyan eden Yunanlılara yardım etmeyi reddetmişken, ABD'nin günümüzde Yunanistan'da başta Dedeağaç olmak üzere kurduğu askeri üsler bu anlamda geçmişteki stratejisi ile büyük bir tezat teşkil etmektedir. 21. Yüzyılın başlangıcından itibaren ABD Başkanı Bush tarafından önceki dönemlerdeki izolasyonist dış politika eleştirilerek önleyici müdahale ve gerekirse askeri güç kullanılarak rejim değişikliklerini de içeren bir politika izlendi. Tek kutuplu uluslararası yapı ve neo-realist anarşi kavramı bu stratejiyi kolaylaştıran unsurlar olarak ön plana çıktı. Bu durum ABD'nin tek taraflı askeri müdahaleleri dâhil ofansif stratejiler uygulamasını ve uluslararası sistemin anarşik yapısı nedeniyle hesap vermemesine de imkân sağlamıştır. ABD'nin Soğuk Savaş sonrası uyguladığı tam spektrum hâkimiyeti konsepti 9/11 saldırısı sonrası Global War on Terror (GWOT) adı altında askeri güç kullanarak rejim değişikliklerini hedeflemiş ve söz konusu strateji başarısızlıkla sonuçlanmıştır. ABD'nin Soğuk Savaş sonrası küresel üstünlüğünü devlet dışı aktörlere karşı küresel savaşı ve Irak'a yönelik askeri güç kullanımı neo-realizm teorisinin varsayımları ile örtüşmemektedir. Tek kutuplu yapının sağladığı konforu tek taraflı ve uluslararası kuruluşların hukuki normlarını dikkate almaksızın gerçekleştirilen askerî harekâtlar başta Afganistan, Irak ve Suriye'de durumu daha da kötüleştirdi ve düşkün devletlerin oluşmasına neden oldu. Bununla birlikte ABD, Afganistan'ı işgalinin üzerinden 20 yıl bile geçmeden Afganistan'dan çekilerek farklı bölgelere odaklanmıştır.

En son yayımlanan 2022 Yılı Milli Güvenlik Strateji Belgesinde ise ABD'nin hem ülke içindeki hem de ülke dışındaki üslerini ve insanlarını 21. Yüzyılda maruz kaldığı bütün terörizm tehditlerinden (*full spectrum of terrorism threats*) korumak konusunda kararlı olduğu vurgulanmaktadır (The White House, 2022:30). Aynı belgede; 21.Yüzyılın ilk 20 yılında Orta Doğu ve Kuzey Afrika'dan gelen tehditlere odaklanan ABD dış politikası tenkit de edilmektedir(The White House, 2022:42). ABD Savunma Bakanlığının askeri güç kullanılması suretiyle bölgedeki asker odaklı rejim değiştirme politikalarının başarısız olduğunun vurgulanması oldukça önemli bir bulgudur (The White House). ABD Savunma Bakanı Austin, Savunma Bakanlığının tüm yatırımlarının uzay ve siber uzay alanları dâhil bütün çatışma yelpazesinde (*full spectrum of conflict*) birbiriyle uyumlu hâle getirmenin önemini belirttikten sonra, ABD'nin stratejik caydırıcılığının temelini teşkil eden nükleer üçlüdeki modernizasyonu için yaklaşık 34 milyar doları 2023 mali bütçesi kapsamında talep etmiştir (Lopez,2022). ABD Savunma Bakanlığının ABD Başkanlarının direktifleriyle hareket etmelerine rağmen, önceki 20 yılın küresel terörizmle mücadele harekâtı kapsamındaki yanılması Çin'in artan ekonomik ve askeri gücü ile Rusya'nın Ukrayna'daki askeri harekâtı ile uluslararası ilişkilerde büyük güçler rekabetine dönüldüğünü ve ittifak ilişkilerinin yeniden önem kazandığını teyit eden bulgular arasındadır. İttifak ilişkileri ise 21. yüzyılın başında ittifak üyelerinin görüşlerini dikkate almadan kendi tehdit tanımına göre hareket eden ABD'nin artık Çin ve Rusya'yı dengelemek için ittifak üyelerine ihtiyaç duymasından uluslararası yapının da tek kutuplu yapıdan çok kutuplu yapıya evrildiği sonucunu da varılabilir.

#### 4. Sonuç

Soğuk Savaşın sona ermesiyle ABD Savunma Bakanlığı hegemonyasını ve statükoyu korumak amacıyla tam spektrum hâkimiyeti konsepti adı altında yeni bir askeri bir strateji geliştirdi. Walt'un tehdit dengesi teorisine göre bulguların analizi sonucunda, ABD'nin terörizmle mücadelede tehdit dengesi fonksiyonunun ofansif yetenekler, güç ve coğrafi yakınlık değişkenlerini ihmal ederek algılanan amaçlar değişkenine göre tam spektrum hakimiyeti konseptinde özellikle 9/11 sonrası terörle mücadeleye ağırlık vermesine rağmen, Çin'in ofansif yeteneklerini artırması ve dünyanın en büyük ikinci gücü olması nedeniyle tam spektrum hakimiyeti konseptine göre bütün alanlarda Çin'i meydan okuyan güç görerek rekabete yöneldiği sonucuna varılmaktadır.

Tam spektrum hâkimiyeti farklı zamanlarda farklı ABD Başkanları tarafından değişik öncelik alanlarına yönlendirilmiştir. Bush dönemi sonrası hazırlanan 2011 Yılı, 2015 Yılı ve 2018 Yılı Milli Askeri Strateji Belgelerinde tam spektrum hâkimiyeti kavramına yer verilmemiştir. Aslında bu veri uluslararası yapının çok kutuplu bir yapıya evrildiğinin de bir göstergesidir. 2011 Yılı Milli Askeri Strateji Belgesindeki ifadelerde Irak'a yapılan askeri harekâta muhalif olan ABD Başkanı Obama'nın etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Bush döneminde terörizmle mücadele olmak üzere asimetrik yeteneklere öncelik verilirken, Obama döneminde dengeli bir geçiş dönemi ve çok taraflı yaklaşımlara önem verilmiş, Trump döneminde ise büyük güç rekabetine geri dönüldüğü ve bu kapsamda başta nükleer yetenek olmak üzere hem konvansiyonel hem uzay hem de bilgi teknolojileri alanlarına odaklanılmıştır. Biden döneminde ise önceki 20 yılın asimetrik yöntem ve stratejileri eleştirilmiş ve bunun sorumlusu olarak ABD Savunma Bakanlığı gösterilmiştir (The White House, 2022:42). Ancak, ABD Savunma Bakanlığı 2006 yılında hazırladığı bir strateji belgesinde yükselmekte olan güçlerden Çin, Hindistan, ve Rusya'nın yol ayrımında oldukları ve verecekleri kararların, 21. yüzyıl uluslararası güvenlik ortamının kilit faktörleri olacağı açıklanmıştır (US Department of Defense, 2006: 28). Bu üç güçten sadece Çin'in, ABD ile askeri olarak rekabet etme potansiyeline sahip olduğu da aynı dokümanda vurgulanmıştır. Bu kapsamda ABD Savunma Bakanlığının son 20 yılın politikaları ve stratejileri nedeniyle eleştirilmesinin tam olarak gerçeği yansıtmadığı değerlendirilmektedir. Ayrıca, ABD Savunma Bakanlığı sivillerin kontrolü ve denetimi altındadır. Dolayısıyla dönemin ABD başkanları tarafından belirtilen öncelikler kapsamında hareket etmelerine ve ABD Başkanı Bush'un Çin ve Rusya'ya karşı herhangi olumsuz bir ifadesi olmamasına rağmen, Pentagon 2006'da özellikle Çin ile Rusya'ya

dikkat çekmiştir. 2022 Yılı ABD Milli Güvenlik Strateji Belgesinin önceki dönem milli güvenlik stratejisi belgelerinden en büyük farkı, ABD'nin bir numaralı potansiyel tehdit önceliğinin Çin olarak açıkça belirtilmesidir.

Tam spektrum hâkimiyeti kavramı savaşın ve stratejinin evrimini göstermesi, ihtimalat planlarında meydan okuyan gücün bütün yeteneklerini analiz etmek bakımından oldukça faydalı bir terimdir. Rusya-Ukrayna Savaşı ile nükleer silahsızlanma anlaşmalarından Rusya'nın çekilmesi ve taktik nükleer silahlar kullanılması tehdidi harekât ihtimalat planlarında nükleer dengelemenin ve NATO'nun nükleer şemsiyesinin öneminin artmasına neden olmuştur. Finlandiya'nın NATO üyeliği ve İsvaç'in NATO üyeliği başvurusu bu bulguyu kuvvetlendiren gelişmelerdir. Tam spektrum konseptin harbin konvansiyonel silahlı güç planlamasının yanında teknolojik, uzay, siber uzay ve bilgi boyutlarında da stratejik planlamanın ve yetenek geliştirmenin önemini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu genişlik, bir devletin kendi başına bu hususları karşılamasının zorluğu nedeniyle ittifak ilişkilerine de olumlu katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Bununla birlikte 9/11 saldırısı ile dünyada milli güvenlik strateji belgelerinde terörizm en önemli tehdit olarak yer almış olsa da, daha büyük tehditlerin öne çıkmasıyla tam spektrum hakimiyetinde farklı önceliklendirmelere gidildiği de ulaşılan sonuçlar arasındadır. Etkili olduğu düşünülen bir strateji genellikle politika hedefleri ile savaş sonuçları arasındaki süreçte meydana gelen olayların karmaşıklığı ve savaşın sonuçlarının öngörülemez olması nedeniyle çoğunlukla aslında bir yanılsamadır ve bu nedenle savaşların meşru bir politika yöntemi olması uygun değildir. Neo-realizmin ana aktörleri devletler olduğu için, ABD'nin Soğuk Savaş sonrası elde ettiği küresel üstünlüğünü potansiyel rakipleri arasında yer alabilecek Çin'e odaklanması yerine devlet dışı aktörlere karşı bir küresel savaş başlatması ve bu strateji kapsamında Irak, Suriye ve Orta Doğu'ya yönelik askeri güç kullanımı hem bir beka sorununa karşı yapılmadığı için savunmacı hem de potansiyel rakip olabilecek güçlü devletler yerine sınırlı etkisi olan devlet dışı terörist yapıların hedef alınması nedeniyle neo-realizm teorisinin varsayımları ile örtüşmemektedir.

Çalışmanın diğer sonuçları arasında stratejinin üç temel unsurları arasında yer alan kuvvetin içindeki düşman kuvvetlerini somut ortaya koymadığınız takdirde ve de öngörülebilir bir unsur olan mekânın sınırlarını da çizmediğinizde son olarak zaman unsurunu da devamlı bir mücadele şeklinde ihmal ettiğiniz durumlarda stratejik olarak başarısız olduğu da bulunmaktadır. Soğuk Savaş zamanında düşman kuvvet olarak Sovyetler Birliği tanımlanmışken, mekân olarak da Avrupa kıtasına yönelik ihtimalat planları NATO'nun savaş planlarının temelini oluşturmuştur. Soğuk Savaş sonrasında düşman terimi yerini muhasıma, tehdide dayalı askeri ihtimalat planları yerini tam spektrum konsepti ve yetenek tabanlı planlamalar gibi yeni doktrin ve planlamalara bırakmıştır. Ancak, terörle mücadeleden yeniden büyük güç rekabetine dönülmesi ve bu kapsamda Çin ve Rusya'nın açıkça tehdit olarak belirtilmesi nedeniyle tehdide dayalı ihtimalat planlarının ve söz konusu ülkelerin konvansiyonel, nükleer, uzay, siber uzay, bilgi ve teknolojik yeteneklerinin hesaba katılması nedeniyle tam spektrum konseptinin cazibesini kaybettiği değerlendirilmektedir. Konseptin tekrar raftan indirilmesi için öncelikle ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında olduğu gibi rakipsiz bir duruma kavuşmasının gerektiği ifade edilebilir.

## Kaynakça

Betts, R. K. (2000). "Is Strategy an Illusion?", *International Security* 25, no. 2, 5–50.

Engdahl, F.W. (2009). *Full Spectrum Dominance : Totalitarian Democracy in the New World Order*. Wiesbaden: edition.engdahl.

Garamone, J. (2020). United States. Joint Vision 2020 Emphasizes Full-Spectrum Dominance, *Resdal*, <https://www.resdal.org/Archivo/d00000cf.htm> [Erişim Tarihi: 03.02.2023].

Klaus, D. ve Atkinson, D. (2000). *Geopolitical Traditions : A Century of Geopolitical Thought*. London: Routledge.

- Lopez, C.T.(2022). DOD Releases National Defense Strategy, Missile Defense, Nuclear Posture Reviews, U.S. Department of Defense, <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/3202438/dod-releases-national-defense-strategy-missile-defense-nuclear-posture-reviews/> [Erişim Tarihi: 18.03.2023].
- Munkholm, J. L. (2020). The Pursuit of Full Spectrum Dominance: The Archives of the NSA, *Surveillance & Society*, 18(2), 244–256. <https://doi.org/10.24908/ss.v18i2.13266>
- Obama, B. H.(2011). “Remarks by President Obama to the Australian Parliament.” The White House, Office of the Press Secretary, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/11/17/remarks-president-obama-australian-parliament> [Erişim Tarihi: 08.05.2023].
- Romaniuk, S.N. ve Burgers, T. J. (2017). Full spectrum dominance”: US national security doctrine in the new global security environment. In *The Future of US Warfare* (1st ed.). Romaniuk, S.N., ve Grice, F., Routledge, 2017.
- Ryan, M. (2014). ‘Full spectrum dominance’: Donald Rumsfeld, the Department of Defense, and US irregular warfare strategy, 2001–2008, *Small Wars & Insurgencies*, 25:1, 41-68.
- Ryan, M. (2019). *Full Spectrum Dominance : Irregular Warfare and the War on Terror*. Stanford California: Stanford University Press.
- Sorensen, T. C. (1990). Rethinking National Security, *Foreign Affairs*, 69, no. 3, 1–18.
- The White House. (2002). *The National Security Strategy of the United States of America*, <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/63562.pdf>, [Erişim Tarihi: 08.05.2023].
- The White House. (2010). *The National Security Strategy*, [https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/rss\\_viewer/national\\_security\\_strategy.pdf](https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf), [Erişim Tarihi: 08.05.2023].
- The White House. (2015). *National Security Strategy*, [https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015\\_national\\_security\\_strategy\\_2.pdf](https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy_2.pdf), [Erişim Tarihi: 08.05.2023].
- The White House. (2017). *National Security Strategy*, <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>, [Erişim Tarihi: 08.05.2023].
- The White House. (2022). *National Security Strategy 2022*, October 12,2022. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>, [Erişim Tarihi: 08.05.2023].
- U.S. Department of Defense. (2001). *Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms*, JP 1-02, [https://web.archive.org/web/20100310102614/http://www.dtic.mil/doctrine/new\\_pubs/jp1\\_02.pdf](https://web.archive.org/web/20100310102614/http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp1_02.pdf), [Erişim Tarihi: 03.02.2023].
- U.S. Department of Defense. (1992). *The National Military Strategy of the United States of America*. <https://nssarchive.us/national-military-strategy/national-military-strategy-1992/> [Erişim Tarihi: 07.05.2023].
- U.S. Department of Defense. (1995). *The National Military Strategy of the United States of America*. <https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Military-Strategy/>, [Erişim Tarihi: 07.05.2023].

- U.S. Department of Defense. (1997). *The National Military Strategy of the United States of America*. <https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Military-Strategy/>, [Erişim Tarihi: 07.05.2023].
- U.S. Department of Defense. (2001). *Quadrennial Defense Review Report*, <https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/quadrennial/QDR2001.pdf?ver=AFts7axkH2zWUHncRd8yUg%3d%3d>, [Erişim Tarihi: 18.03.2023].
- U.S. Department of Defense. (2006). *Quadrennial Defense Review Report*, <https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/quadrennial/QDR2006.pdf?ver=2014-06-25-111017-150>, [Erişim Tarihi: 08.05.2023].
- U.S. Department of Defense. (2011). *The National Military Strategy of the United States of America*. <https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Military-Strategy/>, [Erişim Tarihi: 07.05.2023].
- U.S. Department of Defense. (2015). *The National Military Strategy of the United States of America*. <https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Military-Strategy/>, [Erişim Tarihi: 07.05.2023].
- U.S. Department of Defense. (2022). *Nuclear Posture Review Report*. <https://www.defense.gov/News/Releases/Release/Article/3201683/departmant-of-defense-releases-its-2022-strategic-reviews-national-defense-stra/#:~:text=The%202022%20NPR%20reaffirms%20that,our%20Allies%2C%20and%20our%20partners>, [Erişim Tarihi: 08.05.2023].
- U.S. Department of Energy. <https://www.osti.gov/opennet/manhattan-project-history/Events/1945-present/proliferation.htm>, [Erişim Tarihi: 07.05.2023].
- U.S. Department of The Army (2008). *Army Modernization Strategy 2008*, <https://apps.dtic.mil/sti/citations/ADA494621>, [Erişim Tarihi: 18.03.2023].
- U.S. Joint of Chiefs of Staff (2000). *Joint Vision 2020*, US Government Printing Office. Washington DC. <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA377926.pdf>, [Erişim Tarihi: 03.02.2023].
- U.S. Joint of Chiefs of Staff (2013a). *Joint Intelligence*, Joint Publication 2-0. [https://irp.fas.org/doddir/dod/jp2\\_0.pdf](https://irp.fas.org/doddir/dod/jp2_0.pdf), [Erişim Tarihi: 07.05.2023].
- U.S. Joint of Chiefs of Staff (2013b). *Joint Targeting*, Joint Publication 3-60. [https://www.justsecurity.org/wp-content/uploads/2015/06/Joint\\_Chiefs-Joint\\_Targeting\\_20130131.pdf](https://www.justsecurity.org/wp-content/uploads/2015/06/Joint_Chiefs-Joint_Targeting_20130131.pdf), [Erişim Tarihi: 07.05.2023].
- U.S. Joint of Chiefs of Staff (2020). *Joint Planning*, Joint Publication 5-0. [https://irp.fas.org/doddir/dod/jp5\\_0.pdf](https://irp.fas.org/doddir/dod/jp5_0.pdf), [Erişim Tarihi: 07.05.2023].
- U.S. Joint of Chiefs of Staff (2018). *Description of the National Military Strategy of the United States of America*. <https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Military-Strategy/>, [Erişim Tarihi: 07.05.2023].
- Walt, S. M. (1985). Alliance Formation and the Balance of World Power. *International Security*, 9(4), 3-43.
- Walt, S. M. (1991). The Renaissance of Security Studies. *International Studies Quarterly*, 35(2), 211-239.



# ULISA: Uluslararası Çalışmalar Dergisi

## Journal of International Studies

Cilt 7, Sayı 1 - Volume 7, Number 1

Hazal ÇAKALOĞLU\*

\*Uluslararası İlişkiler, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Türkiye; hazal.cakaloglu@hotmail.com; 0000-0002-2343-742X.

### Güncel Gelişmeler Işığında Sudan Ülke Analizi

Bu çalışmada yakın dönemde tekrarlanan çatışmalar dahilinde Sudan- Türkiye ilişkileri ve Sudan'ın Türkiye için önemi incelenmiştir. Sudan çok zengin yer altı kaynaklarına sahiptir. Beyaz ve Mali Nil'in birleştiği bir ülkedir. Dolayısıyla verimli tarım arazilerine sahiptir. Zengin su kaynakları özellikle iklim krizinin ilerlemesiyle Afrika için büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte Kızıldeniz'e ulaşmak için stratejik konuma sahiptir. Sudan 1956'da bağımsızlığını eski sömürge devleti İngiltere'den almıştır. "Böl ve yönet" politikası iç kargaşanın sürdürmüştür. Araştırmada öncelikle Sudan ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Sudan'ın iç yapısı, kabileleri, doğal kaynakları, siyasi oluşumu, toplumdaki etkili figürler, çatışmada dahil olan yapılar belirtilmiştir. Son olarak Türkiye için Sudan'ın önemi konusuna değinilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Türkiye, Sudan, Kızıldeniz, Çatışma, Doğal Kaynaklar.

### Sudan Country Analysis In The Light Of Current Developments

In this research, Sudan-Türkiye relations and the importance of Sudan for Türkiye are analysed within the scope of the recent conflicts. Sudan has affluent underground resources. It is a country where get together with the White and Mali Nile. Therefore, it has fertile agricultural lands. Rich water resources are of great importance for Africa, especially with the progression of the climate crisis. In addition to this, it has a strategic position to reach the Red Sea. Sudan gained its independence from the former colonial state of England in 1956. However, the policy of "divide and rule" has been the basis for the continuation of internal turmoil until today. In the research, first of all, general information about Sudan was given. Sudan's internal structure, tribes, natural resources, political formation, influential figures in society, structures involved in the conflict are indicated. Finally, the importance of Sudan for Türkiye was mentioned.

**Keywords:** Türkiye, Sudan, Red Sea, Conflict, Natural Resources.

Araştırma Makalesi | Original Article

**Atıf:** *Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1 (2023), ss. 55-70.

**Citation:** *Ulisa: Journal of International Studies*, Vol 7, No 1 (2023), pp. 55-70.

Başvuru 31.05.2023 Received | Kabul 23.06.2023 Accepted

Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi, Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (ULISA) tarafından yayınlanmaktadır.  
Ulisa: Journal of International Studies is published by the Institute for International Relations and Strategic Research (ULISA).  
E-ISSN:2602-3245 | <https://aybu.edu.tr/yulisa>

# Güncel Gelişmeler Işığında Sudan Ülke Analizi

## Hazal Çakaloğlu

Bir kuzey Afrika ülkesi olan Sudan'ın isminin Bilad- al Sudan (Siyahların Ülkesi) tanımlamasından geldiği iddia edilmektedir (Britannica, 2023). Tarihi kaynaklarda belirtilen Sudan, bugünkü Sudan'dan farklı olarak Kızıldeniz kıyılarından Batı Afrika'da yer alan bölgeye verilen ismi kastetmektedir. Günümüzdeki Sudan, Doğu Sudan'a karşılık gelmektedir (MİLLİYET, 2019). Günümüzde başta Rusya, ABD ve Çin olmak üzere Körfez devletlerinin, Mısır'ın ve tabii Türkiye'nin Sudan ile ilgilenmektedir (Arredondas, ATALAYAR, 2023). Sudan'da ordu ile paramiliter HDK arasındaki çatışmaların ateşkes ve müzakerelere rağmen sürmesi, ülkedeki çatışmaların topyekûn bir savaşa dönüşme riskini artırmaktadır (AB'den Sudan uyarısı: "Topyekûn savaş riski katlanarak artıyor", 2023). Savaş bir an önce sona ermemesi, Sudan devletinin çökmesi ihtimalini yaratmaktadır. Ömer el Beşir diktatörlüğünün devrilmesinden sonra kurulan ama sonra generaller tarafından devrilen asker-sivil karma hükümetinin başbakanı Abdalla Hamdok'a göre ülke Suriye ya da Yemen'den beter bir savaş tehdidiyle karşı karşıyadır (Sudan ateşkes görüşmeleri Cidde'de başlıyor: Arabulucuların işi neden çok zor? 2023).

Ülkenin içinde bulunduğu zorluklarda diğer devletlerin etkisi olmaması düşünülemez. Sudan'ın komşuları son derece kırılabilir yapıya sahip, mevcut göç hareketlerinden büyük oranda etkilenen devletlerdir. Sudan'ın Afrika'ya açılan kapı olma niteliği, başta ABD ve Rusya gibi büyük güçlerin etkisini yaratmaktadır. Petrol ile ilgilenen ABD çatışmaları körüklemektedir. ABD'nin Chevron şirketi 1974 yılında güney ve güneybatı Sudan'da petrol arama faaliyetlerine başlayan ilk yabancı şirkettir. Rusya'nın el-Beşir'e Darfur'a müdahalesi sırasında, BM'nin silah ambargosunu ihlal ederek, askeri teçhizat desteği sağladığı iddiaları mevcut. Sudan ise Kırım'ın ilhakını tanıyan sayılı ülkeler arasında yer almaktadır. BAE, Sudan'ın Kızıldeniz kıyısında Abu Amama limanını inşa etmek istemektedir. Ayrıca altın madenlerini işletenler arasındadır. Sudan'dan çıkartılan altının BAE üzerinden ihraç edildiği bilinmektedir.

Çalışmanın öne sürdüğü tez, Sudan'ın iç çatışmalarının yerel nedenlere sahip olsa da çevre ülke ya da örgütlerden kaynaklandığı ayrıca Türkiye'nin Afrika Açılımı için büyük öneme sahip olması nedeniyle Sudan'daki çatışmalardan çıkar tehdidi algıladığı varsayımına dayanmaktadır.

Bölünmeden önce Afrika'nın en büyük devleti olan Sudan, Türkiye için tarihsel ve kültürel bağlarının olduğu dost bir ülke olmanın yanı sıra, 1998'den itibaren başlattığı Afrika Açılımı politikası için de kilit öneme sahiptir. Ancak Türkiye'nin "kazan- kazan" prensibi ile kurduğu ilişkiler Sudan özelinde İsrail, Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) gibi ülkeler tarafından endişe yaratmıştır.

Çalışmada yalnızca Sudan'ın Türkiye için önemi incelenerek sınırlama yapılmıştır. Türkiye'nin Osmanlı dönemine dayanan Sudan ile ilişkileri günümüzde de artarak devam ettirilmeye çalışılmaktadır. Türkiye'nin yumuşak güç politikası ile Sudan' da etkin olmaya çalıştığı belirlenmiştir. Dış politikada hem devlet kurum ve kuruluşları hem de iş dünyası (Eximbank; tekstil, mobilya, inşaat, demir şirketleri, Türk Hava Yolları vb.) ve sivil toplum örgütleri (TİKA, Kızılay, Sudan Türk İş adamları Derneği, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTBA), Yunus Emre Enstitüsü (YEE) vb.) aktif yer almıştır (ORHUN, 2019). Türkiye Sudan ile ilişkilerini geliştirmek için bölgesel kalkınma politikalarını artırarak devam ettirmektedir (Devecioğlu, 2019).

## 1. Sudan ve Sudan Halkı Hakkında Genel Bilgiler

Sudan 1821 yılına kadar çeşitli güçler tarafından yönetilmiştir. 1881'de Mehdi (Hidayet Muhammed Ahmed) Sudan'da Mısır- Osmanlı yönetimine karşı ayaklanmıştır. 1890'da Mısır Hidvi adına İngiliz kolonyal yönetimi kurulmuştur. 1899- 1955 arasında fiilen İngiliz kolonyal yönetimi gerçekleşmiştir (BBC NEWS, 2023). 1899'da Sudan'a oluşturulan siyasi yapı İngiltere ve Mısır ile birlikte oluşturulmuştur (AYDIN, 2017). İngiltere'nin Mısır'ı dengelemek amacını koruyan dengeleme politikası olmuştur. 1956'da İngiltere'den bağımsızlığını kazanmıştır. Ülkede 1955-1972 arasında birinci, 1983- 2005 yılları arasında ikinci iç savaş gerçekleşmiştir. 2003- 2020 yılları arasında Sudan Halk Kurtuluş Hareketi (SLM) ve Adalet ve Eşitlik Hareketi (JEM) arasında savaş yaşanmıştır. Darfur etnik temizlik olayı gerçekleşmiş ve 2011'de Güney Sudan Sudan'dan ayrılmıştır (BBC NEWS, 2023).

General Abbud 1964'te iktidardan düşürülmüş, ülkede İslami bir rejim kurulmuştur. 1965- 69 arasında istikrarsız yönetim devam etmiş ve Mayıs 1969'da askeri darbe ile Cafer Numeyri iktidara gelmiştir. 1971'de başarısız bir Komünist darbenin gerçekleşmesinin ardından Numeyri'nin Devrim İdare Konseyi şeri bir yönetim ilan etmiştir. Özellikle güney Sudan'da şeri yönetime ve bölge parlamentosunun kapatılmasına karşı hoşnutsuzluk ortaya çıkmıştır. 1985'te Geçici Askeri Konsey yönetimi devralmıştır. 1989'a kadar istikrarsız yönetim devam etmiştir. 1989'da Ömer El- Beşir, İslami Cephesi yönetimi ele geçirip Nisan 2019'a kadar otuz yıl iktidarda kalmıştır.

Görüldüğü gibi 1956'da bağımsızlığını kazanmasından sonra Sudan politik, ekonomik, sosyal sorunları çözememiştir. Parlamenter sistem geleneğine sahip olmaması, etnik ve dinsel çeşitlilik ulus devlet olmanın önüne geçmiştir (SÖZBİLİR M., 2014).

Günümüzde Sudan on sekiz eyaletten oluşan federal bir cumhuriyettir. Sudan Cumhurbaşkanı devlet ve Hükümet Başkanlığı görevlerini birlikte yürütmektedir. Aralık 2018'de Devlet Başkanı Ömer El Beşir karşıtı gösteriler başlamıştır. Sonuçta 11 Nisan 2019 tarihinde El Beşir yönetiminin devrilmıştır. Askeri Geçiş Konseyi (AGK) ile Özgürlük ve Değişim Güçleri İttifakı (ÖDĞİ) arasında 17 Ağustos 2019 tarihinde uzlaşma metni imzalanmıştır. Böylelikle otuz dokuz ay sürmesi öngörülen geçiş dönemi resmen başlamıştır (T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, 2023).

Uluslararası Para Fonu tarafından yayınlanan verilere göre, 2021'de yüzde 129,7 ile Afrika'daki en yüksek enflasyon oranına sahip ülke, ardından yüzde 33,1 ile Güney Sudan geliyor (AHMED, 2021). Ekim 2021 askeri darbesi, Sudan'da zaten karmaşık olan insani krizi şiddetlendirmiştir. Mavi Nil'de ve tüm Darfur ve Kordofan Eyaletlerinde 3,7 milyon şaşırtıcı sayıda insan çatışmalar ve çevresel tehlikeler nedeniyle ülke içinde yerinden edilmiş durumdadır. Komşu ülkelerden bir milyona yakın insan ise ülkeye sığınmıştır. Şiddetli bir ekonomik kriz ve yüksek enflasyon, sağlık sektörü personeli ve öğretmenler de dahil olmak üzere bir grev dalgasını tetiklemiş ve bu, halihazırda çökmekte olan ve 2019 koronavirüs (COVID-19) salgını nedeniyle daha da zayıflamış olan temel sosyal hizmetleri daha da tehlikeye girmiştir (UNICEF, 2023). Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri Antonio Guterres'in de yaptığı açıklamaya göre ülkede gelecek haftada (8 Mayıs 2023) sekiz yüz bin insanın mülteci durumuna gelebileceği açıklanmıştır (TRT HABER, 2023). Güvensizlik, çok sayıda can kaybına ve insanların ülke içinde yerinden edilmesine yol açarak ciddi bir insani duruma neden olmuştur. Ülkenin ayrıca yasadışı silahlarla çalkalandığı söylenmektedir (UNION, 2023). Şiddet artışı, toprak ve su için rekabet, iş eksikliği ve diğer sosyo- ekonomik faktörler tarafından yönlendirilmektedir. Ayrıca Doğu Afrika, sel ve kuraklık gibi aşırı hava koşullarının etkisinden mustarip olarak iklim değişikliğinin ön saflarında yer almaktadır (UNHCR, 2022). Sudan, iklim değişikliğinden ağır şekilde etkilenmesi muhtemel ülkelerden biri ve bunlara yanıt vermeye en az hazır olanlardan birisidir. İklim değişikliği, dikkatli bir şekilde azaltılmazsa, arazi ve kaynaklar üzerindeki gerilimleri daha da alevlendirebilecek bir tehdit çarpanıdır. Umutsuz bir insani durum vardır- Sudan halkının üçte biri insani yardıma muhtaç durumdadır (UNHCR, 2022).



## 2. Sudan'ın Bölgeleri ve Etnik Grupları

**Kuzey Sudan:** Sudan'ın kuzey kısmı iki eyaletten oluşur: Başkenti Dongola olan Kuzey Eyaleti ve başkenti Nil Nehri Eyaleti ve Damer. Kuzey Eyaleti, bölge bakımından ülkenin en büyük eyaletidir. Nubia kökenli Kuzey Eyaleti kabileleri; Halfaween, Sukkot, Mahas ve Danagla kabileleridir.

Bu kabileler Arapça dışında kendi dillerine sahiptir ve Müslümanlardır. Eyaletteki başlıca diğer kabileler Kunooz, Jaafreh, Sawarb, Jawabreh, Bidairya Dahmashya, Kababish, Merafab, Karafab'dur.

Bu bölgede yaşayan ana kabileler, Shayqeih, Abidya'dan Sabaloqa'ya Jaalyeen, Berberi'den Abu Hamad ve Manasir'e Robatab'dır. Bu kabilelerin tamamı Arap kökenli olup İslam'ı benimsemiştir ve tarımla uğraşmaktadır (Ahmed, ATLASCORPS.ORG, 2016).

**Orta Sudan, İdari Sınırlar Kabile Dağılımı:** Orta Sudan yedi eyalettir. Başkenti Hartum (Hartum), Güney Kordufan (Kadogli), Norht Kordufan (Obeid), Gezira (Medani), Sennar (Sinja), Beyaz Nil (Rabak) ve Mavi Nil ile birlikte Hartum eyaletini içerir. Başkent (Damazine). Orta Sudan kabileleri, Hartum'un kuzeyinde ve Gezira ile Mavi Nil Eyaletlerinin bazı kısımlarında yaşayan Abdallablar'dır (<https://atlascorps.org/tribal-composition-in-sudan/>, 2016).

**Batı Kordofan:** Batı Kordofan'ın nüfusu esas olarak iki etnik gruba aittir: Arap ve Afrika kabileleri. Arap etnik grubu, ağırlıklı olarak göçebe olan Mesarya ve Hamar kabilelerinden oluşmaktadır. Afrika etnik grubu, kuzeydoğudaki Nuba kabilesinden ve çoğunlukla çiftçi olan birkaç Darfur kabilesinden oluşmaktadır (UNICEF, 2023).

**Güney Mavi Nil:** Mavi Nildeki Mapan ve Angassana kabileleri bulunmaktadır (Ahmed, ATLAS CORPS, 2016).

**Güney Sudan:** Güney Sudan'daki en büyük iki kabile, Dinka ve Nuerlerdir (Vick, 1999). Güney Sudan halkı genel olarak üç etnik gruba ayrılır: Nilo-Sudan kabileleri, Nilo hamiets kabileleri ve Bantu. Güney Sudan'ın etnik kökeni çok çeşitlidir. Yeni ortaya çıkan ulusun yerlileri olan altmış dört kabile veya etnik grup vardır. Bu etnik grupların birçoğu ortak bir kültürü paylaşıyor, kültürel özellikleri anlaşılır dillerle çok yakından ilişkilendiriyor ve bu da farklı daha büyük aile birimleri oluşturuyor (THE REPUBLIC OF SOUTH SUDAN, 2023).

**Doğu Sudan:** Doğu Sudan üç eyalete ayrılmıştır: Başkenti Kızıldeniz (Port Sudan), Gedarif (Gedarif) ve Kassala (Kassala). Kızıldeniz ve Kassala'da ağırlıklı olarak Bejja kabilesi ve Rashaida bulunmaktadır. Bejja dokuzuncu yüzyılın ortalarında İslam'ı benimsemiştir. Bisharyeen, Bait Joke, Beni Amer ve Halanga, Shalatin'de Ababdah, Halaib'de Qasireh, Abu Ramad'a ek olarak Sinkat, Kassala, Haya kasabalarında, Seloum'da Amarrar, Port Sudan ve Kassala'da yaşayan Hadandawa kabilelerine ayrılmaktadır. Bejja iki ana dil konuşmaktadır: Tebdawi ve Tigrini (Ahmed, ATLAS CORPS, 2016). Doğu Sudan'da on yedi büyük kabile "Doğu Sudan'daki Yerli Yönetimler Yüksek Konseyi" adı aşiret bloğu ortaya çıkartmıştır: Bani Amer, Al-Habab, Al-Bishari, Al-Amar, Al-Dabainah, Al-Sulayhab, Al-Bawadara, Al-Lahween ve Al-Jamilab. Bu blok, "Doğu Sudan Yolu"nu ve Aralık 2022 çerçeve anlaşmasını desteklemektedir. (SUDAN TRIBUNE, 2023).

**Darfur Bölgesi:** Darfur idari olarak üç eyalete bölünmüştür: Batı Darfur ve başkenti (El-Genaina), Kuzey Darfur (El-Fasher) ve Güney Darfur ve başkenti Nyala. El-Fasher bölgenin başkenti olarak kabul edilir.

Darfur, 100'den fazla Afrikalı ve Arap kabilenin yer aldığı, Müslüman bir bölgedir. Yerel lehçelerin yanı sıra Arapça da konuşulmaktadır. Bölgenin önde gelen Afrika kabileleri arasında Fur, Zaghawa ve Massalit boyları yer almaktadır. Bölgeye adını veren Fur, üçünün en büyüğü ve üyelerinin yüzde doksanı bölgenin merkezindeki Jebel Marra dağı çevresinde ve büyük şehirlerin çevresinde çiftçilik yapmaktadır. Diğer iki kabilenin çoğunluğu büyükbaş hayvancılıkla geçinmektedir. Diğer Arap kabileleri arasında atalarının izini efsanevi kuzey Afrika şövalyesi "Abu

Zaid Al-Hilali"ye kadar uzanan Beni Halbeh, Habboniya, Taisha, Salamat, Mahamis ve Ma'alia yer almaktadır. Darfur ayrıca Berti, Bargho, Turjum, Dajjo, Fallatah, Bodaya gibi birçok başka kabileyi de barındırmaktadır (Ahmed, ATLAS CORPS, 2016).

### 3. Sudan'ın Coğrafi Konumu ve Sahip Olduğu Önemli Kaynaklar

Afrika'nın kuzeydoğusunda yer alan Sudan kuzeyde Mısır, batıda Çad, güneybatıda Orta Afrika Cumhuriyeti, güneyde Güney Sudan, doğuda ise Eritre ve Etiyopya ile komşudur. Ayrıca Sudan'ın doğuda Kızıldeniz'e 853 km'lik kıyı şeridi bulunmaktadır. Güney Sudan'ın ise Etiyopya, Kenya, Uganda, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Sudan ile sınırları bulunmaktadır (Bakanlığı, 2022). Sudan, Kızıldeniz, Sahel ve Afrika Boynuzu ile Güney Sudan, Libya ve Somali gibi komşu ülkelerle çevrilidir (BRACHET, 2023). Ayrıca Beyaz ve Mavi Nil Nehirlerinin birleşerek ana Nil'i oluşturduğu yerdir ve Nil Nehri Havzasının yüzde altmışından fazlasına ev sahipliği yapmaktadır (OUTLOOK INDIA, 2023).

Kızıldeniz'in en uzun sahiline sahip olması dolayısıyla Süveyş Kanalı, Hint Okyanusu ve Basra Körfezi'ne giden yolda kritik bir konuma sahip olması yanında Afrika'da denize kıyısı olmayan Etiyopya, Çad, Uganda, Güney Sudan, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Orta Afrika Cumhuriyeti gibi ülkelerin kıta dışına açılmalarında Sudan limanları bir çıkış kapısı hükmündedir (ELDEEN, 2019). Dünya ticaretinin yaklaşık yüzde on ikisinin gerçekleştiği Süveyş Kanalı ve yüzde onunun gerçekleştiği Bab El-Mandeb boğazı Sudan'ın stratejik önemini artırmaktadır (Arredondas, ATALAYAR, 2023). Kızıldeniz, güneyde Bab-ül Mendeb Boğazı ve Aden Körfezi ile başlayıp kuzeyde Sina yarımadasına kadar uzanmaktadır. Somali, Mısır, Cibuti, Yemen, Suudi Arabistan, Eritre, Ürdün ve İsrail bölgenin ülkeleri arasındadır. İran Körfezi'ne yakınlığı ile petrol bölgelerine ve ticaretine yakınlık sağlamaktadır. Dolayısıyla enerji güvenliğine önemli etkisi bulunmaktadır. Kızıldeniz ayrıca Arap ve Afrikalı kimliğin de karşı karşıya kaldığı bir bölgedir (AYDIN, Eleştirel Jeopolitik Perspektif ile Kızıldeniz, 2016).

Sudan'ın sahip olduğu limanlar ve adalar jeopolitik konumuna önem kazandırmaktadır. Sudan'ın Kızıldeniz'de biri büyük olmak üzere çok sayıda limanı bulunmaktadır. Sudan'ın limanları, özellikle Orta Afrika ülkelerinin ticari faaliyetleri için stratejik öneme sahiptir. En büyük liman olan Port Sudan, sadece Sudan'ın değil Çad, Orta Afrika, Etiyopya ve Güney Sudan için de denize açılan en stratejik noktasıdır. Ülkenin petrol ihracatı da Port Sudan üzerinden yapılmaktadır (Domazeti, 2019). Sudan'ın limanları, ülkenin ana gelir kaynaklarıdır. Zengin ithalat-ihracat ticareti, ülkenin GSYİH'sına önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Sudan'ın limanlarını, özellikle de stratejik bir konuma sahip olan ve Sudan'ın Etiyopya ve Çad gibi komşu ülkelerle deniz ticaretinin kalbi olan Port Sudan'ı geliştirmeye bu kadar çok yatırım yapmasının nedeni de tam olarak budur.

Sudan, Kızıldeniz boyunca üç yüz seksen mil uzanan bir kıyı şeridinde sahiptir. Bazı önemli Sudan limanları burada yer almaktadır. Bunlar, eski mercandan etkilenen Sevakin limanının yerini alan Osman Digna limanı, Oseif limanı, Wadi Halfa yakınlarındaki El Zoubair.M.Salah limanı ve son olarak Kuzey Limanı, Güney Limanı, Yeşil liman veya Yeşil Liman ve Al Khair Terminali (Agarwal, 2021). Son olarak yakın tarihte Rusya ve BAE'nin Sudan limanları ile ilgili anlaşmaları gerçekleşmiştir. Sudan'ın iktidardaki ordusu, Afrika ülkesinde Kızıldeniz'de bir donanma üssü inşa etmek ve karşılığında daha fazla silah temin etmek için Rusya ile bir anlaşmanın gözden geçirilmesini imzalamıştır (TVP WORLD, 2023). Sudan BAE'li AD Ports Group ve Invictus Investment öncülüğündeki bir grupla, altı milyar dolarlık bir yatırımla Kızıldeniz'deki Abu Amama limanını ve ekonomik bölgesini inşa etmek ve işletmek için bir ön anlaşma imzalamıştır. Port Sudan'ın yaklaşık iki yüz km (yüz yirmi dört mil) kuzeyinde yer alan proje, bir ekonomik bölge, bir havaalanı ve dört yüz bin feddan (dört yüz on bin dönüm) tarım bölgesi içerecektir (REUTERS, 2022). Bu olaylar, Sudan'ın Kızıldeniz'e giriş imkânı sağlayan stratejik önemini göstermektedir.

Sevakin Adası da Sudan'ın jeopolitik önemini artıran stratejik bir konuma sahiptir. "Afrika'nın Kapısı" denilen Sevakin, Sudan'ın kuzeydoğusunda Kızıldeniz kıyısında liman şehridir. Geçmişte Nubye bölgesinin en önemli limanı iken, otuz kilometre kuzeyde Port Sudan'ın kurulmasıyla önemi ikincil dereceye düşmüştür (SÖZCÜ, 2017) (BBC NEWS, 2019). Sudan limanının güneyine yer alması stratejik konumunu artırmaktadır. Türkiye'nin bu adada varlık edinmesi, dış basında askeri üs elde etme çabası (Arredondas, ATALAYAR, 2023) olarak algılanmaktadır.

Sevakin, olağanüstü tarihi öneme sahip bir site ve Mısır döneminden beri çok önemli bir Kızıldeniz limanıdır. Şehir hem Müslümanların hem de Hristiyanların hac yolları üzerinde yer almaktadır (ICROM, 2016). Osmanlı döneminde Sudan'ın ana limanı olsa da günümüzde Sudan hükümeti 100 yılı aşkın bir süredir limanı çürümeye terk etmesi nedeniyle çürümekte olan bir kenttir. Merkezi devlet Port Sudan'a yatırım desteklerken 2018'deki verilere göre yarım milyona yakın insanın yaşadığı Sevakin Adası'nda bu durum iddia edilememektedir (AFRICA NEWS, 2018). Ada kabaca kuzeyde Süveyş Kanalı ile güneyde Bab el-Mandeb boğazı arasındaki orta noktada yer alıyor ve bu da onu kelimenin askeri, ekonomik ve jeopolitik anlamlarında stratejik bir konuma getirmektedir. İki Çin denizinden Bengal Körfezi ve Kızıldeniz yoluyla Avrupa'nın Akdeniz ve Atlantik limanlarına uzanan büyük deniz ticaret karayolu boyunca yer almaktadır (GIS REPORT ONLINE, 2018).

Sudan'ın en önemli doğal kaynağı Nil Nehri'dir. Nil havzası ve havza ülkelerinin suların kullanım hakkına dair itirazları devam etmektedir. Afrika'nın en önemli su kaynağı olan Nil'in üzerindeki paylaşım ve kontrol mücadelesi Sudan'ı da etkilemektedir (SÖZBİLİR M., 2014). Dünyada, gelecek on yıl içinde büyük bir gıda krizinin patlak vermesi beklendiği için devletler başka ülkelere tarım toprakları kiralamakta veya satın almaktadır. Afrika ise bu alanda en çok talep gören yerlerden birisidir. 2022 tarihine kadar yüz kırk ülke, farklı ülkelere toprak kiralanmıştır. Yurt dışında toprağa en fazla yatırımı ABD ve Çin yapmıştır (GÜNAY, 2021). Sulamada büyük bir avantaj sağlayan Nil nehrinin ülkeyi baştanbaşa dolaşması yanında Beyaz Nil ve Mavi Nil'in her ikisinin de Sudan'dan geçerek Hartum'da birleşmesi bölge yatırımları için büyük önem arz etmektedir (ELDEEN, 2019). Nil nehri, tarım arazisi olduğu kadar elektrik üretimi ve ulaşımda da kullanılan stratejik öneme sahip kaynaktır (SÖZBİLİR, 2014).

Sudan'da son yıllarda artan altın ve petrol üretimi ülke ekonomisine önemli bir etkisi olmuştur. Sudan'da üretilen diğer madenler; çimento, kromit, çakıl, alçı, kireçtaşı, mermer, mika, rafine petrol ürünleri, tuz ve inşaat kumudur. Sudan aynı zamanda barit, bakır, demir cevheri, kyanit, kurşun, nikel, gümüş, tungsten, wollastonit ve çinko rezervlerine sahiptir (Madencilik ve Petrol Sektörü). Sudan, madenler ve petrol rezervi açısından da oldukça zengindir. Petrol üretimi ilk defa 1960'lı yıllarda Kızıldeniz'de başlatılmıştır. 1990'lı yıllarda Kanada, Malezya ve Çin firmalarının petrol arama faaliyetleri ile ülkede çok miktarda petrol rezervi olduğu anlaşılmıştır. 1999 yılında Bentui- Sevâkin boru hattının tamamlanması ile dış ülkelere ham petrol ihraç edilmeye başlanmıştır (T.C Dışişleri Bakanlığı Girişimci ve İnsani Dış Politika, 2023). Ancak 9 Temmuz 2011 tarihinde nüfusun yüzde yirmisini barındıran Güney Sudan'ın referandum ile ayrılmasıyla Sudan, petrol rezervlerinin yüzde yetmiş beşini kaybetmiştir. Petrol yataklarının büyük çoğunluğu Güney Sudan'da kalmış olsa da rafineri, boru hattı ve liman gibi altyapılara Sudan'ın sahip olması, Sudan'ı Türkiye gibi transit bir ülke konuma taşımıştır (ELDEEN, 2019). 2011'de Güney Sudan'ın ayrılmasının ardından Sudan, petrolünün yüzde yetmiş beşini kaybetmiştir. Bu sebeple ihracat gelirlerinin de yüzde doksanı kaybedince, dış ülkelere yatırımçı arayışına girdi. Sudan'daki en büyük yatırımcı ülke ve en büyük ticaret ortağı Çin'dir (EVRENSEL.NET, 2019).

Sudan'ın altın rezervi çoğunlukla Hassai Altın Madeni'nden elde edilmektedir. Sudan altın üretiminde dünyada onuncu sıradadır (ENERGY & CAPITAL & POWER, 2023). Sudan Mineral Kaynakları Şirketi'nin 2022'de on sekiz tondan fazla altın üreteceği açıklaması tüm zamanlardaki en yüksek verimlilik olarak değerlendirilmiştir. Altınların yarısından fazlasının yurt dışına kaçırıldığı, altından elde edilen gelirin ülkede silahlı çatışmalarda kullanıldığı iddia edilmektedir (AFRICA NEWS, 2019). Petrolün görece önemini yitirmesiyle altın madenciliğinin yanında tarım

sektörü stratejik sektör durumuna gelmiştir (Bakanlığı, 2022). Tarım sektöründe hayvancılık %60'la daha büyük bir paya sahiptir. Sudan, büyük ve küçükbaş hayvan varlığı bakımından Afrika ve Ortadoğu'nun en önemli ülkesidir. Özellikle Güney Sudan'ın 2011'de Sudan'dan ayrılması (BRECHET E. , 2022), Ukrayna savaşından sonra fiyatı yükselen değerli madenler göz önüne alındığında daha önemli hale gelmiştir (BRECHET E. , 2022). Rusya ve Birleşik Arap Emirlikleri, Kızıldeniz limanlarına yatırım yapmanın yanı sıra HDK kontrolündeki Sudan altın madenciliğine katıldığı iddia edilmektedir. Hemeti olarak bilinen Daglo'nun ve Wagner'in ekonomik kazancına katkı sağlamıştır (AL MONITOR, 2023). Sudan'ın doğrudan yabancı yatırımları büyük ölçüde petrol sektörüne yönelmiştir. Bu alanda ülkeye en fazla yatırımda bulunan ülkelerin başında Çin, BAE, Malezya ve Hindistan gelmektedir (Bakanlığı, 2022).

#### **4. Sudan'da Toplumsal Çatışmayı Yaratan Nedenler**

Çalışmanın bu bölümünde toplumsal çatışmaların ardında yatan temel sebepler araştırılmıştır. Toplumsal çatışmaların nedenleri iki aşamalı olarak incelenmiştir. Öncelikle temel nedenler olan kolonyal geçmiş, çatışmada önemli olan kişiler ve silahlı çatışma grupları incelenmiş sonrasında Ömer el Beşir'in iktidardan düşürülmesi ile ardından yaşanan gelişmeler incelenmiştir.

##### **4.1. Kolonyal Geçmişin Sudan Toplumuna Etkileri**

Günümüzdeki halk ayaklanmalarında kolonyal geçmişin etkileri görülmektedir. Birleşik Krallık ve Mısır ülkeyi "böl ve yönet" politikasıyla yönetmişlerdir (SEARCY, OSU.EDU, 2023). "Böl ve yönet" politikası "yerli yönetim" anlayışıyla kabile ve etnik farklılıkları kışkırtmıştır (AYDIN, 2017). Bu politika Sudanlıları birbirine güvensiz ve korkulu hale getirmiştir. Halk kolonici güçler yerine birbiriyle çatışmıştır (HELETA, SUDAN TRIBUNE, 2008). Bir diğer yönetim biçimi ise "dolaylı yönetim" dir. Bu yönetimle toplumu güç verilen kabile liderleri aracılığıyla yönetmişlerdir (SEARCY, OSU.EDU, 2023). Sonuçta Sudan halkı kendi yönetim biçimini inşa edip geliştirememiştir (AYDIN, 2017). Böl ve yönet politikası ülkenin kuzey ve güneyini birbirinden ayırmış, dolaylı yönetim ise güneyi yüzlerce yerinden yönetime ayırmıştır (HELETA, SUDAN TRIBUNE, 2008). İngiliz yönetimi Shagiyyo, Jailiyyin ve Dangola kabilelerine güç tanımıştır. Bugün dahi önemli mevkilerde bu kabileler etkindir. El- Beşir Jailiyyin kabilesindedir (SEARCY, OSU.EDU, 2023). Sudan'ın ülkenin yüzde 5,4' ünü oluşturan üç kabile tarafından yönetildiği şeklinde önemli bir iddia bulunmaktadır (AYDIN, 2017). Kuzey ve güney Sudan'da eğitim, din ve dil kolonyal yönetim tarafından ayrıştırılmıştır. Kuzeyde eğitim devlet tarafından kurgulanmış, güneyde Hıristiyan misyonerlere bırakılmıştır. Kuzeyde eğitim dili İngilizce ve Arapça iken güneyde yerel diller ve İngilizce kullanılmıştır. Kuzeyde Müslümanlık desteklenirken güneyde yerel inanışlar ve Hıristiyanlık misyonerler tarafından yayılmıştır (SEARCY, OSU.EDU, 2023). İngiltere'nin dini misyonerlik ve batılı yaşam tarzını özendirme toplumdaki çatışmalara sebep olmuştur. Misyonerlik, dini araç ile halkın ikna edilmesi için kullanılmıştır (AYDIN, 2017). Sudan'da günümüzde beş yüzün üzerinde farklı kabile mevcuttur. Siyasette toplumun aksine uzlaşma kültürü çok azdır (SADDİ, 2022). Etnik grupların kendi askeri birliklerinin kurmaları ve etnik aidiyetleri çok yüksektir. Bu nedenle ülkede entegrasyon ve birliktelik sağlamak zordur (AYDIN, 2017).

## 4.2. Toplumsal Çatışma İçin Önem Taşıyan Figürler ve Çatışma Grupları

Ömer el-Beşir, Abdel Fattah el- Burhan, Mohamed Hamdan Dagalo, Abdullah Hamduk gibi figürler ve silahlı örgütler hakkında bilgiler şu şekildedir:

Ömer el-Beşir, tam adıyla Ömer Hasan Ahmed el-Başir (7 Ocak 1944, Hosh Wad Banaqa, Sudan doğumlu), 1989'da Sudan'ın seçilmiş hükümetini deviren bir isyana öncülük eden Sudanlı askeri subaydır (BRITANICA, 2023). Kendisine yönelik şu şekilde suçlamalar mevcuttur: Cinayet, imha, zorla nakil, işkence ve tecavüz gibi insanlığa karşı suçlar; sivil bir nüfusa veya çatışmalarda yer almayan tek tek sivillere karşı kasıtlı olarak saldırı düzenlemek ve yağma adına savaş suçları ve Darfur ve Sudan'da işlenen üç soykırım (ICC- CPI, 2023). 2019'da devrilmesinden bu yana cezaevinde olan Ömer El Beşir'in Hartum'da çatışmaların ortasındaki Kober hapishanesinden kaçtığı 25 Nisan 2023' te doğrulanmıştır (BRECHET E., 2023). Abdel Fattah el- Burhan, Sudan Geçiş Dönemi Egemenlik Konseyi Başkanıdır (emirates new agency- WAM, 2023). Ordu liderliğindeki geçiş konseyine liderlik eden General Abdel Fattah al-Burhan başkan seçilmiştir (BRITANICA, 2023).

Mohamed Hamdan Dagalo, Sudan'da RSF birliklerini askeri güçlerle çatışmalarda yöneterek dikkatleri üzerine çekmiş ve 2019'da Omar el-Beşir rejiminin düşmesinin ardından kurulan Egemenlik Konseyi'nin başkan yardımcısı olarak atanmıştır (HABER GLOBAL, 2023). Abdullah Hamduk, Sudan'ın Ekim darbesiyle devrilen ve ardından bir ay sonra görevine iade edilen kırılğan sivil yönetime geçişinin başbakanı Abdallah Hamdok 2 Ocak 2022'de istifa etmiştir. 1956'da güney-orta Kordofan eyaletinde doğan Hamdok, Afrika genelinde kalkınma konusunda uzmanlaşmış bir ekonomist ve kıdemli politika analisti olarak otuz yılı aşkın deneyime sahiptir. Hartum Üniversitesi'nden lisans derecesine ve Birleşik Krallık'taki Manchester Üniversitesi'nden ekonomi alanında doktora derecesine sahiptir. 1981'den 1987'ye kadar, Afrika Kalkınma Bankası ve Uluslararası Çalışma Örgütü gibi kurumlarda bir dizi liderlik rolü üstlenmeden önce Sudan Maliye ve Ekonomik Planlama Bakanlığı'nda üst düzey bir memurdu. En son, Kasım 2011'den bu yana Birleşmiş Milletler Afrika Ekonomik Komisyonu'nda yönetici sekreter yardımcısı olarak görev yapmıştır. Hamdok, Nisan 2019'da ordu tarafından tutuklanan uzun süredir iktidarda olan Ömer El Beşir'i deviren, gençlerin önderliğindeki benzeri görülmemiş bir protesto dalgasının ardından Sudan'ın sivil lideri olarak ortaya çıkmıştır. Hamdok, Sudan'ın dışındaydı ve protesto hareketine doğrudan dahil değildi, ancak teknokratın atanması, halkın ve uluslararası toplumun büyük bir kısmı tarafından memnuniyetle karşılanmıştır (Profile: Abdalla Hamdok, Sudan's outgoing civilian leader, 2022).

Silahlı çatışma grupları ise Cancavid Milisleri/ Hızlı Destek Kuvvetleri (RSF/ HDK), Sudan Halk Kurtuluş Hareketi (SPLM), Ulusal Demokratik İttifak (NDA), Ulusal İstihbarat ve Güvenlik Servisi (NISS), Sudan Kurtuluş Hareketi/Ordu (SLM/A), Darfur'daki Sudan Kurtuluş Hareketi/Ordusu'nun (SLM/AW), SLM/A-MM, Ulusal İstihbarat ve Güvenlik Servisi (NISS), Adalet ve Eşitlik Hareketi (JEM) ve Wagner Grubu'ndan oluşmaktadır.

Cancavid Milisleri/ Hızlı Destek Kuvvetleri (RSF/ HDK): Sonrasında "Aktif Destek Milisleri" adını almıştır. Hızlı Destek Kuvvetleri Ömer el Beşir döneminde Muhammed Hamdan Dagalo tarafından kurulmuştur ve hala Daglo tarafından yönetilmektedir (Copnall, 2023), (ALJAZEERA, 2023). Hızlı Detek Kuvvetleri'ne 2015'te "düzenli kuvvet" statüsü verilmiştir. 2017'de de "RSF'yi bağımsız bir güvenlik gücü olarak meşrulaştıran bir yasa" çıkarılmıştır. RSF, Darfur, Güney Kordofan ve Mavi Nil bölgelerinde konuşlandırılmıştır (RULAC. ORG, 2023). Sudan Dışişleri Bakanlığı, Egemenlik Konseyi Başkanı ve Ordu Komutanı Orgeneral Abdulfettah el-Burhan, Hızlı Destek Kuvvetlerini (HDK), "vatandaşlara ve diplomatik misyonlara karşı devamlı suç" işlediği iddiasıyla HDK'yı terör örgütü olarak görmekte ve uluslararası topluma da bu çağrıya uymasını tekrarlamaktadır (Tufan Aktaş, 2023).

Sudan Halk Kurtuluş Hareketi (SPLM): Sudan Halk Kurtuluş Hareketi olarak bilinen güneydeki gayrimüslim isyancılar, güneydeki Dinka kabilesinin bir üyesi olan John Garang tarafından yönetilmektedir (BBC NEWS, 2023). Sudan Halk Kurtuluş Hareketi/Ordu-Kuzey

(SPLM-Kuzey), aşiret öz savunma milislerinden ortaya çıktığı 1980'lerden beri askeri olarak aktiftir. 2017'de SPLM-Kuzey iki rakip gruba ayrılmıştır. Bir yandan, Sudan Halk Kurtuluş Hareketi/Ordu-Kuzey Agar (SPLM/Kuzey Agar) Beyaz Nil eyaletinde bulunuyor ve liderliğini Malik Agar yapmaktadır. Öte yandan, Sudan Halk Kurtuluş Hareketi/Ordu-Kuzey Hilu (SPLM/Kuzey Hilu), Abdel Aziz al-Hilu tarafından yönetiliyor ve Nuba Dağları'nda bulunmaktadır. İki fraksiyonun iç yapısına ilişkin net bilgi bulunmamasıyla birlikte, askeri yetenekleri, tek ses olma, ateşkes anlaşmaları yapıp uygulama kapasiteleri gibi diğer unsurlardan örgütlendikleri anlaşılabilir. Hilu fraksiyonu Şubat 2018'den beri hükümetle barış görüşmeleri yürütürken, Agar fraksiyonu Afrika Birliği tarafından dışlandı. Ayrıca 2018'de SPLM/Kuzey Hilu, Mavi Nil ve Güney Kordofan eyaletlerinde tek taraflı ateşkes ilan etmiştir (RULAC. ORG, 2023).

Ulusal Demokratik İttifak (NDA): SPLM'nin de dahil olduğu kuzey muhalefetinin çatı örgütüdür. El Beşir yönetimine karşı silaha sarılmış ve Doğu Sudan ile Kuzey Mavi Nil'deki toprakları işgal etmiştir (Britannica, 2023).

Ulusal İstihbarat ve Güvenlik Servisi (NISS): NISS, iç güvenlik ve istihbarat konularının çoğundan sorumludur. Herhangi bir bakanlıktan bağımsız olarak çalışmaktadır. 2015'te kabul edilen anayasal değişiklikler, NISS'in yetkisini geleneksel olarak ordu ve yargıya ayrılan yetkileri içerecek şekilde genişletmiştir. Değişiklikler uyarınca, NISS mahkemeler kurabilir ve tutuklamalarda diğer güvenlik servislerinden daha fazla serbestliğe izin verilmektedir (GLOBAL SECURITY, 2023).

Darfur'daki Sudan Kurtuluş Hareketi/Ordusu'nun (SLM/AW): SLM/A-AW, Darfur'da Batı bölgesinde 2003'de çatışmalara katılmıştır. Darfur ve Juba'da hükümet ile çatışmalara devam etmektedir.

SLM/A-MM: 2005'te SLM/A'dan ayrılan silahlı örgüt. SLM/A-MM, 2006 Darfur Barış Anlaşmasını ve Temmuz 2020'de Hükümet ile bir anlaşmaya varmışsa da hükümetle çatışmalara devam etmektedir (RULAC. ORG, 2023).

Adalet ve Eşitlik Hareketi (JEM): Darfur'da faaliyet gösteren silahlı bir devlet dışı aktördür. 2003 yılında silahlı çatışmalarda öldürüldüğü 2011 yılına kadar grubun liderliğini sürdüren Halil İbrahim tarafından kurulmuştur. Şu anda lideri Süleyman Sandal'dır. JEM, 18 üyeden oluşan bir icra dairesi tarafından yönetilmektedir. Grup, daha fazla özerklik elde etmek için hükümete karşı askeri faaliyetlerine başlamıştır. Bölgesel bir gündem izleyen Darfur merkezli diğer grupların aksine, JEM Hartum'u kontrol etmeyi hedeflemektedir.

Sudan Kurtuluş Hareketi/Ordu (SLM/A) SLM/A, 2001 yılında Abdul Wahid Mohamed al Nur başkanlığında kurulmuştur. Minni Minawi, SLM/A'nın sekreteriydi ve 2002'de hükümete karşı çatıştı. Haziran 2005'te iç gerilimler nedeniyle grup iki gruba ayrılmıştır: SLM/A-AW ve Sudan Kurtuluş Hareketi/Ordu-Minni Minawi (SLM/A-MM). SLM/A-AW, SLM/A'nın ilk başkanı olan Abdul Wahid Mohamed al Nur'un liderliğindedir (RULAC. ORG, 2023).

Wagner Grubu: Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un yaptığı açıklama ile Sudan'ın meşru yetkililerinin talebi üzerine Moskova destekli özel bir askeri şirket olan Wagner grubundan hizmet verdiklerini açıklamıştır (YÜRÜK, 2023).

## 5. Ömer El Beşir' in Devrilmesine Yol Açan Gelişmeler

Ömer el Beşir'in devrilmesiyle sonuçlanan kitlesel gösteriler 2017'de ülke ekonomisinin çökmesi ile başlamıştır (Sudan coup: Why Omar al-Bashir was overthrown, 2019). Ordu ve sivil yönetim arasındaki iktidar mücadelesi, ordunun iktidara el koymasıyla sonuçlanmıştır. Başbakan Abdullah Hamduk önce Ekim 2021'de gözaltına alınmışsa da Kasım 2021'de hükümeti tekrar kurması için serbest bırakılmıştır. Ancak Hamduk hükümeti kuramamış ve 2 Ocak'ta istifa etmiştir. 5 Aralık 2022'de Asker ile siviller arasında yeni geçiş dönemini başlatacak, sivil hükümet

ve demokratik seçimlerin yolunu açacak "çerçeve anlaşma", uluslararası ve bölgesel katılımı imzalanmıştır. Sudan'daki siyasi süreç sözcüsü Halid Ömer Yusuf, ülkedeki siyasi krizi sonlandıracak nihai anlaşmanın 1 Nisan'da, geçiş dönemi anayasası anlaşmasının 6 Nisan'da imzalanacağını ve yeni hükümetin 11 Nisan'da kurulacağını duyurmuştur. Ancak neticede 6 Nisan

2023'te söz konusu imza süresiz ertelenmiştir. 13 Nisan'da Hızlı Destek Kuvvetleri (HDK), ülkenin kuzeyinde askeri yığılmalar ve hareketlilikler başlatmıştır. 15 Nisan 2023'te ise Hızlı Destek Kuvvetleri (HDK) ile ordu çatışmaları başlamıştır (Sudan: İki generalin savaşı, 2023).

Ömer El Beşir' in devrilmesinin ardından meydana gelen gelişmeler:

- Yıllar süren küresel tecridin ardından Sudan, yaklaşık otuz yıldır ABD'nin terörizmi destekleyen devletler listesinden çıkarıldı,
- Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), ekonomik yardımlara başladı,
- Ülke kısa sürede ABD, İsrail ve Rusya da dahil olmak üzere yeni uluslararası ve bölgesel müttefikler edindi,
- Mayıs 2020'den itibaren BAE, önde gelen Sudanlı yetkilileri defalarca ağırladı ve onları İsraililerle ilişkilendirdi,
- 2020'de Sudan ve İsrail ilişkileri normalleştirme konusunda anlaşmalar ve bunu bu yıl içinde resmileştirmeyi planlıyorlar.
- Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Doğu'dan çekilmesi ve kendi iç bölünmeleri tarafından yutulması nedeniyle Rusya, Sudan da dahil olmak üzere bölgedeki müdahalesini artırdı.
- Kasım 2020'de Başkan Vladimir Putin, Rusya Savunma Bakanlığı'na Port Sudan'da yaklaşık üç yüz Rus askerini barındıracak yeni bir Rus deniz üssünün kurulması için Sudanlı yetkililerle yirmi beş yıllık bir anlaşma yapma talimatı verdi (Why Sudan Matters).
- Almanya ve Fransa gibi ülkelerle IMF, Sudan'ın borçlarının silinmesinde rol oynayarak ülkenin altmış milyar dolar civarındaki borçlarının ödenmesi ve bazı yeni yatırımların başlatılması adına peş peşe adımlar atmıştır Sudan açısından bir diğer önemli gelişme ise, bölgesel sorunları aşmak için 3 Ekim 2020'de Juba'da imzalanan barış antlaşmasıdır (ORAKÇI, 2021).

## 6. Sudan Türkiye İçin Neden Önemli?

Türkiye, yükselen güç ve hem parasal hem de parasal olmayan yardım yapan devlet olarak Afrika'da varlığını artırmaya çalışmaktadır (Hakan MEHMETÇİK, 2016). Türkiye, Müslüman nüfusun fazla olduğu ülkelere daha öncelikli olarak yardımda bulunmaktadır. Bununla birlikte az gelişmiş devletler lehine aktif dış politika izlemektedir (Hakan MEHMETÇİK, 2016). Türkiye-Sudan Siyasi İlişkileri Türkiye, 1 Ocak 1956 tarihinde bağımsızlığını kazanan Sudan'ı ilk tanıyan ülkeler arasında yer almış ve Hartum Büyükelçiliğimiz 1 Ocak 1957 tarihinde faaliyete geçmiştir. Sudan'ın Ankara Büyükelçiliği ise 14 Eylül 2009'da açılmıştır. 2017' de iki ülke arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi'ni (YDSK) tesis eden bildiri imzalanmıştır. Ziyaret vesilesiyle ayrıca iki ülke arasında ekonomik, askeri, kültürel, bilimsel, eğitim, tarım gibi pek çok alanda anlaşma, mutabakat zaptı ve protokoller imzalanmıştır (T.C Dışişleri Bakanlığı, 2023). Türkiye Güney Sudan'ı bağımsızlığını takiben ilk tanıyan ülkelerden birisidir. Türkiye tarafından Ocak 2011'de açılan Juba Başkonsolosluğu, Güney Sudan Cumhuriyeti'nin bağımsızlık ilanının hemen ardından Büyükelçiliğe dönüştürülmüştür. Türkiye tarafından Güney Sudan'da TİKA eşgüdümünde, kapasite artırımı ve teknik iş birliği çalışmalarına öncelik verilmektedir (T.C

Dışişleri Bakanlığı, 2023). Son dönemde çatışmaların etkili olduğu Sudan'da Türk diplomatik misyon aracına ateş açılması olayı gerçekleşmiş, ancak fail konusunda net açıklama yapılmamıştır (NTV HABER, 2023). Hem ordu hem Hızlı Destek Kuvvetleri saldırı için birbirlerini suçlamıştır (HOUREL, 2023).

Türkiye, El Burhan ile Dagalo arasındaki mevcut anlaşmazlığı, bir kardeş kavgası olarak Türkiye'nin Sudan ile kurduğu ilişkiler siyasi rejim ve halk temelli bir ilişkidir. Ayrıca 6 Şubat Kahramanmaraş depreminin ardından Türkiye'ye yardım gönderen ülkelerin başında Sudan yer aldı. Sudan hükümeti, Adıyaman'da ilkyardım çalışmaları yürütmüştür (ÜNVEREN, 2023).

Türkiye tarım başta olmak üzere Sudan'da çeşitli yatırımlar gerçekleştirmektedir. Sudan'ın güvenliğinin sağlanmasında destekte bulunmaktadır (Satti, 2023). Sudan tarafının samimi desteğiyle Türk firmalarına tahsis edilen sahalardaki sorunların çözüleceğine ve maden alanında kazan-kazan temelinde kurulan iş birlikleri bulunmaktadır (Güler, 2021). Ayrıca Hartum, Kahire ve Addis Ababa'nın ardından Afrika için önemli hava güzergahındaki yeni havalimanı projesinde daha önce sözleşmeye imza atılan Türk şirketi Summa İnşaat ile devam edilmesinin talimatını vermiştir (DEMİRCAN, 2021). Türkiye, ekonomik anlaşmalarla birlikte yumuşak politika araçlarını kullanmaktadır (Arredondas, ATALAYAR, 2023). Bu havaalanına Sudan Dışişleri Bakanlığı, Hızlı Destek Kuvvetleri'nin saldırıda bulunduğu iddia etmiştir (Sudan Dışişleri Bakanlığı: Milis güç HDK, Hartum Uluslararası Havalimanı'na saldırdı). Mısır, Türkiye'nin yaptığı tarım arazisi anlaşmalarının Nil çevresinde altyapı inşaatı ile sonuçlanmasına neden olacağından endişelenmektedir. Mısır, su temini için yüzde doksan oranında Nil'e bağımlıdır (ELDEEN, 2019).

Nitekim Türkiye ve Sudan 2021 yılında "Askeri Mali İş birliği Anlaşması" ile "Nakdi Yardım Uygulama Protokolü" anlaşmaları imzalamıştır. Türkiye'nin, Somali üzerinde kurduğu güvenlik alanı ve Somali devlet inşasında Türk askerinin yardımı, Sudan özelinde oluşabilecek bir güvensizlik veya siyasi istikrarsızlıktan olumsuz etkilenebilir. Bu da Türkiye'nin bölgedeki faaliyetlerini de olumsuz etkileyebilir (ÜNVEREN, 2023). Üniversitenin ilk adımı olarak görülen Nyala'daki Sağlık Meslek Yüksekokulu, 2018'de açıldı ve eğitime başlamıştır. Türkçe dersleri de verilen yüksekokulda Türk öğretmenler görev yapıyor, 200'e yakın Sudanlı öğrenci de eğitim alıyor. TİKA'nın ülkedeki en büyük projelerinden biri de Nyala'daki yüz elli yatak kapasiteli Sudan-Türkiye Eğitim ve Araştırma Hastanesi'dir. Üç ameliyathane, iki de doğumhane bulunan hastanenin inşaatı 2012'de tamamlanmıştı, 2014'ten bu yana da açıktır. (BBC NEWS, 2019).

2005'te Türkiye'nin başlattığı Afrika açılımı kapsamında 24-25 Aralık 2017'de Erdoğan'ın yüzden fazla iş insanlarıyla birlikte Sudan'a yaptığı ziyarette, tarım, turizm, eğitim, maden kaynakları, sanayi ve ticari ortaklık alanında yirmi iki iş birliği anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaların on üçü devletler, dokuzu ise özel sektör düzeyinde gerçekleşmiştir (BBC NEWS, 2019) Türkiye ile Sudan silahlı kuvvetleri arasında stratejik bazı anlaşmalara imzalanmıştır. Sevakın Adası'nın restorasyonunun Türkiye'ye verilmesi özellikle İsrail, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan ve Mısır blokunda çok ciddi bir rahatsızlığa neden olmuştur. Çünkü Türkiye'nin Sudan'la bir askeri üs kurması, Kızıldeniz gibi dünya ticaretinin en önemli sacayağı olan deniz sularında, bu blok için bir tehdit oluşturmuştur (SUDAGEZER, 2019).

## **Sonuç**

Araştırmada öncelikle Sudan'ın toplumsal yapısı, stratejik konumu, yer altı kaynaklarına değinilmiştir. Sudan'ın sömürgeci tarihinden gelen sorunların ülkede çatışma çıkarmak için hala kullanıldığı, çatışmalar nedeniyle halkın yaşadığı büyük zorluklar ve halkı yer değiştirmeye ya da göç etmeye mecbur bırakmıştır.

Sudan'daki çatışmaların çok etnikli toplumsal yapı, etnik aidiyetin yüksek olması, ülkede ulaşım ve hükümet kontrolünün az olması, çok dinlilik gibi içsel nedenlerin yanında yeraltı ve yerüstü kaynakların kontrol ve işletimini amaçlayan dış güçlerden de kaynaklandığı görülmüştür.



Sudan'daki çatışmaların genel olarak etnik, siyasi, ekonomik ve jeopolitik nedenlerden kaynaklandığı görülmüştür. Siyasi nedenler; asker kökenli siyasetçilerin aralarındaki çekişmeler ile kabilecilik çatışmalarının siyasete yansımından kaynaklanmaktadır. Etnik nedenler Arap ve Afrikalı nüfus çatışmalarının yanı sıra kabilelerin kendi aralarındaki çatışmalardan kaynaklanmaktadır.

Ekonomik nedenler; Nil Nehri'nin paylaşım ve kontrolü mücadelesi, altın rezervlerindeki kaçakçılık, gıda kıtlığı, sağlık hizmetlerindeki sıkıntılardır. Jeopolitik nedenler, Kızıldeniz'e uzun kıyısı bulunan ve Nil Nehri havzasının yüzde atmışından fazlasını kontrol etmenin yanı sıra Basra Körfezi ile Hint Okyanusu'na ulaşımında kilit öneme sahip olması örnek olarak gösterilebilir.

Sudan'da meydana gelen karmaşanın Türkiye için yatırımlarını tehlikeye atacak güvenlik sorunu olduğu ileri sürülebilir. Türkiye'nin Sudan politikası insani yardım ve ekonomik yatırımların ön plana çıktığı bir politikadır. Ayrıca çevre ülkelere de istikrarsızlaştırıcı etkisi olmaktadır. Dolayısıyla Türkiye için sadece Sudan'da değil, genel olarak tüm Afrika'ya etki edebilecek bir sorun oluşturmaktadır.

## Kaynakça

(2019, Nisan 11). MİLLİYET: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/sudan-nerede-hangi-kitada-nerede-aliyor-sudanin-haritadaki-yeri-2857022> adresinden alındı

AB'den Sudan uyarısı: "Topyekun savaş riski katlanarak artıyor". (2023, Mayıs 9). NTV: <https://www.ntv.com.tr/dunya/abden-sudan-uyarisi-topyekun-savas-riski-katlanarak-artiyor,XP2enT2TtU2t7pzqyAk11w> adresinden alındı

AFRICA NEWS. (2018, APRIL 1). AFRICA NEWS: <https://newafricanmagazine.com/21163/> adresinden alındı

AFRICA NEWS. (2019, NİSAN 1). AFRICA NEWS: <https://www.africanews.com/2023/01/04/sudan-recorded-highest-gold-production-in-2022/> adresinden alındı

Agarwal, M. (2021, DECEMBER 7). MARINE INSIGHT. MARINE INSIGHT: <https://www.marineinsight.com/know-more/5-major-ports-in-sudan/> adresinden alındı

Ahmed, M. S. (2016, SEPTEMBER 2). ATLAS CORPS. ATLAS CORPS: <https://atlascorps.org/tribal-composition-in-sudan/> adresinden alındı

Ahmed, M. S. (2016, SEPTEMBER 2). ATLAS CORPS. ATLAS CORPS: <https://atlascorps.org/tribal-composition-in-sudan/> adresinden alındı

Ahmed, M. S. (2016, SEPTEMBER 2). ATLAS CORPS. ATLAS CORPS: <https://atlascorps.org/tribal-composition-in-sudan/> adresinden alındı

Ahmed, M. S. (2016, SEPTEMBER 2). ATLASCORPS.ORG. ATLASCORPS.ORG: <https://atlascorps.org/tribal-composition-in-sudan/> adresinden alındı

AHMED, N. (2021, JANUARY 29). CARNIEGE MIDDLE EAST CENTER. CARNIEGE MIDDLE EAST CENTER: <https://carnegie-mec.org/diwan/83755> adresinden alındı

AL MONITOR. (2023, APRIL 19). AL MONITOR: <https://www.al-monitor.com/originals/2023/04/foreign-players-lurk-sudan-generals-battle-it-out> adresinden alındı

- ALJAZEERA. (2023, APRIL 16). ALJAZEERA: <https://www.aljazeera.com/news/2023/4/16/sudan-unrest-what-is-the-rapid-support-forces> adresinden alındı
- Arredondas, M. (2023, MAY 5). ATALAYAR. ATALAYAR: <https://atalayar.com/en/content/sudan-key-regional-and-international-player> adresinden alındı
- Arredondas, M. (2023, MAY 4). ATALAYAR. ATALAYAR: <https://www.atalayar.com/articulo/reportajes/sudan-actor-clave-nivel-regional-e-internacional/20230504152934184172.html> adresinden alındı
- Arredondas, M. (2023, MAY 4). ATALAYAR. ATALAYAR: <https://www.atalayar.com/articulo/reportajes/sudan-actor-clave-nivel-regional-e-internacional/20230504152934184172.html> adresinden alındı
- AYDIN, H. (2016). Eleştirel Jeopolitik Perspektif ile Kızıldeniz. İ. ERMAĞAN içinde, Dünya İyasetinde Afrika 3 (s. 263). Ankara: NOBEL.
- AYDIN, H. (2017). Eleştirel Perspektifle Sudan ve Güney Sudan'ı Anlamak. İ. ERMAĞAN içinde, Dünya Siyasetinde Afrika 4 (s. 190). NOBEL.
- Bakanlığı, T. (2022). T.C.Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü. <https://ticaret.gov.tr/data/5efc681413b876f898f3c2b9/Sudan%20%C3%9Clke%20Pofili-Ekim2022.pdf> adresinden alındı
- BBC NEWS. (2019, NİSAN 17). BBC NEWS: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47926030> adresinden alındı
- BBC NEWS. (2023, April 17). BBC NEWS: <https://www.bbc.com/news/world-africa-14094995> adresinden alındı
- BRACHET, E. (2023, MAY 3). LA MONDE. LA MONDE: [https://www.lemonde.fr/en/le-monde-africa/article/2023/05/03/sudan-region-s-political-islamist-movement-plays-key-role-in-conflict\\_6025334\\_124.html](https://www.lemonde.fr/en/le-monde-africa/article/2023/05/03/sudan-region-s-political-islamist-movement-plays-key-role-in-conflict_6025334_124.html) adresinden alındı
- BRECHET, E. (2022, APRIL 20). LE MONDE. LE MONDE: [https://www.lemonde.fr/en/le-monde-afrique/article/2022/04/20/sudan-s-new-gold-rush-in-the-face-of-economic-crisis\\_5981035\\_12.html](https://www.lemonde.fr/en/le-monde-afrique/article/2022/04/20/sudan-s-new-gold-rush-in-the-face-of-economic-crisis_5981035_12.html) adresinden alındı
- BRECHET, E. (2023, MAY 3). LE MONDE. LE MONDE: [https://www.lemonde.fr/en/le-monde-africa/article/2023/05/03/sudan-region-s-political-islamist-movement-plays-key-role-in-conflict\\_6025334\\_124.html](https://www.lemonde.fr/en/le-monde-africa/article/2023/05/03/sudan-region-s-political-islamist-movement-plays-key-role-in-conflict_6025334_124.html) adresinden alındı
- BRITANICA. (2023, APRIL 27). BRITANICA: <https://www.britannica.com/biography/Omar-Hassan-Ahmad-al-Bashir> adresinden alındı
- BRITANICA. (2023). BRITANICA: <https://www.britannica.com/place/Sudan/Challenge-to-Bashirs-rule-and-the-2019-military-coup#ref1276887> adresinden alındı
- Britannica. (2023, May 8). <https://www.britannica.com/place/Sudan> adresinden alındı
- Copnall, J. (2023, APRIL 17). BBC NEWS. BBC NEWS: <https://www.bbc.com/news/world-africa-65297714> adresinden alındı
- DEMİRCAN, P. (2021, HAZİRAN 10). EMLAK KULİSİ. EMLAK KULİSİ: <https://emlakkulisi.com/sudan-hartumdaki-havaalanini-summa-insaat-yapacak/676355> adresinden alındı

- Devecioğlu, K. (2019, Mart 15). Türküye, Sudan için neden önemli?  
file:///C:/Users/hp/Downloads/Tu\_rkiye\_Sudan\_ic\_in\_neden\_o\_nemli.pdf adresinden alındı
- Domazeti, R. (2019). KIZILDENİZ RAPORU: ORTADOĞU'DA ÇEKİŞMENİN GÖRÜNMEYEN CEPHESİ. İSTANBUL: İNSAMER.
- ELDEEN, M. K. (2019, ŞUBAT 24). AFAM: AFRİKA ARAŞTIRMALARI MERKEZİ. AFAM:  
<https://afam.org.tr/sudan-neden-onemli/> adresinden alındı
- EMİRATES NEW AGENCY - WAM. (2023, NİSAN 30). WAM:  
<https://www.wam.ae/tr/details/1395303152140> adresinden alındı
- ENERGY & CAPITAL & POWER. (2023, JANUARY 6). ENERGY & CAPITAL & POWER:  
<https://energycapitalpower.com/sudan-gold-production-rate-2022/#:~:text=Sudan%20serves%20as%20the%20tenth,approximately%2050%20km%20from%20Khartoum.> adresinden alındı
- EVRENSEL.NET. (2019, Nisan 17). EVRENSEL.NET:  
<https://www.evrensel.net/haber/377651/turkiye-sudana-ne-kadar-yatirim-yapti> adresinden alındı
- GIS REPORT ONLINE. (2018, MART 2). GIS REPORT ONLINE:  
<https://www.gisreportsonline.com/r/sudans-red-sea-coast/> adresinden alındı
- GLOBAL SECURITY. (2023). GLOBAL SECURITY:  
<https://www.globalsecurity.org/intell/world/sudan/niss.htm> adresinden alındı
- GÜLER, A. Y. (2021, EYLÜL 13). ANADOLU AJANSI. ANADOLU AJANSI:  
<https://www.aa.com.tr/tr/gundem/sudanda-1-milyon-donum-tarim-arazisi-turkiye-terafindan-islenecek/2333368> adresinden alındı
- GÜNAY, H. (2021, OCAK 15). TRT HABER. TRT HABER:  
<https://www.trthaber.com/haber/dunya/sinir-otesi-tarim-140-ulke-farkli-ulkelerden-toprak-kiraladi-645357.html#:~:text=Cumhurba%C5%9Fkan%C4%B1%20Erdo%C4%9Fan%2C%20%22Bug%C3%BCn%20140%20%C3%BClke,kat%C4%B1na%20ula%C5%9Fm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r.%22%20a%C3%A7%C4> adresinden alındı
- HABER GLOBAL. (2023, NİSAN 28). HABER GLOBAL: <https://haberglobal.com.tr/dunya/sudan-hizli-destek-kuvvetleri-lideri-muhammed-hamdan-dagalu-kimdir-deve-tuccarligindan-liderlige-giden-yol-244852> adresinden alındı
- Hakan MEHMETÇİK, A. M. (2016). 2000'li Yıllarda Afrika Kalkınma Yardımları Çerçevesinde Türkiye ve Hindistan'ın Karşılaştırılması. İ. ERMAĞAN içinde, Dünya Siyasetinde Afrika 3 (s. 151). Ankara: NOBEL.
- HELETA, S. (2008). SUDAN TRIBUNE. SUDAN TRIBUNE:  
<https://sudantribune.com/article25630/> adresinden alındı
- HELETA, S. (2008, january 12). SUDAN TRIBUNE. SUDAN TRIBUNE:  
<https://sudantribune.com/article25630/> adresinden alındı
- HOUREL, K. (2023, APRIL 28). THE WASHINGTON POST. THE WASHINGTON POST:  
<https://www.washingtonpost.com/world/2023/04/28/sudan-civil-war-evacuation/> adresinden alındı

- (2016, SEPTEMBER 2). ATLASCORPS.ORG. ATLASCORPS.ORG: <https://atlascorps.org/tribal-composition-in-sudan/> adresinden alındı
- ICC- CPI. (2023). ICCI CPI: <https://www.icc-cpi.int/darfur/albashir> adresinden alındı
- ICROM. (2016, JUNE 1). ICROM: <https://www.icrom.org/news/suakin-%E2%80%93-crossroads-civilizations-risk> adresinden alındı
- NTV HABER. (2023, MAYIS 5). NTV HABER: <https://www.ntv.com.tr/dunya/sudanda-buyukelcilik-aracina-ates,fohIMRp2MUqnsSCkSlzMVw> adresinden alındı
- ORAKÇI, S. (2021). Türkiye-Sudan İlişkilerinde Yeni Dönem. İSTANBUL: İNSAMER.
- ORHUN, F. Ç. (2019). SEVAKİN ADASI VE TÜRKİYE’NİN AFRİKA POLİTİKASI. International Social Sciences Studies Journal, 2500-2511.
- OUTLOOK INDIA. (2023, APRIL 29). OUTLOOK INDIA: <https://www.outlookindia.com/international/explained-what-are-sudan-conflict-geopolitical-implications-how-it-affects-us-strategic-goals-news-282302> adresinden alındı
- Profile: Abdalla Hamdok, Sudan’s outgoing civilian leader. (2022, january 3). ALJAZEERA: <https://www.aljazeera.com/news/2022/1/3/profile-abdalla-hamdok-sudans-outgoing-civilian-leader> adresinden alındı
- REUTERS. (2022, DECEMBER 13). REUTERS: <https://www.reuters.com/markets/sudan-signs-6-bln-agreement-with-emirati-consortium-develop-red-sea-port-2022-12-13/> adresinden alındı
- RULAC. ORG. (2023). RULAC. ORG: <https://www.rulac.org/browse/conflicts/non-international-armed-conflicts-in-sudan#collapse5> adresinden alındı
- SADDİ, A. O. (2022, HAZİRAN 9). ANADOLU AJANSI. ANADOLU AJANSI: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/buyukelci-neziroglu-sudanda-cok-ciddi-bir-bolunmusluk-var/2679794> adresinden alındı
- Satti, A. O. (2023, EYLÜL 23). ANADOLU AJANSI. ANADOLU AJANSI: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/buyukelci-neziroglu-sudanin-turkiyenin-afrikadaki-stratejik-ortagi-oldugunu-soyledi/2667933> adresinden alındı
- SEARCY, K. (2023). OSU.EDU. OSU.EDU: [https://origins.osu.edu/article/sudan-darfur-al-bashir-colonial-protest?language\\_content\\_entity=en](https://origins.osu.edu/article/sudan-darfur-al-bashir-colonial-protest?language_content_entity=en) adresinden alındı
- SEARCY, K. (2023). OSU.EDU. OSU.EDU: [https://origins.osu.edu/article/sudan-darfur-al-bashir-colonial-protest?language\\_content\\_entity=en](https://origins.osu.edu/article/sudan-darfur-al-bashir-colonial-protest?language_content_entity=en) adresinden alındı
- SEARCY, K. (2023). OSU.EDU. OSU.EDU: [https://origins.osu.edu/article/sudan-darfur-al-bashir-colonial-protest?language\\_content\\_entity=en](https://origins.osu.edu/article/sudan-darfur-al-bashir-colonial-protest?language_content_entity=en) adresinden alındı
- SEARCY, K. (2023). OSU.EDU. OSU.EDU: [https://origins.osu.edu/article/sudan-darfur-al-bashir-colonial-protest?language\\_content\\_entity=en](https://origins.osu.edu/article/sudan-darfur-al-bashir-colonial-protest?language_content_entity=en) adresinden alındı
- SÖZBİLİR, M. (2014). “Sudan’ın Jeopolitik Önemi ve Sahip Olduğu Doğal Kaynakların Ülkenin Bölünmesine Etkileri. S. TAMÇELİK içinde, ULUSLARARASI POLİTİKADA AFRİKA (s. 579- 610). ANKARA: GAZİ KİTABEVİ.
- SÖZBİLİR, M. (2014). Sudan’ın Jeopolitik Önemi ve Sahip Olduğu Doğal Kaynakların Ülkenin Bölünmesine Etkis. S. TAMÇELİK içinde, Küresel Politikada Yükselen Afrika (s. 583). Ankara : GAZİ.

SÖZCÜ. (2017, ARALIK 26). SÖZCÜ: <https://www.sozcu.com.tr/2017/dunya/sevakin-adasi-nerede-sevakin-adasi-neden-onemli-iste-haritada-ki-konumu-2148079/> adresinden alındı

SUDAGEZER, E. (2019, NİSAN 11). SPUNİK NEWS. SPUNİK NEWS: <https://sputniknews.com.tr/20190411/turkiyenin-sevakin-adasinda-kuracagi-askeri-us-abd-israil-bae-suud-blokunun-cikarlarina-tersti-1038728979.html> adresinden alındı

Sudan ateşkes görüşmeleri Cidde'de başlıyor: Arabulucuların işi neden çok zor? (2023, MAYIS 8). BBC NEWS TÜRKÇE: <https://www.bbc.com/turkce/articles/c190wpv1vwo> adresinden alındı

Sudan coup: Why Omar al-Bashir was overthrown. (2019, april 15). BBC NEWS: <https://www.bbc.com/news/world-africa-47852496> adresinden alındı

SUDAN TRIBUNE. (2023, JAN 16). SUDAN TRIBUNE: <https://sudantribune.com/article269551/> adresinden alındı

Sudan: İki generalin savaşı. (2023 , Mayıs 9). trt haber: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/sudan-iki-generalin-savasi-765952.html> adresinden alındı

T.C Dışişleri Bakanlığı Girişimci ve İnsani Dış Politika. (2023). T.C Dışişleri Bakanlığı : <https://www.mfa.gov.tr/sudan-ekonomisi.tr.mfa> adresinden alındı

T.C Dışişleri Bakanlığı. (2023). T.C Dışişleri Bakanlığı: <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-sudan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> adresinden alındı

T.C Dışişleri Bakanlığı. (2023). T.C Dışişleri Bakanlığı: <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-guney-sudan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa#:~:text=T%C3%BCrkiye%2DG%C3%BCney%20Sudan%20Cumhuriyeti%20Siyasi,D%C4%B1%C5%9Fi%C5%9Fleri%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1&text=T%C3%BCrkiye%20G%C3%BCney%20Sudan'%C4%B1%20ba%C4%9F%20> adresinden alındı

TC DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI. (2023). MFA/ SİYASİ GÖRÜNÜM: <https://www.mfa.gov.tr/sudan-siyasi-gorunumu.tr.mfa#:~:text=Sudan'%C4%B1n%20Siyasi%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%20%2F%20T.C.,D%C4%B1%C5%9Fi%C5%9Fleri%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1&text=1%20Ocak%201956%20tarihinde%20ba%C4%9F%C4%B1ms%C4%B1z%C4%B1%C4%9F%C4%B> adresinden alındı

THE REPUBLIC OF SOUTH SUDAN. (2023). CULTURE IN SOUTH SUDAN: <https://www.embrss-norway.org/culture/#:~:text=There%20is%2064%20tribes%20or,forming%20distinct%20larger%20family%20units.> adresinden alındı

TRT HABER. (2023, MAYIS 3). TRT HABER: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/guterresten-sudan-krizi-icin-acil-eylem-cagrisi-764607.html> adresinden alındı

TUFAN AKTAŞ, A. S. (2023, MAYIS 5). ANADOLU AJANSI DÜNYA. ANADOLU AJANSI: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sudan-uluslararası-toplumun-hdki-teror-orgutu-olarak-tanimasini-istedi/2889309> adresinden alındı

TVP WORLD. (2023, Şubat 18). TVP WORLD: <https://tvpworld.com/66424249/russian-port-by-the-red-sea-sudan-says-yes> adresinden alındı

- UNHCR. (2022, ARALIK 17). UNHCR: <https://www.unhcr.org/neu/88647-strengthening-the-resilience-of-people-forced-to-flee-in-sudan.html> adresinden alındı
- UNHCR. (2022, NOVEMBER 16). UNHCR: <https://www.ohchr.org/en/statements/2022/11/un-high-commissioner-human-rights-volker-turk-concludes-his-official-visit-sudan> adresinden alındı
- UNICEF. (2023). UNICEF: <https://www.unicef.org/sudan/media/8736/file/West%20Kordofan.pdf> adresinden alındı
- UNICEF. (2023). UNICEF: <https://www.unicef.org/appeals/sudan> adresinden alındı
- UNION, A. (2023, FEBRUARY 28). the Report of the Field Mission of the Peace and Security. ADDIS-ABABA: AFRICAN UNION PEACE AND SECURITY COUNCIL.
- ÜNVEREN, B. (2023). DEUTCHE WELLE. DEUTCHE WELLE: <https://www.dw.com/tr/sudan-krizi-t%C3%BCrkiyeyi-nas%C4%B1l-etkiler/a-65374892> adresinden alındı
- Vick, K. (1999, JULY 7). HOME, INDEX, ARCHIVES, SEARCH. WASHINGTON POST: <https://www.washingtonpost.com/wp-srv/inatl/daily/july99/sudan7.htm> adresinden alındı
- YÜRÜK, B. (2023, NİSAN 26). ANADOLU AJANSI. ANADOLU AJANSI: <https://www.aa.com.tr/en/africa/sudan-has-right-to-turn-to-services-of-wagner-group-russian-foreign-minister/2881500> adresinden alındı